

2019

“คุณมีไว้ยังคนจน” ถิ่นนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา

กฤตดาณท์ มะสะนิง
คณะรัฐศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [Criminology Commons](#), and the [Social Justice Commons](#)

Recommended Citation

มะสะนิง, กฤตดาณท์, “คุณมีไว้ยังคนจน” ถิ่นนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา” (2019). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 9820.
<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/9820>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

“คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาอาชญวิทยาและงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

“THE POOR GET PRISON” AND CRIMINAL JUSTICE POLICY RESPONSE FOR THE POOR

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Criminology and Criminal Justice

Department of Sociology and Anthropology

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Chulalongkorn University

Academic Year 2019

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	“คู่มือไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนใน คดีอาญา
โดย	ร.ต.กฤตานนท์ มะสะนิง
สาขาวิชา	อาชญาวิทยาและงานยุติธรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(พ.ต.ต.ดร.ชวณัฐ เจนการ)	

CHULALONGKORN UNIVERSITY

กฤตงานท์ มะสะนิง : “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา. (“THE POOR GET PRISON” AND CRIMINAL JUSTICE POLICY RESPONSE FOR THE POOR) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย รวมทั้งเพื่อศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการต่อต้านความเชื่อเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” โดยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เก็บข้อมูลด้วยเทคนิคการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” และกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ซึ่งมีข้อค้นพบ ดังนี้ 1) การให้ความหมาย “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสองกลุ่มได้สะท้อน 4 ประเด็น ได้แก่ กระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง กระบวนการยุติธรรมมีการเลือกปฏิบัติ กระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน มีแบบแผนพิธีการ และประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ในขณะที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ได้เพิ่มเติมในประเด็นความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน 2) องค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” นั้น มี 3 ประเด็น ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การผลิตซ้ำของสื่อ และการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค โดยใน 2 ประเด็นแรกนั้น ได้รับการอธิบายจากทั้งสองกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่อธิบายตรงกัน มีเพียงประเด็นสุดท้ายที่อธิบายจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” เพียงกลุ่มเดียว 3) การรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย และถือเป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งแม้ว่าการรับรู้หรือได้ยินของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสองกลุ่มนั้นได้แตกต่างกันไปตามแต่ละบริบท แต่จุดร่วมประการหนึ่งที่สำคัญของการรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” คือ ได้ยินมานานและรับรู้มาอย่างต่อเนื่อง โดยได้รับการส่งผ่านจาก 3 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่ ส่งผ่านจากเหยื่อของกระบวนการยุติธรรม จากสื่อมวลชน และจากข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ 4) ความเชื่อของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีต่อประเด็นเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” สามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เชื่อ กลุ่มที่ไม่เชื่อ และกลุ่มที่ยังลังเล และ 5) แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการต่อต้านความเชื่อเรื่อง “คุกกี้ไว้ซึ่งคนจน” จะประกอบไปด้วยการขับเคลื่อนกองทุนยุติธรรมตามพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 การปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกันที่เป็นไปตามข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 และพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559

สาขาวิชา อาชญาวิทยาและงานยุติธรรม
ปีการศึกษา 2562

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6080905824 : MAJOR CRIMINOLOGY AND CRIMINAL JUSTICE

KEYWORD: The Poor get prison, Criminal Justice Policy response for The Poor

Kittanon Masaning : “THE POOR GET PRISON” AND CRIMINAL JUSTICE POLICY RESPONSE FOR THE POOR. Advisor: Assoc. Prof. JUTHARAT UA-AMNOEY, Ph.D.

This research “THE POOR GET PRISON” AND CRIMINAL JUSTICE POLICY RESPONSE FOR THE POOR aim to study Meaning, Definition and Background of giving definition “THE POOR GET PRISON” through spreading the faith in Thailand including to study in policy-driven approach. This research is a qualitative research which primarily utilized the qualitative method of in-depth interview. The Key informant was divided into 2 groups as follow; The group which directly involved in Transmission/Distribution or to acknowledge in “THE POOR GET PRISON” and The group which directly in prescribe and driven the CRIMINAL JUSTICE POLICY RESPONSE FOR THE POOR. Where of this study has aim to examine show that: 1) To giving a meaning of “THE POOR GET PRISON.” From both of key informant was reflected as 4 main points: The Justice process is Expensive and Discriminated, Complex, Ritual and lack of knowledge and understanding of justice process. While key informants who involved in formulating and driven policies for helping the poor in criminal cases has amended The Poverty which been a structural problem in Thai society. 2) The Element or Background of definition. There are 3 issues: social inequality, Media reproduction and Unequal Discrimination. In 2 issues has been described by both groups. Only the last point was described from The group which directly involved. 3) The Perception or Hearing of “THE POOR GET PRISON” and it is not a new issue in Thai society and appears all the time and was varies following context but one common point of it was heard for a long time and known it continuously. It is transmitted from 3 main groups: from victims of justice, from media and from government agencies. 4) The belief of key informant group on “THE POOR GET PRISON” can be classified into 3 groups: Believer, does not believe And Undecided And 5) The policy-driven approach of helping The Poor in Criminal Cases of exhorting of Faith in “THE POOR GET PRISON” consisted of driving Justice Fund Act B.E. 2558, “Free release, no bail” as mandated by the Supreme Court president regarding the rules, procedures and conditions on insurance claims or Criminal warrant Collateral for the provisional release of the accused or defendant in a criminal case No. 2 of 2562 and Damages for the Injured Person and Compensation and Expense for the Accused in Criminal Case Act, B.E. 2544 and Amendment (Act No.2) B.E. 2559

Field of Study: Criminology and Criminal Justice Student's Signature

Academic Year: 2019 Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

การประกอบสร้างวิทยานิพนธ์เรื่อง "คู่มือไว้ซึ่งคนจน" กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา จะไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีท่ามกลางสถานการณ์ที่รุนแรงของการแพร่ระบาดของโรคเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปชั่วคราว หากขาดความช่วยเหลือ เมตตากรุณา และความอดทนอดกลั้นต่อความขลาดเขลาของผู้วิจัยจากกัลยาณมิตร ทั้งที่เอ่ยนามและมีได้เอ่ยนามทุกท่าน

ผู้วิจัยขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ผลักดันเคียงเคียง และชวนชิมอาหารสำหรับนี้นานถึง 3 ปี โดยไม่เบื่อหน่าย ขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร ประธานกรรมการสอบ และพันตำรวจตรี ดร.ชวนัสร์ เจนการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งทั้งสองท่านเปรียบเสมือนผู้กรุณาทางความคิดให้แก่ผู้วิจัยในขั้นต้น อีกทั้งขอขอบคุณคณาจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกท่าน ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้อันล้ำค่าแก่ผู้วิจัย ตลอดจนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกท่าน ที่เอื้อเฟื้อการบริการทางวิชาการเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญ อันได้แก่ ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ สำนักงานกิจการยุติธรรม สำนักงานกองทุนยุติธรรม ผู้แทนนักกฎหมาย ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท. ไทยรัฐทีวี เดลินิวส์ และสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส

ขอขอบคุณมิตรสหายปริญญาโทและพี ๑ ปริญญาเอก หลักสูตรอาชญวิทยาและงานยุติธรรม ที่ให้ความช่วยเหลือและร่วมสนทนาทั้งที่เป็นวิชาการและไม่เป็นวิชาการ ซึ่งบ่อยครั้งประกายความคิดมักเกิดจากวงสนทนาเล็ก ๆ (เจน จู๊บแจง เอ็ม อ่อง ปาน ดูก กาย จิน่า พีแบงค์ พิ๋ว พิ๋วธนา พีมาย) เฉกเช่นเดียวกับวงสนทนาพี่น้องคอกาแฟยามพักเที่ยง ณ กองทัพบก (พีเนส พีเอก พีเต้ เกียร์ อาร์ม ภู) และที่สำคัญขอขอบคุณมิตรทั้งสอง (เจอรี่และจอม) ที่ร่วมฝ่าฟันอุปสรรค แก้ไขปัญหาาระบบต่าง ๆ จนลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบคุณคณาจารย์จากหลักสูตรอาเซียนศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และคณาจารย์ตลอดจนมิตรสหายจากหลักสูตรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่เอื้อเฟื้อสถานที่เงียบ ๆ สำหรับนั่งทำวิทยานิพนธ์ ทั้งในตอนที่หาแรงบันดาลใจ จวบจนกระทั่งตอนปรับแก้เล่ม รวมทั้งยังร่วมสนทนาและเลี้ยงอาหารอย่างอาหารเสมือนว่าผู้วิจัยยังคงเป็นลูกศิษย์และมิตรสหายที่ดีตลอดมา

ขอบคุณผู้บังคับบัญชาและอดีตผู้บังคับบัญชา กรมยุทธการทหารบก ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ของผู้วิจัยและคอยถามไถ่เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยมาโดยตลอด และที่สำคัญขอบคุณสหกรณ์ออมทรัพย์สำนักงานเลขานุการกองทัพบกที่มอบทุนส่วนหนึ่งในการสนับสนุนการวิจัย

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอขอบคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ผู้ให้ชีวิตและทุกอย่างแก่ลูก ผู้ซึ่งไม่เคยปฏิเสธใด ๆ ในทุกอย่างก้าวชีวิตของลูก และคอยเป็นกำลังใจ ชื่นชมทุกความความสำเร็จอย่างภาคภูมิใจของลูกเสมอ มา ขอขอบคุณรอยยิ้มและเสียงหัวเราะของน้องสาวทั้งสองที่คอยเติมพลังแก่พี่ชายคนนี้ตลอดเวลา

หากมีข้อผิดพลาดอันใด ผู้วิจัยต้องขออภัย ขอคำชี้แนะเพื่อเป็นวิทยาทาน และน้อมรับความผิดพลาดไว้แต่เพียงผู้เดียว

กฤตานนท์ มะสะนิง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	3
1.4 ขอบเขตการวิจัย	4
1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา	4
1.4.2 ขอบเขตด้านประชากร.....	4
1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา.....	4
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน (Concepts of Poverty)	6
2.1.2 ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม (Structural - Functionalism Theory).....	10
2.1.3 ทฤษฎีการสื่อสาร (Communication Theory).....	14
2.1.4 แนวคิดการผลิตซ้ำและการสืบทอด (Concepts of Reproduction).....	18

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงความยุติธรรม (Access to Justice)	19
2.2 นโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา.....	21
2.2.1 โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน (การปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกัน)	21
2.2.2 พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558	25
2.2.3 พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559	29
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	31
2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	33
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	35
3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	35
3.2 เครื่องมือและเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	35
3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล	36
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	37
4.1 มุมมองต่อประเด็นเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”	37
4.2 มุมมองต่อแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ	53
บทที่ 5 อภิปรายผล สรุปผล และข้อเสนอแนะการศึกษา	72
5.1 อภิปรายและสรุปผลการวิจัย.....	72
5.2 ข้อเสนอแนะ	86
บรรณานุกรม.....	88
ประวัติผู้เขียน.....	93

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 เส้นความยากจน สัดส่วนคนจน และจำนวนคนจน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 - 2560	9
ภาพที่ 2 โครงสร้างทางสังคมตามแนวความคิดของ Karl Marx.....	11
ภาพที่ 3 องค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสาร (Communication process).....	16
ภาพที่ 4 กิจกรรม 4 ด้านของกระบวนการผลิต	19
ภาพที่ 5 กลไกการบริหารกองทุนยุติธรรม (สำนักงานกองทุนยุติธรรม).....	26
ภาพที่ 6 กลไกการบริหารกองทุนยุติธรรม (คณะกรรมการกองทุนยุติธรรม).....	27
ภาพที่ 7 รูปแบบกลไกการกระจายอำนาจของกองทุนยุติธรรม	28
ภาพที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายช่วยเหลือการจับผิดตัว	34
ภาพที่ 9 กลไกการบริหารกองทุนยุติธรรม.....	64
ภาพที่ 10 การให้คำนิยาม “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”	74
ภาพที่ 11 องค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”	76
ภาพที่ 12 การรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” เปรียบเทียบกับองค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสาร	76
ภาพที่ 13 การส่งผ่านเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”	77
ภาพที่ 14 องค์ประกอบของการโน้มน้าวที่มีประสิทธิผล	79

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หากพินิจย้อนไปตั้งแต่ปรัชญากฎหมายที่ว่า “ปล่อยคนผิดสิบคน ดีกว่าดำเนินคดีกับคนบริสุทธิ์หนึ่งคน” ที่กล่าวโดยเซอร์วิลเลียม แบล็คสโตน (Sir William Blackstone) นักกฎหมายชาวอังกฤษเขียนไว้เมื่อปี ค.ศ. 1769 (Vidar Halvorsen, 2004) หรือหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด (Presumption of innocence) ที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาตรา 33 วรรคหนึ่ง, รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 มาตรา 39 วรรคสอง และรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มาตรา 29 วรรคสอง ความว่า “ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้” (ราชกิจจานุเบกษา, 2560 : 9) ซึ่งหลักการเหล่านี้มีความต่อเนื่องกันตลอดจนปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ทั้งการไม่ถูกคุมขังโดยพลการ การได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม และการเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะตัดสิน (Andrew Stumer, 2010 : 37 - 43) หรือแม้กระทั่งในส่วนของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR) ที่กล่าวว่า “บุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวในข้อหาทางอาญา จะต้องถูกนำตัวโดยพลันไปยังศาลหรือเจ้าหน้าที่อื่นที่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะจะใช้อำนาจทางตุลาการและจะต้องมีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีภายในเวลาอันสมควร หรือได้รับการปล่อยตัวไป...” และยังระบุอีกว่า “บุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือถูกควบคุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายมีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทน” เป็นต้น (United Nations, 1948) และจากหลักการที่กล่าวข้างต้นนั้นตราบเท่าที่กระบวนการยุติธรรมไทยตั้งรกรากนับเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมมักจะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจเสมอมา ซึ่งกรณีสังคมสมัยใหม่ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะแสดงออกในรูปแบบของอำนาจเชิงนโยบาย (อนุสรณ์ ลิมมณี, 2558 : 13) ดังนั้นรัฐจึงกำหนดกลไกต่าง ๆ เพื่อกำหนดทิศทาง จัดระเบียบ หรือควบคุมสังคม โดยที่กระบวนการยุติธรรมเป็นหนึ่งในสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมายของรัฐในการควบคุมพฤติกรรมผู้คนในสังคม อีกทั้งอาศัยอำนาจรัฐหนุนหลังผ่านทางกฎหมาย ซึ่งเป็นนโยบายสาธารณะรูปแบบหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง กระบวนการยุติธรรมมีความสัมพันธ์กับรัฐในฐานะเป็นหน่วยที่ทำหน้าที่ควบคุมสังคมอย่างเป็นทางการ ในขณะที่เดียวกันก็มีความสัมพันธ์กับสังคมในฐานะหน่วยทำหน้าที่ประสาทความยุติธรรมแก่สังคม โดยใช้กระบวนการ

ยุติธรรมเป็นช่องทางหรือกลไกเข้าถึงความยุติธรรม (access to justice) ทางสังคม (จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย, 2556 : 109)

ทว่าสภาพความเป็นจริงในสังคมไทยนั้น บทบาทของกระบวนการยุติธรรมในการจัดการบริการด้านความยุติธรรมที่ผ่านมายังไม่สามารถตอบโจทย์การบำบัดทุกข์ของประชาชนเท่าที่ควร ในทางตรงกันข้ามกลับถูกมองว่าเป็นการสร้างทุกข์เพิ่มขึ้นให้กับประชาชนระดับล่างของสังคม โดยเฉพาะกลุ่มคนจน อันเนื่องมาจากคนจนไม่สามารถเข้าถึงความยุติธรรม ด้วยเหตุการไม่รู้กฎหมาย เบื้องต้นที่จะคุ้มครองสิทธิของตนเอง การถูกเอาเปรียบจากผู้รู้กฎหมาย การไม่สามารถจะซื้อหาความยุติธรรมราคาแพงจากกระบวนการยุติธรรมที่สลับซับซ้อนเต็มไปด้วยรูปแบบพิธีการ การที่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างในการต่อสู้กับคู่ความที่ร่ำรวยกว่า หรือแม้กระทั่งระบบกลไกของกระบวนการยุติธรรมที่เต็มไปด้วยอคติและเลือกปฏิบัติ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2546 : 56) ซึ่งสภาพความเป็นจริงเหล่านี้ล้วนได้รับการถ่ายทอด ตอกย้ำ หรือผลิตซ้ำผ่านคำกล่าวที่ว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” อันเป็นหนึ่งในคำกล่าวที่บ่อยครั้งมักจะถูกหยิบยกเมื่อเกิดปรากฏการณ์ในแง่ลบต่อกระบวนการยุติธรรมไทย

อย่างไรก็ตามจากกระแสข่าวที่เกิดขึ้นและได้รับการถ่ายทอด ตอกย้ำ หรือผลิตซ้ำตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาโดยไม่มีทีท่าว่าจะหมดไป หรือแม้กระทั่งปรากฏการณ์ล่าสุด ที่อัยการสั่งไม่ฟ้องในทุกข้อกล่าวหา (อย่างน่ากังขา) ของทนายมหาเศรษฐีลำดับต้น ๆ ของไทย และทางคณะกรรมการตำรวจไม่ได้มีความเห็นแย้งกับพนักงานอัยการ จึงเป็นการสิ้นสุดของคดีดังที่สังคมต่างติดตาม วิพากษ์วิจารณ์องคาพยพของกระบวนการยุติธรรม กระทั่งเป็นการตอกย้ำและผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องคุณมีไว้ซึ่งคนจนในสังคมไทยครั้งใหญ่ อีกทั้งในโลกออนไลน์ยังได้หยิบยกถ้อยคำเปรียบเปรยของ แอนาคารซิส (Anacharsis) เจ้าชายชาวซีเรียนผู้มีชีวิตในศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล แสร้งออกไปเป็นวงกว้างว่า “กฎหมายเหมือนโยแมงมุม จับได้แต่เหยื่อที่อ่อนแอ ทันทึที่เหยื่อติดมันจะรีบวิ่งเข้าหา แต่เมื่อต้องเจอกับคนรวยและคนมีอำนาจ โยของมันก็จะขาดวินในทันที” (อดิเทพ พันธุ์ทอง, 2563 : ออนไลน์) ซึ่งมีกระแสตอบรับเป็นจำนวนมากที่ดูเหมือนว่าไม่ผิดที่คนจำนวนไม่น้อยจะคิดเช่นนั้น อันเนื่องมาจากการเข้าถึงความยุติธรรม (Access to Justice) นั้นมีราคาแพง เห็นได้จากค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดีความ ทั้งค่าทนายความ ค่าเดินทาง ตลอดจนค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งแน่นอนว่าลำพังการตกเป็นผู้เสียหายนั้นค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นข้างต้นก็มากมายอยู่แล้ว แต่ทว่าหากตกเป็นผู้ต้องหากลับยิ่งสร้างความลำบากขึ้นหลายเท่าพันทวี เพราะต้องหาหลักทรัพย์มาวางสำหรับยื่นคำขอประกันตัวหรือปล่อยตัวชั่วคราว โดยที่แน่นอนว่า หากเป็นเศรษฐีมีเงินทองคงไม่ลำบากแม้แต่น้อย และในทางกลับกันหากเป็นคนยากจนหาเข้ากินค่าจะไม่สามารถหาหลักทรัพย์มาประกันตัวหรือปล่อยตัวชั่วคราวได้ในทันที จึงต้องถูกจองจำไว้ก่อนตามระเบียบ ซึ่งจุดนี้เองที่เป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญของปรากฏการณ์ที่องคาพยพของกระบวนการยุติธรรมไทยถูกโจมตีมาโดยตลอด

ท่ามกลางสภาพปัญหาที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปข้างต้นนั้น นำไปสู่ความสงสัยใคร่รู้ใน 2 ประเด็นใหญ่ ๆ ได้แก่ ประเด็นแรก คือการทำความเข้าใจต่อขอบเขตคำอธิบายของความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” จากนามธรรมเป็นรูปธรรมที่แม้ว่าเมื่อกล่าวแค่เพียงบริบทของคำว่าความยุติธรรมก็นับเป็นประเด็นสำคัญในการถกเถียงอภิปรายมาอย่างยาวนาน ตามคำกล่าวที่ ไชยันต์ ไชยพร (2541 : 57) กล่าวว่า “คำถามเรื่องความยุติธรรมคืออะไร คำถามนี้ถือได้ว่าเป็นคำถามอมตะทางปรัชญาการเมือง (Philosophia Perennis) ที่เริ่มถามขึ้นเมื่อสองพันห้าร้อยกว่าปีมาแล้ว ซึ่งนักคิดทางการเมืองที่ผ่านมาต่างก็พากันขบคิดหาคำตอบทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมตลอดมา...” จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายให้เป็นรูปธรรม อย่างน้อยก็มีมิติใดมิติหนึ่ง โดยในวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ ผู้วิจัยเลือกหยิบยกความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” (The Poor get Prison) อันเป็นข้อถกเถียง/ขบคิดต่อความยุติธรรมที่เกิดขึ้น หรือกระทั่งเป็นการกล่าวถึงบทลงโทษสถานหนึ่งของผู้กระทำผิดให้ถูกตัดสินจำคุกมาทำความเข้าใจและให้ความสำคัญต่อการนิยามความหมาย ตลอดจนสอดส่องอำนาจหรือนัยหนึ่งเรียกว่าองค์ประกอบที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเหล่านั้น และประเด็นที่สอง คือการค้นคว้าและทำความเข้าใจต่อแนวทางการขับเคลื่อนของรัฐ อันหมายถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอำนวยความสะดวกยุติธรรมระดับนโยบาย ซึ่งผู้วิจัยหยิบยกนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา อันเป็นหนึ่งในนโยบายที่ผนวกเอาแนวทางและมาตรการต่าง ๆ ในการช่วยเหลือขึ้นต้น และพยายามจะนำมาทบทวนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ที่อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นว่ารัฐมิได้เพิกเฉยต่อปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นกับคนยากจนเมื่อเขาต้องเผชิญหน้าพิพาทเรียกร้องหาความยุติธรรมอย่างสุจริตใจ

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 การแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” มีการให้ความหมายในลักษณะใด และมีอำนาจใดที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเหล่านั้น

1.2.2 การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐช่วยลดการทักทวนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” หรือไม่ อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย

1.3.2 เพื่อศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการทักทวนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาของงานวิจัยนี้ ครอบคลุมเนื้อหาตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ คือ 1) ในส่วนของการศึกษาความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุกมีไว้ขังคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย และ 2) ในส่วนของการศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการท้าทายความเชื่อเรื่อง “คุกมีไว้ขังคนจน”

1.4.2 ขอบเขตด้านประชากร

ขอบเขตด้านประชากรที่ผู้วิจัยได้กำหนดเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น แบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก ๆ เพื่อความใกล้เคียงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ 1) กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุกมีไว้ขังคนจน” ได้แก่ นักกฎหมาย และสื่อสารมวลชน และ 2) กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ได้แก่ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, สำนักงานกิจการยุติธรรม และสำนักงานกองทุนยุติธรรม

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ใช้ศึกษาคั้งนี้ดำเนินการตั้งแต่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2561 ถึง 30 กันยายน พ.ศ. 2562 (หรือปีงบประมาณ 2562)

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1.5.1 คุกมีไว้ขังคนจน (The Poor get prison) หมายถึง ข้อถกเถียงทางสังคมที่กล่าวถึงบทลงโทษสถานหนึ่งของผู้กระทำผิด โดยเชื่อมโยงกับการอธิบายถึงข้อจำกัดในการเข้าถึงความยุติธรรมและ/หรือกระบวนการยุติธรรมของคนจน กระทั่งกลายเป็นความเชื่อหนึ่งที่ถูกหล่อหลอมอย่างแพร่กระจายในสังคม และก่อให้เกิดความคิดแง่ลบต่อการอำนวยความยุติธรรมของรัฐ

1.5.2 นโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา (Criminal Justice Policy Response for The Poor) หมายถึง แนวทางหรือมาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อให้การช่วยเหลือแก่คนยากจนในคดีอาญาให้สามารถเข้าถึงการบริการอำนวยความยุติธรรมอย่างเสมอภาค

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ทราบถึงความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย

1.6.2 ได้ทราบถึงแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการทัศน ความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

1.6.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักรู้ถึงแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐที่นำไปสู่การทัศนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และข้อค้นพบ/ข้อเสนอแนะ มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบในการศึกษา โดยเลือกแนวคิดและทฤษฎีที่นำไปสู่การตอบคำถามและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งสามารถแบ่งประเด็นการศึกษาเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน (Concepts of Poverty)
- 2) ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม (Structural - Functionalism Theory)
- 3) ทฤษฎีของการสื่อสาร (Communication Theory)
- 4) แนวคิดการผลิตซ้ำและการสืบทอด (Concepts of Reproduction)
- 5) แนวคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงความยุติธรรม (Access to justice)

ส่วนที่ 2 นโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ประกอบด้วย

- 1) โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน (การปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกัน)
- 2) พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558
- 3) พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559

ส่วนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน (Concepts of Poverty)

2.1.1.1 นิยามและขอบเขตของความยากจน

ปัจจุบันการให้ความหมาย “ความยากจน” (Poverty) ตั้งอยู่บนฐานของการอธิบายที่แตกต่างกันออกไป โดยเบื้องต้นแล้ว มักจะอธิบายสถานะของบุคคลหรือครัวเรือนที่แสดงถึงสภาวะขาดดุลอย่างมีนัยสำคัญในความเป็นอยู่ที่ดีตามลักษณะมุมมองที่ต่างกันเกี่ยวกับความเป็นอยู่และการพัฒนา ทั้งนี้ มุมมองของนักทรัพยากร (Resourcist) ได้อธิบายความยากจนว่าหมายถึงการไร้ความสามารถของบุคคลหรือครอบครัวในการสังสรรค์ทรัพยากรที่เพียงพอเพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน” (Fields, 2001 : 73) สอดคล้องกับการอธิบายของสำนักงานโครงการ

พัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme: UNDP, 2000) ที่ได้
นิยามความยากจนไว้ 2 ลักษณะ ได้แก่

1) ความยากจนเชิงรายได้ (income poverty) หมายถึง การขาดแคลนรายได้
ที่เพียงพอสำหรับบริโภคอาหารเพื่อยังชีพซึ่งอ้างอิงกับระดับความต้องการสารอาหารขั้นต่ำของ
ร่างกาย นอกจากนี้ความยากจนประเภทนี้ยังหมายถึง ความยากจนโดยภาพรวม (overall poverty)
ที่เป็นการขาดแคลนรายได้เพียงพอต่อความจำเป็นในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นทั้งอาหารตามความ
ต้องการของร่างกาย และที่มีใช้อาหาร เช่น เครื่องนุ่งห่ม สาธารณูปโภค และที่อยู่อาศัย

2) ความยากจนที่เกี่ยวข้องกับความเปราะบาง (human poverty) หมายถึง
สภาวะด้อยโอกาส หรือการขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐานที่มนุษย์พึงได้รับ เช่น ขาด
การศึกษา ภาวะทุพโภชนาการ โอกาสในการมีอายุที่ยืนยาว รวมทั้งโอกาสในการได้รับบริการพื้นฐาน
ขั้นต่ำจากสังคม (ไฟฟ้า สาธารณูปโภค การศึกษา การคมนาคมสื่อสาร และน้ำสะอาดสำหรับบริโภค)

อย่างไรก็ตาม ราชบัณฑิตยสถาน ฉบับพจนานุกรมเศรษฐศาสตร์ (2552) ได้
นิยามความยากจน หมายถึง สภาพที่ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ต่ำกว่ามาตรฐาน ไม่มีรายได้เพียง
พอที่จะใช้จ่ายในการซื้อสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานในการครองชีพ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย โดย
ความยากจนอาจวัดได้ใน 2 ลักษณะ คือ ความยากจนสัมบูรณ์ (absolute poverty) กับความ
ยากจนสัมพัทธ์ (relative poverty) ซึ่งความยากจนสัมบูรณ์นั้น คือสภาพที่ประชาชนไม่มีรายได้เพียง
พอที่จะมีชีวิตอยู่ได้ และอาจแก้ไขด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจหรือมีเทคโนโลยีที่ดีขึ้น จะช่วยขจัดความ
ยากจนนั้นได้ ส่วนความยากจนสัมพัทธ์เป็นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มของประชาชนที่มีรายได้
แตกต่างกัน ดังนั้น ความยากจนสัมพัทธ์จึงจะมีอยู่ตลอดเวลา แม้ว่ากลุ่มประชาชนที่ยากจนที่สุดมี
รายได้เพียงพอที่จะใช้จ่ายในการครองชีพได้ก็ตาม

สอดคล้องกับ จุฬารัตน์ เอื้ออำนวย (2546 : 119 - 220) ที่ได้อธิบายความยากจน
ในมุมมองสังคมวิทยา ว่าหมายถึง การที่มีสภาพการครองชีพต่ำกว่ามาตรฐานขั้นต่ำที่กำหนดไว้ ซึ่งชี้
วัดด้วยภาวะโภชนาการ สุขภาพอนามัย และที่พักอาศัย ดังนั้น ความยากจนในมุมมองดังกล่าว จึงมี 2
ประเภท ได้แก่ 1) ความยากจนอย่างที่สุด (absolute poverty) หมายถึงการที่ผู้คนมีค่าครองชีพต่ำ
ดำรงชีพอยู่ได้อย่างแร้นแค้น ยากแก่การรักษาสุขภาพและชีวิต และ 2) ความยากจนเชิงสัมพัทธ์
(relative poverty) หมายถึงการที่ถูกจัดว่ายากจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นในสังคมที่มีฐานะดีกว่า

ทว่าในเชิงเศรษฐศาสตร์นั้น ได้อธิบายความยากจนโดยเชื่อมโยงกับรายได้หรือ
ระดับการบริโภคของบุคคล ที่มีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดเส้นวัดความยากจน (poverty line) ในการ
อธิบายของ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546 : 49) ได้ให้ความหมายของเส้นวัดความยากจน หมายถึง
ระดับรายได้ซึ่งเป็นตัวเงินของบุคคลที่ทำให้เขาเป็นคนจน หรือเป็นระดับรายได้ที่สัมพันธ์กับการขาด

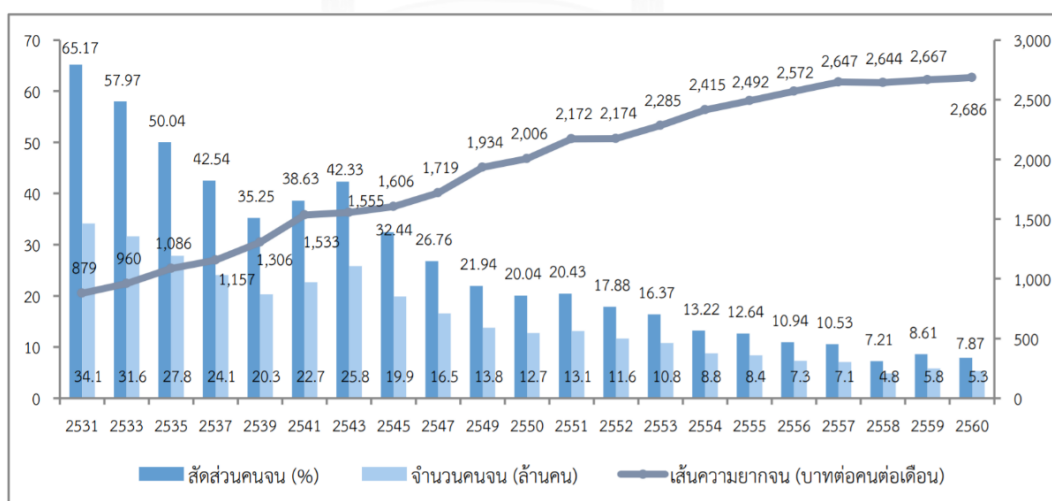
แคลนปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งในส่วนนี้เองนั้น สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2561 : 1) ได้ขยายความถึงการใช้เส้นความยากจนเป็นเกณฑ์ในการประเมินสถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของไทย โดยคำนวณจากต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตเฉลี่ยของปัจเจกบุคคลในระดับครัวเรือน ประกอบด้วยค่าใช้จ่ายด้านอาหาร (Food) และสินค้าบริการจำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำที่ไม่ใช่อาหาร (Non-food) ที่ทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยใช้แบบแผนการบริโภคของคนไทยเมื่อปี พ.ศ. 2554 เป็นฐานในการคำนวณ ซึ่งวิธีการจัดทำเส้นความยากจนนั้นได้เชื่อมโยงตามมาตรฐานสากล โดยมีแนวคิดว่าครัวเรือนต่างขนาดต่างพื้นที่จะมีแบบแผนการบริโภคและมาตรฐานการครองชีพที่แตกต่างกัน แต่ได้รับอรรถประโยชน์ (Utility) เท่ากัน ส่งผลให้เส้นความยากจนมีความจำเพาะ (Specificity) ตามคุณลักษณะของครัวเรือน ในขณะเดียวกันสามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ (Comparability) จากอรรถประโยชน์ที่เท่ากัน อีกทั้งยังได้นำการประหยัดต่อขนาด (Economy of scale) มาใช้ประกอบการคำนวณด้วย ดังนั้น เส้นความยากจนจึงสะท้อนมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำ (Minimum standard of living) ของสังคม ซึ่งมีหน่วยเป็นบาท/คน/เดือน ทั้งนี้ บุคคลใดที่มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนต่ำกว่าเส้นความยากจนจะถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนจน ยกตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2559 เส้นความยากจนอยู่ที่จำนวน 2,667 บาท/คน/เดือน เป็นต้น

2.1.1.2 สถานการณ์ความยากจนในสังคมไทย

ในรายงานของธนาคารโลก (World Bank) (ธนาคารโลกแห่งประเทศไทย, 2563 : ออนไลน์) ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสภาพความยากจนและแนวโน้มความเหลื่อมล้ำของประเทศไทยจากสถิติอย่างเป็นทางการของภาครัฐในห้วงที่ผ่านมา ระบุว่า ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการลดความยากจนตลอดช่วง 30 ปีที่ผ่านมา จากเมื่อปี พ.ศ. 2531 ที่มีสัดส่วนคนยากจนมากกว่าร้อยละ 65 เป็นต่ำกว่าร้อยละ 10 ในปี พ.ศ. 2561 อย่างไรก็ตาม การเติบโตของรายได้ครัวเรือนและการบริโภคได้หยุดชะงักลงทั่วประเทศตลอดหลายปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ความก้าวหน้าในการลดความยากจนของประเทศไทยถดถอยลง พร้อมกับจำนวนประชากรยากจนที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2558 - 2561 อัตราความยากจนของประเทศไทยเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7.2 เป็นร้อยละ 9.8 อีกทั้ง จำนวนประชากรที่อยู่ในภาวะยากจนเพิ่มขึ้นจาก 4,850,000 คน เป็นมากกว่า 6,700,000 คน ความยากจนที่เพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2561 นั้น กระจายตัวอยู่ทั่วทุกภูมิภาคใน 61 จังหวัดจาก 77 จังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งจำนวนประชากรที่ยากจนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพิ่มขึ้นกว่าครึ่งล้านคนในแต่ละภาค ในขณะที่อัตราความยากจนในพื้นที่ขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนใต้สูงที่สุดเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2560

อย่างไรก็ตาม ในรายงานฉบับเดียวกันนั้น (ธนาคารโลกแห่งประเทศไทย, 2563) ยังวิเคราะห์ว่าความยากจนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วที่เกิดขึ้นพร้อมกับความท้าทายทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นใหม่ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจไทยในช่วง 2 – 3 ปีที่ผ่านมา เศรษฐกิจไทยมีอัตราการเติบโตต่ำกว่าประเทศกำลังพัฒนาที่มีเศรษฐกิจขนาดใหญ่อื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแปซิฟิก ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) เติบโตต่ำที่สุดในภูมิภาคนี้ ซึ่งเติบโตเพียงร้อยละ 2.7 ในช่วงไตรมาสที่ 4 ของปี พ.ศ. 2562 นอกจากนี้ ภาวะภัยแล้งยังส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรซึ่งเป็นกลุ่มที่ยากจนอีกด้วย

ทั้งนี้ สอดคล้องกับรายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2560 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) ซึ่งนำเสนอข้อมูลสถานการณ์ความยากจนของประเทศไทยในภาพรวมว่าอยู่ในระดับดีขึ้น โดยพบว่าสัดส่วนความยากจนลดลงจาก 8.61 ในปี พ.ศ. 2559 เหลือร้อยละ 7.87 คิดเป็นจำนวนคนจนประมาณ 5.3 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2560 เป็นไปตามทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ที่มีเป้าหมายให้สัดส่วนคนจนลดลงเหลือร้อยละ 6.5 ในที่สุดท้ายของแผน ทั้งนี้ รายงานดังกล่าวมองว่าความยากจนที่ลดลงในปี พ.ศ. 2560 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากสภาพอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกส่งผลให้ผลผลิตภาคเกษตร เพิ่มขึ้นร้อยละ 5.8 และการจ้างงานภาคเกษตรเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.3 ประกอบกับภาครัฐมีมาตรการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย เช่น การลงทะเบียนบัตรสวัสดิการของรัฐในปี พ.ศ. 2559 - 2560 มาตรการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ เป็นต้น

ภาพที่ 1 เส้นความยากจน สัดส่วนคนจน และจำนวนคนจน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 - 2560

ที่มา : ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

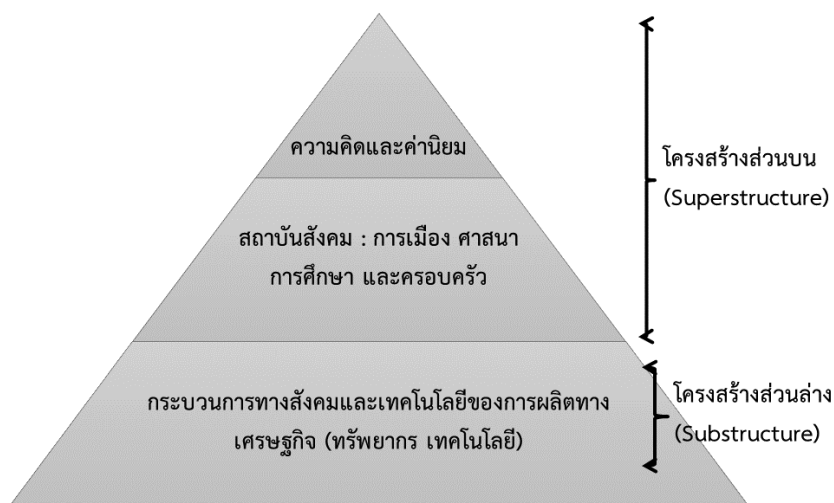
ประมวลผลโดยสำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม (สศช.)

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นการรับรู้อยู่แล้วว่าประเทศไทยยังคงมีส่วนของ คนจนเป็นจำนวนมากไม่ว่าจะใช้เกณฑ์ใด ๆ เป็นตัวชี้วัด และที่สำคัญไปกว่านั้นการอธิบายลักษณะ ของกลุ่มคนยากจนก็ยังคงมีการให้คำนิยามที่หลากหลาย โดยผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดเกี่ยวกับความ ยากจนดังกล่าวเพื่อทำความเข้าใจและประกอบใช้กับการอธิบายถึงลักษณะของกลุ่มคนยากจนที่เข้า ไปอยู่คู่กับตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง ทั้งนี้ พบว่านอกเหนือจากสารัตถะปลีกย่อยของการอธิบายถึง ความยากจนแล้ว ผู้วิจัยเห็นพ้องว่า ความยากจนสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความ ยากจนในลักษณะที่ปรากฏกลุ่มประชากรมีค่าครองชีพต่ำ หรือมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่ ได้ท่ามกลางสภาพสังคม เศรษฐกิจที่แร้นแค้น และ 2) ความยากจนในลักษณะที่เกิดจากการ เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มประชากรที่มีรายได้ต่างกัน ซึ่งทั้งสองลักษณะนั้นล้วนนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำ ในหลาย ๆ ด้าน รวมทั้งด้านการเข้าถึงความยุติธรรมอีกประการหนึ่ง

2.1.2 ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม (Structural - Functionalism Theory)

ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยมถือเป็นทฤษฎีหนึ่งที่ใช้วิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคม ซึ่ง โครงสร้างแต่ละส่วนของสังคมจะมีหน้าที่ของตนเอง และประสานสัมพันธ์กับโครงสร้างอื่น ๆ สังคมจึง จะมีดุลยภาพ โดย August Comte (1865) เสนอว่า สังคมประกอบด้วยโครงสร้างต่าง ๆ หลายส่วน เช่นเดียวกับร่างกายของมนุษย์ที่ประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ โครงสร้างแต่ละส่วนเหล่านี้จะทำหน้าที่ แตกต่างกันอย่างชัดเจนและแต่ละส่วนมีการประสานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ สังคมจึงจะ ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขหรือมีดุลยภาพ (Equilibrium) (วาริกา นรคิม, 2557 : 15)

อย่างก็ตาม Karl Marx (1883) มองเห็นว่าเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการ เปลี่ยนแปลงหรือกำหนดโครงสร้างของสังคม (Economic Determinism) การจัดระเบียบทาง เศรษฐกิจจะกำหนดการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้างชนชั้น การจัดระเบียบของสถาบันต่าง ๆ ค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา และระบบความคิดต่าง ๆ เป็นพลังที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติหรือขัดแย้งทางชน ชั้นในสังคมขึ้น ดังนั้น โครงสร้างทางสังคมตามแนวความคิดของ Karl Marx จึงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536 : 58) ดังภาพด้านล่างนี้

ภาพที่ 2 โครงสร้างทางสังคมตามแนวความคิดของ Karl Marx

ที่มา : สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 : 58)

จากภาพข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความคิดโครงสร้างทางสังคมตามแนวความคิดของ Karl Marx ที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1) โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) สถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น กฎหมาย ศาสนา ปรัชญา ความเชื่อ อุดมการณ์ ค่านิยม ศิลปะ เป็นต้น ซึ่งมีหน้าที่ 2 ประการ คือ

1.1) สร้างความชอบธรรมในกฎหมาย จริยธรรม ซึ่งพวกชนชั้นผู้ปกครองได้บัญญัติไว้เพื่อผลประโยชน์ในกลุ่มของตน

1.2) เป็นเครื่องมือของชนชั้นผู้ปกครอง เพื่อรักษาสถานภาพและบทบาทที่เหนือกว่าไว้

2) โครงสร้างส่วนล่าง (Substructure) เป็นรากฐานทางเศรษฐกิจ ได้แก่ พลังการผลิต ทรัพยากร เทคโนโลยี เป็นต้น โครงสร้างส่วนล่างนี้จะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบนอีกทีหนึ่ง และถือว่าเป็นรูปแบบของการผลิต (Mode of Production) ซึ่งมี 2 ส่วน คือ

2.1) พลังการผลิต (Productive Forces) ได้แก่ ทรัพยากร วัตถุดิบ เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการผลิต เป็นต้น

2.2) ความสัมพันธ์ของการผลิต (Productive Relation) คือ การที่บุคคลหรือกลุ่มคนมีความสัมพันธ์กันในเรื่องพลังการผลิต ซึ่งจะทำให้เกิดชนชั้นในสังคมขึ้น 2 ชั้น คือ เจ้าของปัจจัยการผลิต ซึ่งมีเพียงจำนวนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก และผู้ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต ซึ่งมีเป็นจำนวนมากแต่ได้รับประโยชน์จากการผลิตน้อย

ทั้งนี้ ภายหลังจากทศวรรษที่ 1960 ความคิดที่ว่าสังคมเป็นเหมือนกับสิ่งมีชีวิตหรือเป็นองค์รวมอินทรีย์ที่นักคิดรุ่นก่อน ๆ คิดนั้นได้เสื่อมความนิยมลง บรรดานักคิดจึงหันไปเน้นเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล (rationality) และสนใจสังคมในฐานะของ “ระบบ” ที่เกิดจากความจริงเกี่ยวกับสังคมโดยรวม (total social facts) ซึ่งเชื่อว่าสิ่งที่เป็นโครงสร้างบางอย่างชุกช่อนอยู่ในทุกสังคมและโครงสร้างนี้แสดงให้เห็นหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ ที่เป็นระบบเกี่ยวข้องกัน (สุภางค์ จันทวานิช, 2562 : 136)

อย่างไรก็ตาม สุภางค์ จันทวานิช (2562 : 140 – 145) ยังได้สรุปประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้าง – หน้าที่นิยมตามแนวคิดของเฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาที่เริ่มเสนอทฤษฎีการหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นคนแรก จากการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมในรูปของสถาบันทางสังคมที่มีหน้าที่ต่าง ๆ กันไป โดยแบ่งการอธิบาย ดังนี้

1) สังคมคือส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นมวลรวม เปรียบเหมือนระบบอินทรีย์ของร่างกายมนุษย์ที่ประกอบด้วยกลุ่มก้อนจุลินทรีย์ซึ่งเล็กมาก สังคมเติบโตด้วยกระบวนการสองแบบ แบบแรกแบบแรกคือการพอกพูนของหน่วยต่าง ๆ ตามธรรมชาติในลักษณะวิวัฒนาการ อีกแบบหนึ่งคือการประสานกันของส่วนต่าง ๆ /หน่วยต่าง ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกันมาก่อน การรวมตัวของกลุ่มต่าง ๆ ทำให้เกิดความสลับซับซ้อนมากขึ้นในโครงสร้าง จะเห็นได้ว่าสเปนเซอร์ได้รับอิทธิพลจากชาร์ลส์ ดาร์วิน นักชีววิทยาผู้เสนอทฤษฎีวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตและแนวคิดการดำรงอยู่ของสิ่งที่แข็งแรงที่สุด

2) องค์ประกอบของสังคม ประกอบด้วยสถาบันสังคม จำนวน 6 สถาบัน ซึ่งมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

- 2.1) สถาบันครอบครัว ทำหน้าที่ผลิตและเลี้ยงดูสมาชิกใหม่
- 2.2) สถาบันพิธีกรรม ทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์
- 2.3) สถาบันการเมือง เช่น ประชาธิปไตย อนาธิปไตย
- 2.4) สถาบันศาสนา มีหลักคำสอนให้มนุษย์ยึดถือ
- 2.5) สถาบันอาชีพ ทำให้เกิดการแบ่งงานเป็นส่วน ๆ ในสังคม
- 2.6) สถาบันเศรษฐกิจ มีการแบ่งระบบเป็นระบบทาส ระบบศักดินา และแรงงานเสรี เป็นต้นสถาบันสังคมเหล่านี้เกิดจากความจำเป็นของสถานการณ์เกี่ยวกับหน้าที่และโครงสร้างในสังคม

3) ความสัมพันธ์ทางสังคม จะประกอบไปด้วย 4 ประเด็นย่อย ดังนี้

3.1) ความสัมพันธ์ทางสังคม คือส่วนต่าง ๆ ของสังคมรวมมือกันได้โดย “แรงผูกพันทางกายภาพ” (เช่นเดียวกับระบบอินทรีย์ของร่างกายมนุษย์) อีกส่วนหนึ่งที่สัมพันธ์กันโดยสื่อกลาง คือ “ภาษา” (ท่าทาง การพูด และภาษาเขียน) ส่วนต่าง ๆ ยังรวมตัวกันได้ด้วย “สำนึก” ที่

กระจายไปทั่วทุกส่วน แต่สำนึกหรือความรู้สึกทางสังคมร่วมกันนี้ไม่ได้มีอยู่ในทุกส่วนในระดับที่เท่ากัน เพราะไม่มีศูนย์กลางประสาทความรู้สึกทางสังคมเหมือนร่างกายมนุษย์

3.2) กฎของสังคม คือ กฎของการอยู่รอดของผู้ที่แข็งแกร่งที่สุด (survival of the fittest) ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติ ยิ่งประชากรเพิ่มมากขึ้น มนุษย์ก็ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด กลุ่มและบุคคลที่มีความฉลาดน้อยจะต้องล้มหายตายจากไป สังคมจะซับซ้อนมากขึ้นที่ไม่แข็งแรง โง่เขลา เชื่องช้า เอาแน่นอนไม่ได้ออกไป ซึ่งรัฐจะต้องไม่เข้าไปแทรกแซงความเป็นไปของกฎแห่งความอยู่รอดด้วย มาตรการสังคมสงเคราะห์ใด ๆ เพราะจะเป็นการบิดเบือนกระบวนการคัดเลือก แนวคิดของสเปนเซอร์นี้ เป็นแนวคิดแบบลัทธิดาร์วิน (Darwinism) ซึ่งเชื่อในกระบวนการคัดสรรตามธรรมชาติ และผู้ที่แข็งแกร่งจะเป็นผู้ที่อยู่รอดในสังคม

3.3) ระบบอินทรีย์ทางสังคม (Social Organic System) ส่วนต่าง ๆ ของสังคม จะทำหน้าที่ของตนและสังคมจะดำเนินไปได้เพราะทำหน้าที่เช่นเดียวกับที่อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ทำหน้าที่ระบบชีวอินทรีย์ของร่างกาย (Biological Organic System) เป็นการหน้าที่นิยม (Functionalism) ซึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงในหน้าที่และการเพิ่มขนาดของหน่วยต่าง ๆ ในสังคม “เพื่อเข้าใจองค์กรหนึ่ง ๆ” ว่ามีการก่อกำเนิดและพัฒนาอย่างไร โดยต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ขององค์กรนั้น ๆ

3.4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม สังคมเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ เหมือนโลกชีวภาพกายภาพ คือ เปลี่ยนจากภาวะที่ไม่แน่นอน ไม่ต่อเนื่อง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เป็นเนื้อเดียวกัน) ไปสู่ภาวะที่แน่นอน ต่อเนื่อง และความหลากหลาย การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสากล เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ก็เหมือนการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ธรรมชาติ ขณะที่เปลี่ยนแปลงสังคมจะมีขนาดใหญ่ขึ้น มีหน้าที่และโครงสร้างซับซ้อนขึ้น ถ้าไม่เปลี่ยนโครงสร้าง สังคมก็จะไม่อยู่รอดจึงต้องมีการแบ่งแยกโครงสร้างและหน้าที่ส่วนต่าง ๆ ให้ชัดเจน การแบ่งแยกนี้เรียกว่า Differentiation วิวัฒนาการทางสังคมเป็นวิวัฒนาการแนวตรงสายเดียว (Linear)

4) พฤติกรรม/การกระทำทางสังคม

4.1) ปัจเจกชนนิยม มนุษย์ต้องมีเสรีภาพ สังคมหรือรัฐควรควบคุมมนุษย์น้อยที่สุด ยกเว้นเรื่องการคุ้มครองกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและการร่วมกันป้องกันศัตรูจากภายนอกเท่านั้น ปัจเจกบุคคลมีพันธสัญญากับรัฐโดยสมัครใจ รัฐปล่อยให้แต่ละคนมีอิสรภาพไม่บังคับควบคุม

4.2) กรรมสิทธิ์ร่วมและสังคมนิยม เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมสำหรับสังคม ปัจเจกบุคคลควรมีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลได้

4.3) สถาบันทางสังคม ไม่ได้เกิดจากเจตนาของผู้กระทำ แต่เกิดจากความจำเป็นของสถานการณ์เกี่ยวกับหน้าที่และโครงสร้าง

จากข้อมูลข้างต้นกล่าวโดยสรุปว่า สังคมประกอบด้วยโครงสร้างต่าง ๆ หลายส่วนที่ทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปอย่างชัดเจน และแต่ละส่วนมีการประสานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เพื่อการดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขหรือมีดุลยภาพ (Equilibrium) กระทั่งเมื่อเศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของมนุษย์ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือเข้าไปมีส่วนในการกำหนดโครงสร้างของสังคม (Economic Determinism) ซึ่งการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจจะกำหนดการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้างชนชั้น การจัดระเบียบของสถาบันต่าง ๆ ค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา และระบบความคิดต่าง ๆ อันก่อให้เกิดเป็นพลังการปฏิวัติหรือขัดแย้งทางชนชั้นในสังคมขึ้น โดยผู้วิจัยจะได้นำไปวิเคราะห์เป็นแนวทางในการเข้าใจถึงโครงสร้างทางสังคมที่เป็นตัวหลักให้เกิดช่องว่างทางชนชั้นในสังคมระหว่างคนรวยกับคนจนต่อไป

2.1.3 ทฤษฎีการสื่อสาร (Communication Theory)

2.1.3.1 นิยามความหมายของการสื่อสาร

คำว่า การสื่อสาร นั้นมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Communis หรือตรงกับภาษาอังกฤษว่า Communicate ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า Make Common หมายถึง ทำให้มีสภาพร่วมกัน ซึ่งเป็นความหมายที่ตรงกับธรรมชาติของการสื่อสาร คือการทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน ตรงกัน หรือกล่าวได้ว่าเป็นการมนุษย์มีการสื่อสารซึ่งกันและกันก็เพื่อเข้าใจให้ตรงกันนั่นเอง ดังนั้นการนิยามความหมายคำว่า การสื่อสาร จึงเป็นการนิยามที่ตั้งอยู่บนรากฐานของรากศัพท์เดิม คือ ความเข้าใจร่วมกัน (ศูนย์สื่อสารนานาชาติแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป.)

สำหรับการนิยามความหมายที่กว้างออกไปนั้น Lamb Hair และ McDaniel (1992) ได้ให้ความหมายของการสื่อสารว่า คือกระบวนการแลกเปลี่ยนความหมายหรือสร้างความหมายร่วมกันของบุคคลโดยอาศัยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เข้าใจในระดับพื้นฐานเป็นสื่อกลาง ซึ่งการสร้างความหมายร่วมกันเหล่านั้นก็เพื่อเป็นการแสดงถึงความรู้สึก ความคิด ข้อเท็จจริง และทัศนคติ ทั้งนี้สอดคล้องกับการนิยามของ Schramm และ Belch (1993) ว่าหมายถึงกระบวนการสร้างความคิดร่วมกันหรือเป็นหนึ่งเดียวกัน (Communication or Oneness of Thought) ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร (สุปัญญา ปลั่งกมล, 2552 : 14) ทั้งนี้ ในส่วนตำราและเอกสารประกอบการเรียนการสอนพื้นฐานของนัก(เรียน)นิเทศศาสตร์นั้น ได้ให้ความหมายของการสื่อสาร ว่า การสื่อสารหมายถึงกระบวนการของการถ่ายทอดสาร/ข่าวสาร (Massage) ที่แสดงถึงความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ ฯลฯ จากบุคคลหนึ่งที่เรียกว่าผู้ส่งสาร (Sender) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งจะเป็นผู้รับสาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel) ต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดผลตามที่ผู้ส่งสารคาดหวัง ซึ่งอาจจะมีรูปแบบที่

หลากหลาย ภายใต้บริบทแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural context) (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2547 : 4)

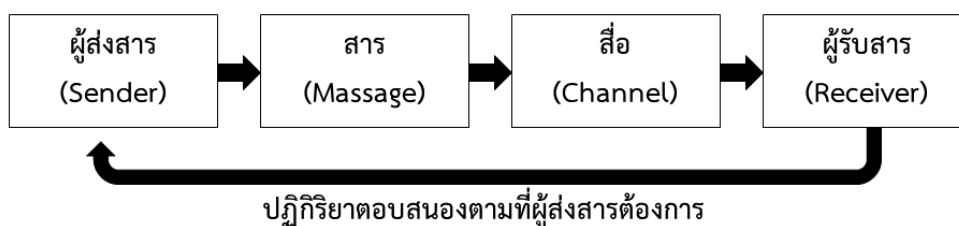
2.1.3.2 องค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสาร (Communication process) นั้นประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้ (จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ และบาทยัน อิ่มสำราญ, 2550 : 3 - 4) ดังนี้

1) ผู้ส่งสาร (Sender) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความประสงค์จะส่งข่าวสารในรูปของอารมณ์ ความคิดเห็น ทศนคติ การให้ข้อมูล การชักชวน ฯลฯ ไปยังผู้รับสาร โดยจะทำหน้าที่ในการคัดเลือกข้อมูลข่าวสาร เลือกวิธีการถ่ายทอดข่าวสารและช่องทางสื่อสารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ

2) สาร (Message) หมายถึง เรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ โดยสารนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ส่งสารเกิดความคิด และต้องการจะส่งหรือถ่ายทอดความคิดเห็นไปสู่การรับรู้ของผู้อื่น (ผู้รับสาร) โดยสารนั้นอาจจะประกอบไปด้วย 1) รหัสสาร (message code) ได้แก่ ภาษา สัญลักษณ์ หรือสัญญาณที่มนุษย์ใช้เพื่อแสดงออกแทนความรู้ ความคิด อารมณ์ หรือความรู้สึกต่าง ๆ 2) เนื้อหาของสาร (message content) หมายถึง บรรดาความรู้ ความคิด และประสบการณ์ที่ผู้ส่งสารต้องการจะถ่ายทอดเพื่อการรับรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนเพื่อความเข้าใจร่วมกันหรือโต้ตอบกัน และ 3) การจัดสาร (message treatment) หมายถึง การรวบรวมเนื้อหาของสาร แล้วนำมาเรียบเรียงให้เป็นไปอย่างมีระบบ เพื่อให้ได้ใจความตามเนื้อหา ที่ต้องการด้วยการเลือก ใช้รหัสสารที่เหมาะสม

3) สื่อหรือช่องทาง (media or channel) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการสื่อสาร หมายถึง สิ่งที่เป็นพาหนะของสาร ทำหน้าที่นำสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ผู้ส่งสารต้องอาศัยสื่อหรือช่องทางทำหน้าที่นำสารไปสู่ผู้รับสาร

4) ผู้รับสาร (Receiver) หมายถึง ผู้ที่รับสารจากบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง เมื่อได้รับสารผู้รับสารจะเกิดการตีความและการตอบสนองจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม และส่งปฏิกิริยาตอบสนอง (feedback) กลับไปให้ผู้ส่งสาร หรือผู้รับสารเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผู้ถอดรหัส (decoder) คือ ผู้ที่ถอดความหมายของสัญญาณหรือสัญลักษณ์ที่ผู้เข้ารหัสส่งมา หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ผู้รับผิดชอบการถอดรหัสของสาร (decoding) เพื่อให้ผู้รับสารปลายทาง (receiver/destination) หรือผู้รับสารที่ผู้ส่งสารต้องการให้ได้รับสารของตน

ภาพที่ 3 องค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสาร (Communication process)

ที่มา : จูไรรัตน์ ลักษณะศิริ และบาหยัน อิ่มสำราญ (2550 : 4)

2.1.3.3 การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจและวาทศิลป์ของการเผยแพร่

สำหรับการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจนั้น อรวรรณ ปลันธนโอวาท (2542, 1 - 3) ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญของการโน้มน้าวใจ ว่าหมายถึงการที่ผู้โน้มน้าวใจตั้งใจที่จะมีอิทธิพลบางประการเหนือผู้ถูกโน้มน้าวใจ ซึ่งปกติผู้ถูกโน้มน้าวใจจะมีทางเลือกมากกว่าหนึ่งทางเลือก และผู้โน้มน้าวใจจะพยายามชักจูงใจให้ผู้ถูกโน้มน้าวใจยอมรับทางเลือกที่ตนเองเสนอ ทั้งนี้เพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือการสร้าง หรือการดำรงไว้ซึ่งความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของผู้ถูกโน้มน้าวใจ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อปัจจัยอื่น ได้แก่ อารมณ์ พฤติกรรม เป็นต้น ทั้งนี้ การจะให้การโน้มน้าวใจสำเร็จได้ต้องอาศัยองค์ประกอบทั้งสองส่วน คือจากผู้รับสารและผู้ส่งสารซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้ายขององค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสารตามภาพข้างต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงความเชื่อของผู้ถูกโน้มน้าวใจนั้น สุรพงศ์ โสธนะเสถียร (2541) ได้อธิบายว่า การชวนเชื่อมักจะเกิดขึ้นควบคู่กับอำนาจทางการเมืองและการศาสนา ทั้งนี้ ก็เพราะการเมืองและการศาสนาเป็นเรื่องของความเชื่อของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่พยายามหาเหตุผลมารองรับความชอบธรรมในเรื่องความเชื่อและการปลุกฝังศรัทธาให้ผู้อื่นเชื่อตาม ซึ่งสุรพงศ์ยังได้อธิบายถึงการชวนเชื่อและการโน้มน้าวใจประชาชนผู้รับสารให้คล้อยตามแนวทางของผู้ปกครองโดยอาศัยความเคลื่อนไหวหรือกิจกรรมของรัฐบาลที่ต้องการผลักดัน (Reinforcement) ให้ประชาชนยอมรับแนวทางความเชื่อ (Doctrines) และตัวผู้ปกครอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการชวนเชื่อเป็นการสร้างระบบความเชื่อและพฤติกรรมให้กับประชาชนตามวัตถุประสงค์

สอดคล้องกับที่ Littlejohn (2002) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเป็นจริงทางสังคม โดยเชื่อว่าความจริงถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม ชุมชน และวัฒนธรรม อีกทั้งยังมองว่า การสื่อสารเป็นสิ่งที่ทำให้กระบวนการที่ความจริงทั้งหมดถูกสร้างขึ้นมา ซึ่ง

เมื่อมองในมิติของการสื่อสารเปรียบเสมือนเป็นการตั้งคำถามว่ามีการสร้างความจริงขึ้นมาอย่างไรจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนมากมาย ดังนั้น สิ่งที่จะถูกวิเคราะห์ในกระบวนการสร้างความเป็นจริงทางสังคมมาจากการปฏิสัมพันธ์กันในสังคม จึงได้แก่ ความคิด ค่านิยม เรื่องเล่า สัญลักษณ์ ความหมาย สถาบัน ฯลฯ ที่ใช้ในการสร้างความเป็นจริงในสังคม

สำหรับประเด็นวาทศิลป์ของการเผยแพร่ นั้น Sandy Edward Green Jr (2004) ได้อธิบายถึง วาทศิลป์ หมายถึงศิลปะในการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารให้ผู้ฟังประทับใจ ซึ่งในขณะที่เกิดการเผยแพร่จากการปฏิบัติของผู้กระทำและการใช้วาทศิลป์ในการโน้มน้าวนั้น การโน้มน้าวที่มีประสิทธิผลจะต้องมีการหาเหตุผลแบบความสมเหตุสมผล โดยที่ประเภทของการหาเหตุผลต้องประกอบไปด้วย 3 ส่วน ต่อไปนี้

1) Pathos (ความเห็นอกเห็นใจ) หมายถึงการสร้างความรู้สึกให้กับผู้รับสารในระหว่างการสื่อสารนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกสนุก ตื่นเต้น เศร้า เสียใจ ฯลฯ หรืออารมณ์ร่วมที่ผู้โน้มน้าวต้องมีร่วมกับผู้ที่ถูกโน้มน้าว นัยว่าเขาเป็นใคร เขาคาดหวังอะไร เขาต้องการอะไร และเขาจะมีความรู้สึกต่อเรื่องนี้อย่างไร

2) Logos (ความเป็นเหตุเป็นผล) หมายถึงการที่ข้อมูลและสิ่งที่ผู้โน้มน้าวกำลังนำเสนอเป็นเหตุเป็นผล น่าเชื่อถือ และแสดงความคิดเชิงตรรกะ หรือความสามารถในการคำนวณวิธีการและผลลัพธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งนี้อาจหมายถึงรวมถึงการอ้างอิง การใช้เหตุผลต่าง ๆ เข้ามาประกอบกันอีกด้วย

3) Ethos (ความน่าเชื่อถือของผู้พูด) หมายถึงการหาเหตุผลที่กระทบต่อความรู้สึกเชิงจริยธรรมและอุดมการณ์ คุณลักษณะหรือความน่าเชื่อถือของผู้พูด เพื่อดูว่าผู้สื่อสารนั้นเป็นคนที่เหมาะสมในการที่พูดหรือนำเสนอเรื่องราว นั้น ๆ หรือไม่

ทั้งนี้ กล่าวได้ว่านอกจาก Pathos (ความเห็นอกเห็นใจ) และ Logos (ความเป็นเหตุเป็นผล) จะสร้างความชอบธรรมทางปฏิบัติและการดึงดูดความสนใจนั้น ในขณะที่เดียวกันการหาเหตุผลแบบ Ethos (ความน่าเชื่อถือของผู้พูด) ก็จะเสริมสร้างความชอบธรรม/ความเห็นแบบมีจริยธรรมไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งถ้า 3 ส่วนนี้โน้มน้าวใจอย่างมีประสิทธิภาพ ก็จะสร้างความชอบธรรมทางปัญญาและการชวนเชื่อไปเอง และในบางครั้งการหาเหตุผลทั้ง 3 ส่วน อาจเป็นไปในเชิงบวกและเชิงลบ

จากข้อมูลข้างต้นที่ผู้วิจัยหยิบยกมานั้น ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า การสื่อสารหมายถึงการทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันที่แสดงถึงความรู้สึกนึกคิด ข้อเท็จจริง และทัศนคติ ซึ่งการสื่อสารจะมีประสิทธิภาพ/ประสิทธิผลได้ดียิ่งขึ้นนั้นจะต้องผ่านการสร้างความเชื่อใจหรือการโน้มน้าวใจ และเกิดการเผยแพร่หรือแพร่กระจาย กระทั่งเป็นการสร้างระบบความเชื่อ พฤติกรรม และความเป็นจริงทาง

สังคม โดยผู้วิจัยจะได้นำทฤษฎีการสื่อสารและส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการสื่อสารและการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุกมิไ่ว้ซังคนจน” ตามวัตถุประสงค์ข้อที่สองของการวิจัย

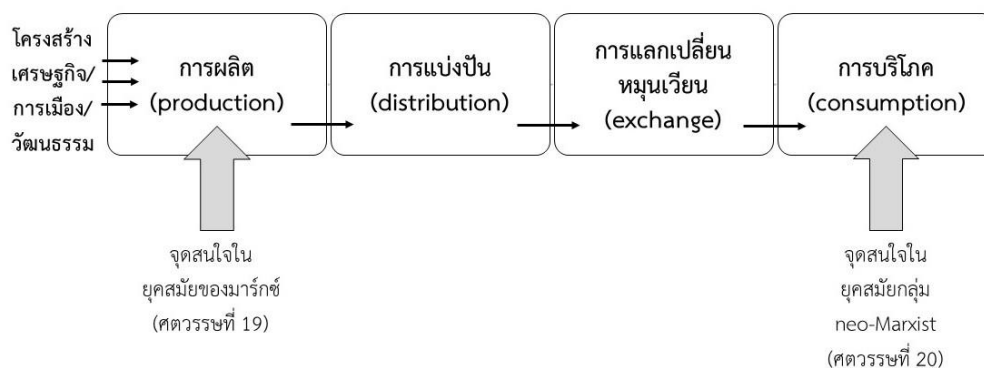
2.1.4 แนวคิดการผลิตซ้ำและการสืบทอด (Concepts of Reproduction)

แนวคิดการผลิตซ้ำในระยะแรกมักจะได้รับอธิบายในเชิงเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อมีการผลิตสิ่งใดขึ้นมาแล้ว จำเป็นต้องมีการผลิตซ้ำสืบทอดอยู่เสมอ จึงจะเป็นหลักประกันความต่อเนื่องของสิ่งนั้น ๆ โดยหากไม่ได้รับการผลิตซ้ำแน่นอนว่าจะสูญหายหรือไม่ได้รับการจดจำไปตามกาลเวลา ซึ่งหลักการนี้เอง เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams, 1989) นักคิดสำนักวัฒนธรรมชาวอังกฤษได้นำมาประยุกต์และอธิบายความหมายของแนวคิดการผลิตซ้ำว่า ในช่วงศตวรรษที่ 19 การผลิตซ้ำ (Reproduction) หมายถึงการทำซ้ำ เช่น การทำภาพเขียน หรือการทำอะไรก็ตามที่เหมือนกับของเดิมขึ้นมาใหม่อีกครั้งหรือหลาย ๆ ครั้ง โดยอาจจะอาศัยเทคนิคหรือวิธีการต่าง ๆ และในเชิงชีววิทยาหมายถึงการให้กำเนิดสิ่งมีชีวิตขึ้นมาใหม่ภายใต้สายพันธุ์เดียวกัน หรืออีกแง่หนึ่งหมายถึงการสืบทอดสายพันธุ์ตนเองให้ยืนยาวต่อไป (ชวพร ธรรมนิมิตยกุล, 2550 : 18 - 19)

ด้วยลักษณะการอธิบายข้างต้นนั้นทำให้ เรย์มอนด์ วิลเลียมส์ ได้เชื่อมโยงแนวคิดดังกล่าวเข้ากับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) โดยตั้งข้อสังเกตถึงปัญหาว่าความหมายใดที่จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทดังกล่าว เนื่องจากกระบวนการทางวัฒนธรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพิมพ์หรือการถ่ายสำเนา (ตามความหมายในลักษณะการทำซ้ำ) และในขณะเดียวกันก็เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศหรือชีววิทยา ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะชี้ชัดลงไปว่าการผลิตซ้ำในกระบวนการทางวัฒนธรรมมีความหมายอย่างไร กระทั่งท้ายที่สุดแล้ว เขาได้ค้นพบการอธิบายการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมแบบรูปธรรม หรือนามธรรมก็ล้วนแล้วแต่มีผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการที่สภาพแวดล้อมเข้ามามีส่วนกำหนดกระบวนการผลิตดังกล่าว ทว่า วัฒนธรรมแบบรูปธรรม เช่น เครื่องใช้ การแต่งกาย สามารถแสดงถึงปัจจัยและองค์ประกอบในการผลิตได้อย่างชัดเจน ในขณะที่วัฒนธรรมนามธรรม ได้แก่ ค่านิยม ทศนคติ จะมองเห็นปัจจัยและองค์ประกอบได้ยาก เนื่องจากต้องใช้การกลั่นกรองและการคัดเลือกเพื่อนำมาใช้ให้เกิดวิถีคิดแบบใหม่ ๆ โดยเป็นการนำความรู้เดิมผสมผสานอย่างสอดคล้องถูกต้อง (ชวพร ธรรมนิมิตยกุล, 2550 : 18 - 19)

อย่างไรก็ตาม กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2560 : 64 - 65) ก็ได้อธิบายแนวคิดกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดทางวัตถุ (material production and reproduction) โดยกล่าวถึงแนวคิดของมาร์กซ์ (Karl Marx) ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ผ่าน “ผลผลิต” เพื่อให้เข้าใจถึง “กระบวนการผลิต” วัตถุเหล่านั้น ยกตัวอย่างเช่น ขณะที่เรากำลังดูภาพยนตร์ ฟังเพลง อ่านหนังสือพิมพ์ เราจะต้องมองเห็นถึงระบบการผลิตโดยใช้กิจกรรม 4 ด้านของ

กระบวนการผลิต (ดังแสดงในภาพด้านล่าง) ในการทำความเข้าใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องอยู่ภายใต้กรอบของโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ แต่ละยุคสมัย

ภาพที่ 4 กิจกรรม 4 ด้านของกระบวนการผลิต

ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2560 : 64)

ทั้งนี้ในส่วนองค์ประกอบของการผลิตข้าทางวัฒนธรรมโดยส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วย 1) ผู้ผลิต 2) เนื้อหาสาระ 3) สถานที่ 4) สื่อที่ใช้ในการสืบทอด และ 4) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ซึ่งการผลิตข้าทางวัฒนธรรมจึงเกิดการสื่อสารขึ้นเพื่อสืบทอดหรือขยายผู้เผยแพร่วัฒนธรรมเพิ่มช่องทางในการสื่อสารทางวัฒนธรรมและเพิ่มสมาชิกใหม่ในองค์การ จึงจะทำให้การผลิตข้าทางวัฒนธรรมมีความหมายสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเป็นการผลิตข้าที่มีรหัส ความหมายหรือความเชื่อบางประการแฝงอยู่เบื้องหลัง ดังนั้น กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2560 : 67) จึงเสนอแนวทางการศึกษากระบวนการผลิตและผลิตข้าทางวัฒนธรรมซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ การผลิต การเผยแพร่ การบริโภค และการผลิตข้า ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาการผลิตข้าและสืบทอดในประเด็นของผู้วิจัย โดยพิจารณาว่า “ความเชื่อเรื่องคุณมีไว้ซึ่งคนจน” ในสังคมไทยถูกผลิตขึ้นมาได้อย่างไรหรือใครเป็นผู้ผลิต และความเชื่อดังกล่าวมีการเผยแพร่ในลักษณะใด เป็นต้น

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงความยุติธรรม (Access to Justice)

โดยเบื้องต้นแล้วการเข้าถึงความยุติธรรม (Access to Justice) ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของมนุษย์ อันแสดงถึงการได้รับหลักประกันความเสมอภาคตามกฎหมาย การไม่ถูกกีดกันหรือเลือกปฏิบัติ รวมทั้งการขจัดอุปสรรคอื่น ๆ ในการเข้าถึงความยุติธรรม แต่ทั้งนี้ การให้ความหมายของการเข้าถึงความยุติธรรมนั้น ปัจจุบันยังไม่มีคำนิยามสากลที่ชัดเจน ซึ่งมักจะอธิบายเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับคำสำคัญอื่น ๆ อย่างเช่นคำว่า “ความเสมอภาคทางกฎหมาย” “ความเท่า

เทียม” “ความเป็นธรรม” หรือ “ประชาธิปไตย” ซึ่งใช้ทั้งในทางการเมืองและทางกฎหมาย โดยคำดังกล่าวมักสื่อถึงความหมายในทางบวก แสดงแนวคิดแบบอุดมคติ ซึ่งอาจจะจับต้องไม่ได้

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงคำดังกล่าวผู้วิจัยเห็นพ้องกับมุมมองของ ประพิน นุชเปี่ยม (มปป., 10 - 11) ว่าจำเป็นต้องแยกทำความเข้าใจออกเป็น 2 ส่วน เพื่อคลี่คลายพอทุเลาได้ว่า “การเข้าถึงความยุติธรรม” เกิดจากสองคำที่เป็นองค์ประกอบหลัก อันได้แก่ 1) “การเข้าถึง” (access) หมายถึงความสามารถในการใช้ประโยชน์จากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจหมายความว่า การที่ประชาชนสามารถเข้าหาและใช้ระบบกระบวนการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อน/ความขัดแย้งที่กำลังประสบอยู่ และ 2) ความยุติธรรม (justice) ในแง่ความหมายของความยุติธรรมทั่วไป ที่หมายถึง ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม และความเสมอภาค

ข้อพิจารณาอีกประการหนึ่งของแนวคิดการเข้าถึงความยุติธรรม คือการเชื่อมโยงถึงอุปสรรคหรือข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม และหน่วยงานภาครัฐ พบว่าปัญหาสำคัญเกิดขึ้นจากความยุ่งยากซับซ้อนและค่าใช้จ่ายของกระบวนการทางกฎหมาย ความล่าช้าในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ความยุ่งยากซับซ้อนของระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การไม่มีเครื่องมือที่จะบังคับให้เป็นไปตามสิทธิต่าง ๆ ปัจจัยส่วนบุคคล เช่น ทรัพย์สิน สมรรถภาพ หรือความเข้าใจของบุคคลนั้นต่อความยุติธรรม นอกจากนี้ ยังมีปัญหาด้านเวลา สถานที่ และสภาพทางกายภาพต่าง ๆ ที่ขัดขวางการเข้าถึงความยุติธรรม เช่น อุปสรรคในเรื่องของสถานที่ตั้ง และการไม่สามารถเข้าถึงบริการทางกฎหมายที่มีได้อย่างสะดวก อันมาจากปัจจัยในเรื่องการคมนาคมขนส่งสาธารณะที่มีจำกัด ค่าโดยสารที่มีราคาสูง หรือสภาพของถนนหนทางที่จะต้องใช้เดินทาง หรืออุปสรรคในเรื่องของการขาดแคลนบริการ เช่น การขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญที่จะให้คำปรึกษาทางด้านกฎหมายในพื้นที่ห่างไกล การขาดแคลนตำแหน่งงานทางด้านกฎหมายในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ รายได้ของนักกฎหมายในพื้นที่ห่างไกลนั้นต่ำจึงไม่จูงใจให้คนมาทำงาน นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการไม่สามารถให้คำปรึกษาในปัญหาทางกฎหมายเฉพาะทางได้ เป็นต้น ซึ่งผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด หรืออีกนัยหนึ่งคือ ผู้ที่ไม่ได้รับความยุติธรรมอย่างเท่าเทียม ก็คือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมนั่นเอง (ประพิน นุชเปี่ยม, มปป. : 13)

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น กล่าวโดยสรุปว่า การเข้าถึงความยุติธรรม (Access to Justice) ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมืองทุกคนที่จำเป็นต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันบนพื้นฐานของกฎหมาย โดยรัฐมีบทบาทสำคัญในช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกภายใต้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกคน ทั้งนี้ งานวิจัยชิ้นนี้จะนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงความยุติธรรมเพื่อทำความเข้าใจถึงภาพรวมของการอำนวยความสะดวกของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

อันจะเป็นการเข้าใจถึงการขับเคลื่อนนโยบายของรัฐ ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษานโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ดังกล่าว

2.2 นโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา

สำหรับในส่วนของนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญานั้น จากการสืบค้นพบว่ามีจำนวน 3 ส่วน ดังนี้

2.2.1 โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน (การปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกัน)

การปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกันหรือเป็นที่รู้จักในนาม “โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน” ที่เป็นไปตามข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 โดยเป็นการเปิดโอกาสให้จำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่กระทำความผิดอาญาเล็กน้อย มีอัตราโทษอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) ได้รับอิสรภาพด้วยการปล่อยตัวชั่วคราว โดยไม่ต้องใช้หลักประกัน (ราชกิจจานุเบกษา, 2562) ซึ่งประเด็นที่สำคัญในการพิจารณาปล่อยตัวชั่วคราวนั้นศาลจะพิจารณาจากข้อมูลส่วนตัวและประวัติเกี่ยวกับคดีที่ผ่านมาของผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งข้อมูลส่วนที่สำคัญและจำเป็นในการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของผู้ต้องหาหรือจำเลย และศาลจะตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่เชื่อถือได้และฐานข้อมูลของรัฐ จากนั้นจึงทำการประเมินความเสี่ยงจากการคำนวณทางสถิติและวิเคราะห์ทางพฤตินัยศาสตร์ ออกมาเป็นความเสี่ยง ตั้งแต่ต่ำมาก ต่ำ ปานกลาง สูง สูงมาก ซึ่งศาลจะปล่อยผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยกำหนดเงื่อนไขในการกำกับดูแลที่มีความเข้มงวดต่างกันไปตามระดับความเสี่ยง ดังนี้ ความเสี่ยงต่ำศาลอาจให้ปล่อยโดยเพียงให้สาบานตัวว่า จะมาศาลและไม่ทำผิดกฎหมาย หรือให้มารายงานตัวต่อศาลตามวันเวลาที่กำหนด ความเสี่ยงปานกลาง-สูง ศาลอาจให้มารายงานตัวต่อศาล หรือให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ (Electronic monitoring : EM) หรืออุปกรณ์อื่นใดในการติดตามตัวผู้ต้องหา หรือจำเลย และสุดท้ายความเสี่ยงสูงมาก ศาลอาจให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ หรืออุปกรณ์อื่นใดในการติดตามตัว หรือหากศาลเห็นว่ามีความเสี่ยงสูงมาก ถึงขั้นไม่อาจวางใจว่าหากปล่อยแล้วจะไม่หลบหนีหรือก่อภัยต่อสังคม ศาลก็จะสั่งให้ขังไว้ โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีเงินมาวางประกันจำนวนเท่าใด (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดกาญจนบุรี, 2561 : ออนไลน์)

อย่างไรก็ตาม สำหรับการปล่อยตัวชั่วคราวนั้นจะประกอบไปด้วย 3 ประเภท (สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรชีวภาพ สำนักงานศาลยุติธรรม, 2561) ได้แก่

1) การปล่อยตัวชั่วคราวโดยไม่มีประกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา 111) คือ การปล่อยตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยโดยไม่ต้องทำสัญญาประกันและไม่ต้องมีหลักประกันแต่อย่างใด เพียงแต่ให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยต้องสาบานหรือปฏิญาณตนว่าจะมาตามนัดหรือหมายเรียกของเจ้าพนักงานหรือศาลนั้น ถ้าผู้ต้องหาไม่มาตามนัดหรือตามหมายเรียกก็ไม่ถือว่าผิดสัญญาประกันเนื่องจากการไม่มีการทำสัญญาประกัน

2) การปล่อยตัวชั่วคราวโดยมีประกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 112) คือ การปล่อยตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยชั่วคราวโดยมีผู้ทำสัญญาประกันต่อเจ้าพนักงานหรือศาลว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะมาตามนัดหรือตามหมายเรียกตามเวลาที่กำหนดไว้ ถ้าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มาตามนัดหรือหมายเรียกผู้ประกันจะถูกปรับตามจำนวนเงินที่กำหนดไว้ในสัญญาประกัน (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 119) และหากผู้ทำสัญญาประกันไม่ชำระค่าปรับ ผู้ทำสัญญาประกันจะถูกฟ้องเป็นคดีแพ่งให้ใช้ค่าปรับตามสัญญาประกัน

3) การปล่อยตัวชั่วคราวโดยมีประกันและหลักประกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 112 ประกอบมาตรา 114) คือ การปล่อยตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยชั่วคราวโดยปรากฏว่า (ก) มีประกัน (มีการทำสัญญาประกัน) และ (ข) มีหลักประกัน ได้แก่ มีเงินสดมาวางหรือมีหลักทรัพย์อื่นมาวางหรือมีบุคคลมาเป็นหลักประกันโดยแสดงหลักทรัพย์

อย่างไรก็ตาม จากรายงานการวิจัยเรื่องการนำวิทยาการบริหารความเสี่ยงในเชิงพฤติกรรมศาสตร์มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปล่อยตัวชั่วคราว (สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรชีวภาพ สำนักรงานศาลยุติธรรม, 2561) นั้นได้กล่าวถึงประเด็นของระยะเวลาของการปล่อยตัวชั่วคราว, เงื่อนไขของการปล่อยตัวชั่วคราว, ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราว และขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราว ไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งผู้วิจัยจะหยิบยกทบทวนวรรณกรรม ดังนี้

2.2.1.1 ระยะเวลาของการปล่อยตัวชั่วคราว

สำหรับระยะเวลาของการปล่อยตัวชั่วคราวนั้นขึ้นอยู่กับพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการหรือศาลแล้วแต่กรณีเป็นผู้กำหนด ซึ่งในทางปฏิบัติเมื่อมีการขอปล่อยตัวชั่วคราวในชั้นศาล ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อผู้พิพากษาเวรที่รับผิดชอบเรื่องการสั่งประกันในวันนั้น โดยคำร้องดังกล่าวจะได้รับการพิจารณาในวันเดียวกันกับวันที่ยื่นคำร้อง ความรวดเร็วขึ้นอยู่กับการบริหารของแต่ละศาล แต่ไม่เกินวันที่ยื่นคำร้อง หากศาลอนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวก็จะปล่อยผู้ต้องหาวันนั้น แต่หากไม่อนุญาต ผู้ต้องหาหรือผู้ขอประกันมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อศาลสูงต่อไป ซึ่งใช้เวลาพิจารณาเพียงไม่กี่วันหลังจากนั้น (ธัญญา นุช ตันติกุล, 2557) และการขอให้มีการปล่อยตัวชั่วคราวกระทำได้ตั้งแต่ผู้ต้องหาถูกจับหรือถูกควบคุมตัวและถูกขังตลอดไปจนกว่าคดีนั้นจะถึงที่สุด (เกียรติขจร วันจะสวัสดิ์, 2553)

2.2.1.2 เงื่อนไขของการปล่อยตัวชั่วคราว (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 108)

การพิจารณาอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวต้องทำโดยรวดเร็วและคำนึงถึงปัจจัยที่กฎหมายกำหนดซึ่งพิจารณาจากเงื่อนไข ดังนี้ ความหนักเบาของข้อหา (เช่น อัตราโทษที่กฎหมายบัญญัติในความผิดนั้น ๆ) พยานหลักฐานที่ปรากฏเพียงพอที่จะดำเนินคดีหรือไม่ พฤติการณ์แห่งคดี ความน่าเชื่อถือของผู้ขอประกันและหลักประกัน ผู้ต้องหาหรือจำเลยจะหลบหนีหรือไม่ ความเสียหายหรือภัยอันตรายที่เกิดจากการปล่อยตัวและการรื้อคดีค้างของพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการหรือพยานสำคัญ

2.2.1.3 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้ปล่อยตัวชั่วคราว

สำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้ปล่อยตัวชั่วคราวจะประกอบด้วยพนักงานสอบสวน (ตำรวจ) พนักงานอัยการ และศาล ซึ่งแต่ละกลุ่มมีหน้าที่ ดังนี้

1) พนักงานสอบสวน หมายถึง เจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้อำนาจและหน้าที่สอบสวน เป็นผู้รวบรวมพยานหลักฐานทุกชนิดเกี่ยวกับความผิดของผู้ต้องหาซึ่งพยานหลักฐานที่รวบรวมนั้นจัดทำขึ้นเพื่อรับทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิดและนำตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องโทษเพื่อทำสำนวนส่งให้พนักงานอัยการส่งฟ้องศาล ทั้งนี้ พนักงานสอบสวนจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราวเมื่อผู้ต้องหาถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาลในชั้นสอบสวน

2) พนักงานอัยการ หมายถึง เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล ทำหน้าที่พิจารณากลับกรองสำนวนพยานหลักฐานการสอบสวนของพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบซึ่งหากพนักงานอัยการเห็นว่าควรสั่งฟ้องก็จะออกคำสั่งฟ้องและฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล และในกรณีที่พนักงานอัยการมีคำสั่งฟ้องถ้าความผิดนั้นเป็นความผิดซึ่งอาจเปรียบเทียบได้ และถ้าพนักงานอัยการเห็นสมควรอาจสั่งให้พนักงานสอบสวนเปรียบเทียบคดี แต่หากพนักงานอัยการเห็นว่าควรสั่งไม่ฟ้องก็จะออกคำสั่งไม่ฟ้อง หรืออาจสั่งสอบสวนเพิ่มเติมโดยจะสั่งให้พนักงานสอบสวนทำการสอบสวนเพิ่มเติมในประเด็นที่กำหนดจนกว่าจะมีหลักฐานเพียงพอที่จะวินิจฉัยสั่งฟ้องศาลต่อไป ทั้งนี้ พนักงานอัยการนั้นจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราวเมื่อผู้ต้องหาถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาลในชั้นพนักงานอัยการ

3) ศาล หมายถึง ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษา ซึ่งมีอำนาจทำการเกี่ยวกับคดีอาญา กล่าวคือ นอกจากศาลจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการพิจารณาและสืบพยานโดยใช้ดุลพินิจซึ่งนำพยานหลักฐานเพื่อทำคำชี้ขาดให้ยกฟ้องหรือลงโทษในคำพิพากษาคดีอาญาแล้ว ศาลยังมีอำนาจทำการต่าง ๆ เกี่ยวกับคดีอาญาอีกหลายประการ เช่น ออกหมายจับ ชั่ง จำคุก หรือค้นในที่

รโหฐาน หาดูคนหรือสิ่งของ เป็นต้น ทั้งนี้ ศาลนั้นจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับปล่อยตัวชั่วคราวในกรณีต่อไปนี

- (1) เมื่อผู้ต้องหาถูกศาลออกหมายจับ
- (2) คดีที่ราษฎรเป็นโจทก์เมื่อศาลประทับฟ้องและได้ตัวจำเลยมาแล้ว
- (3) คดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์เมื่อได้ยื่นฟ้องต่อศาลแล้ว
- (4) คดีที่อยู่ในระหว่างการอุทธรณ์ที่มีการขังจำเลยไว้ระหว่างพิจารณาโดย

ที่คดียังไม่ถึงที่สุด ผู้ต้องหาหรือจำเลยอาจยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อศาลได้

2.2.1.4 ขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราว แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนการยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราว ซึ่งจะประกอบไปด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ชั้นสอบสวน และชั้นศาล ซึ่งในการปล่อยตัวชั่วคราวในชั้นสอบสวนนั้น ผู้ต้องหาจะถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาล ดังนั้น คำร้องขอให้ปล่อยผู้ต้องหาชั่วคราวให้ยื่นต่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการแล้วแต่กรณี แต่ทว่า สำหรับการปล่อยตัวชั่วคราวในชั้นศาลนั้น ผู้ต้องหาหรือจำเลยจะถูกควบคุมหรือขังตามหมายศาล ซึ่งเงื่อนไขการยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวจะแยกออกเป็น 4 กรณี ได้แก่

1.1) เมื่อผู้ต้องหายังมิได้ถูกฟ้องต่อศาล ให้ยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อศาลที่ออกหมายจับผู้ต้องหา

1.2) เมื่อผู้ต้องหาถูกฟ้องต่อศาลแล้ว ให้ยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้น

1.3) เมื่อศาลอ่านคำพิพากษาศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์แล้ว คดีนั้นปรากฏว่ายังไม่มีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาหรือมีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาแล้ว แต่ยังไม่ได้ส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา ในกรณีเช่นนี้ให้ยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้น

1.4) เมื่อศาลอ่านคำพิพากษาศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์แล้ว คดีนั้นปรากฏว่ามีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาแล้ว เมื่อศาลส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาแล้ว ในกรณีเช่นนี้ให้ยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้นหรือจะยื่นต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาแล้วแต่กรณีก็ได้

2) ขั้นตอนการพิจารณาและส่งคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวทั้งในชั้นสอบสวนและชั้นศาล นั้นจะอาศัยหลักเกณฑ์เดียวกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 107 วรรคหนึ่ง) อย่างไรก็ตาม จะมีข้อแตกต่างอยู่ตรงที่หากเป็นชั้นสอบสวนจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขสำหรับการพิจารณาคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวในส่วนที่ว่าด้วยการเรียกประกันหรือหลักประกันจะเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 110 วรรคสาม ประกอบกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกันหรือหลักประกันการปล่อยตัวชั่วคราว

ผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนผู้ต้องหา พ.ศ. 2549 แต่ถ้าเป็นชั้นศาล เงื่อนไขสำหรับการพิจารณาคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราว ในส่วนที่ว่าด้วยการเรียกประกันหรือหลักประกันจะเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 110 วรรคสาม ประกอบข้อบังคับของประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกันหรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 (ซึ่งเป็นการปรับขยายคดีที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) ให้ศาลใช้ดุลพินิจอนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวได้โดยไม่ต้องมีประกันหากมีเหตุจำเป็นต้องมีประกันให้กำหนดวงเงินไม่เกิน 200,000 บาท (จากเดิม 100,000 บาท) เว้นแต่มีเหตุสมควรที่จะสั่งเป็นอย่างอื่นก็ให้ระบุเหตุนั้นไว้โดยชัดแจ้ง) ทั้งนี้ยังมีข้อบังคับของประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกันหรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว” (Electronic Monitoring : EM) มาปรับใช้อีกด้วย โดยสำนักงานศาลยุติธรรมได้จัดตั้งศูนย์ควบคุมติดตามการปล่อยตัวชั่วคราวและการบังคับตามคำสั่งศาลโดยใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อดำเนินการควบคุม ดูแลระบบและการทำงานของอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์หรืออุปกรณ์อื่นใดและตรวจสอบคุณภาพสัญญาณให้พร้อมใช้งานตลอดเวลา (สำนักงานศาลยุติธรรม, 2561)

2.2.2 พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558

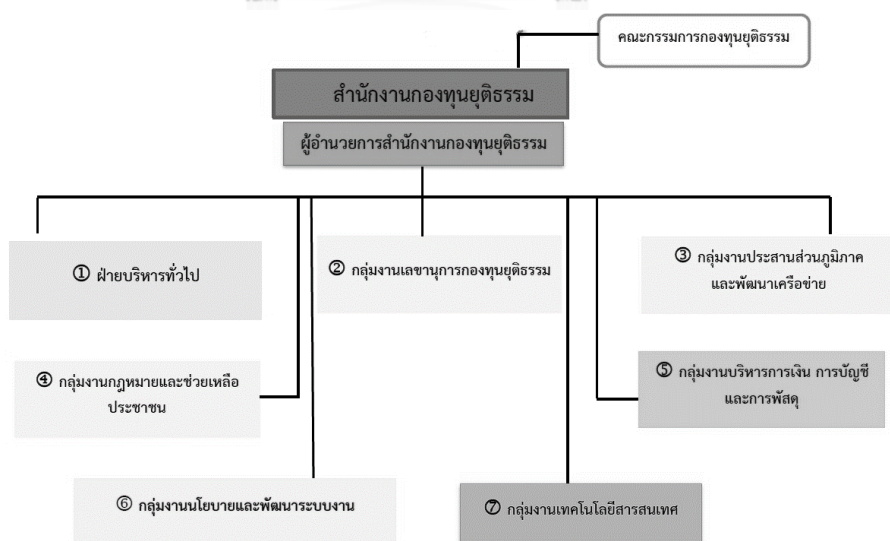
พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 เป็นการยกระดับจากระเบียบกระทรวงยุติธรรม ว่าด้วยกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2553 เพื่อกำหนดให้จัดตั้ง “กองทุนยุติธรรม” ที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดี การปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน และการให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน ทั้งนี้ การขอรับความช่วยเหลือนั้นจะเป็นค่าใช้จ่ายตามความ ค่าธรรมเนียมศาล ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ประกอบด้วย ค่าที่พัก ค่าเดินทาง เป็นต้น ตลอดจนการขอปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยสำนักงานกองทุนยุติธรรมจะเป็นนายประกันดำเนินการประกันตัวผู้ต้องหาหรือจำเลย อีกทั้งยังให้การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน เช่น การถูกขังเกิน ศาลยกฟ้องเนื่องจากเป็นแพะขาว เป็นต้น (ราชกิจจานุเบกษา, 2558)

2.2.2.1 ขอบเขตในการให้การสนับสนุน กองทุนยุติธรรมสนับสนุนเงินหรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือประชาชน ดังนี้

- 1) การประกันการปล่อยตัวชั่วคราว
- 2) การจ้างทนายความในคดีอาญา แพ่ง ปกครองหรือบังคับคดี
- 3) ค่าธรรมเนียมขึ้นศาลและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ
- 4) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการตรวจพิสูจน์หลักฐานทางนิติวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ
- 5) ค่าใช้จ่ายอื่นของผู้ขอรับการสนับสนุน ได้แก่ ค่าพาหนะเดินทาง ค่าที่พัก และค่าตอบแทนอื่นตามความจำเป็น
- 6) การคุ้มครองช่วยเหลือให้ได้รับความปลอดภัย
- 7) ค่าใช้จ่ายอันเนื่องมาจากความเสียหายจากการกระทำความผิดอาญา ปกครอง หรือละเมิดที่กระทบต่อประชาชนหรือกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 10 รายขึ้นไป หรือกระทบต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม
- 8) สนับสนุนเงินหรือค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกองทุนยุติธรรม

2.2.2.2 กลไกการบริหารกองทุนยุติธรรม

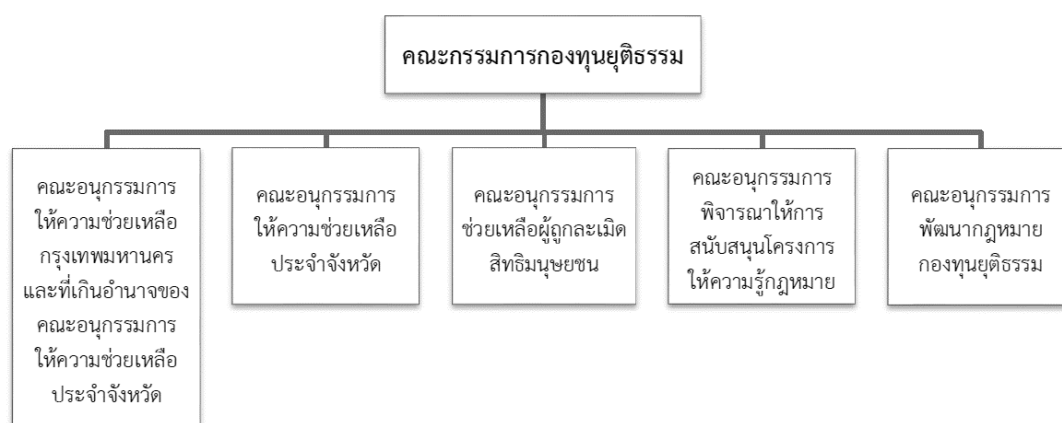
กำหนดให้จัดตั้งสำนักงานกองทุนยุติธรรมขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ทำหน้าที่เกี่ยวกับงานธุรการให้กับกองทุน คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ คณะทำงาน หรือบุคคลที่คณะกรรมการแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 โดยมีโครงสร้างดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5 กลไกการบริหารกองทุนยุติธรรม (สำนักงานกองทุนยุติธรรม)

ที่มา : สำนักงานกองทุนยุติธรรม (2562 : 26)

อย่างไรก็ตามเมื่อพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 มีผลใช้บังคับในเมื่อ 24 เมษายน พ.ศ. 2559 ได้กำหนดมีคณะกรรมการเกิดขึ้น 1 คณะ เรียกว่าคณะกรรมการกองทุนยุติธรรม จากนั้นคณะกรรมการกองทุนยุติธรรม อาศัยอำนาจตามมาตรา 20 ให้คณะกรรมการแต่งตั้งคณะกรรมการให้ความช่วยเหลือคณะหนึ่งหรือหลายคณะ เพื่อมีอำนาจหน้าที่พิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้ยื่นคำขอในทุกภารกิจของกองทุนที่พระราชอาณาจักร ประกอบมาตรา 21 ให้คณะกรรมการแต่งตั้งคณะกรรมการให้ความช่วยเหลือประจำจังหวัดขึ้นทุกจังหวัดนอจากกรุงเทพมหานคร เพื่อมีอำนาจหน้าที่พิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้ยื่นคำขอจากกองทุน เฉพาะกรณีการให้ค่าใช้จ่ายในการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดีและการขอลปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย แต่งตั้งคณะกรรมการต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการกิจของกองทุนยุติธรรมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมาย ดังต่อไปนี้

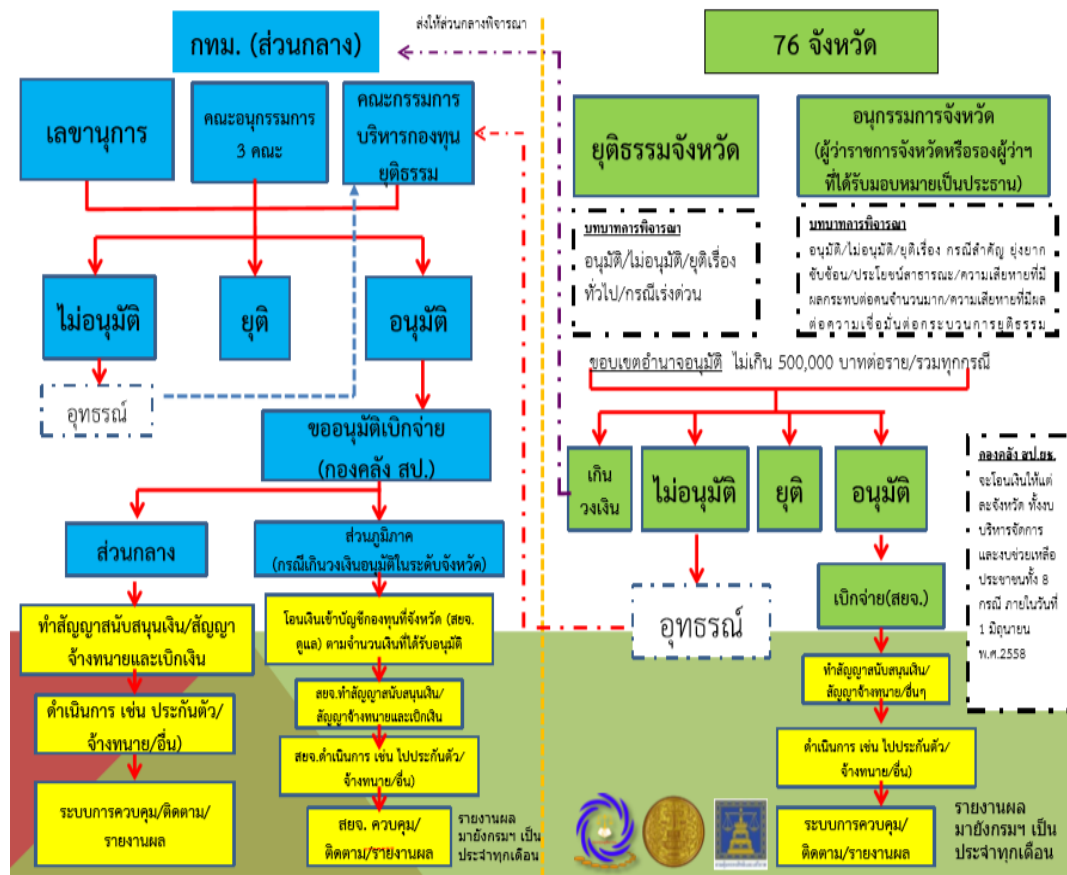

ภาพที่ 6 กลไกการบริหารกองทุนยุติธรรม (คณะกรรมการกองทุนยุติธรรม)

ที่มา : สำนักงานกองทุนยุติธรรม (2562 : 12 - 21)

นอกจากนี้ ยังได้มีการขยายการพิจารณาคำขอรับความช่วยเหลือลงไปยังระดับจังหวัดสามารถอนุมัติคำร้องได้ในจังหวัดตนเองผ่านศูนย์ยุติธรรมชุมชน/ยุติธรรมจังหวัด และศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ/จังหวัด หรือที่สำนักงานกองทุนยุติธรรมจังหวัด โดยให้คณะกรรมการให้ความช่วยเหลือประจำจังหวัด พิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้ยื่นคำขอจากกองทุนยุติธรรม เฉพาะกรณีการให้ค่าใช้จ่ายในการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดีและการขอลปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในแต่ละจังหวัด ทำให้การพิจารณาให้ความช่วยเหลือในกรณีดังกล่าวทำได้รวดเร็วขึ้น ไม่ต้องเสนอคำขอความช่วยเหลือมาให้คณะกรรมการซึ่งอยู่ที่ส่วนกลางพิจารณา โดยขั้นตอนการขอรับบริการกองทุนยุติธรรมนั้น ประกอบด้วย

- 1) ขอรับบริการที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดทั่วประเทศ หรือสำนักงานกองทุนยุติธรรม โดยจะยื่นคำขอด้วยตนเอง หรือมอบอำนาจให้ผู้อื่นยื่นคำขอแทนก็ได้
- 2) อธิบายปัญหา ข้อเท็จจริง และหลักฐานให้เจ้าหน้าที่ เพื่อประโยชน์ในการใช้ความช่วยเหลือ
- 3) เจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษา ปัญหาข้อพิพาท กฎหมาย การดำเนินคดี และสิทธิหน้าที่ตามกฎหมาย
- 4) เจ้าหน้าที่ที่กลั่นกรองคำขอรับความช่วยเหลือ เพื่อส่งต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงและที่เกี่ยวข้อง หรือมอบเจ้าหน้าที่กองทุนยุติธรรมดำเนินการ
- 5) เจ้าหน้าที่พิจารณาสืบหาข้อเท็จจริง เอกสารหลักฐานเพิ่มเติม เช่น สอบปากคำ ลงพื้นที่ และตรวจสอบความประพฤติ
- 6) คณะกรรมการหรือประธานพิจารณาคำขอและแจ้งผลให้ผู้ขอรับความช่วยเหลือทราบ ภายใน 7 วันหลังจากพิจารณา (สำนักงานกองทุนยุติธรรม, 2559 : 18)

ภาพที่ 7 รูปแบบกลไกการกระจายอำนาจของกองทุนยุติธรรม

ที่มา : วสิฐยาพร พงศ์วัฒนากร (2558 : 22)

2.2.3 พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559

พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 เป็นพระราชบัญญัติที่ตราขึ้นตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งมีหลักการในการให้ความช่วยเหลือจากรัฐแก่บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาของผู้อื่น โดยตนเองมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดนั้นและไม่มีโอกาสได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่นรวมทั้งเป็นการจ่ายค่าทดแทนในกรณีของบุคคลซึ่งตกเป็นจำเลยในคดีอาญาและถูกคุมขังในการพิจารณาคดี หากปรากฏตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดคดีนั้นว่า ข้อเท็จจริงฟังเป็นที่ยุติว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด

2.2.3.1 สารสำคัญของพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559

แน่นอนว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้มีสาระสำคัญจำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ผู้เสียหายในคดีอาญา และจำเลยในคดีอาญา (สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา, 2558)

1) ผู้เสียหาย หมายถึง บุคคลที่ได้รับความเสียหายถึงแก่ชีวิตหรือร่างกายหรือจิตใจเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาของผู้อื่น โดยตนเองไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดนั้นสามารถขอรับค่าตอบแทนจากรัฐในกรณีดังต่อไปนี้

1.1) ได้รับบาดเจ็บทางร่างกาย จิตใจ หรือถึงแก่ความตายเนื่องจากถูกทำร้ายร่างกายถูกทำให้เสียชีวิต ถูกหลอกลวง ถูกทำให้แท้งลูก ถูกข่มขืน ถูกกระทำอนาจาร ถูกข่มขืนใจ ถูกหน่วงเหนี่ยว กักขัง ถูกลักทรัพย์ ถูกชิงทรัพย์ ถูกฉ้อโกง ถูกกรรโชก ถูกรีดเอาทรัพย์ ถูกชิงทรัพย์ ถูกปล้นทรัพย์ หรือบุกรุก

1.2) ได้รับบาดเจ็บสาหัสหรือตาย จากการกระทำโดยประมาทของผู้อื่น

1.3) เด็ก คนชรา คนป่วยที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้และถูกทอดทิ้ง

2) จำเลย หมายถึง บุคคลซึ่งถูกฟ้องว่าได้กระทำความผิดอาญาและถูกจำคุกในระหว่างพิจารณาคดี ต่อมาได้มีการถอนฟ้องหรือศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ยกฟ้องว่าจำเลยไม่มีความผิดหรือที่เรียกว่า “แพะ”

ทั้งนี้ สำหรับในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะในส่วนของการให้ความช่วยเหลือเยียวยาจำเลยในคดีอาญา

2.2.3.2 ค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา

จำเลยในคดีอาญาจะได้รับการช่วยเหลือซึ่งเป็นไปตามมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว ประกอบกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราในการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2546 ข้อ 6 ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) กรณีทั่วไป (ไม่เสียชีวิต) จำนวน 5 รายการ ดังนี้

1.1) ค่าทดแทนจากการถูกคุมขัง จ่ายอัตราวันละ 500 บาท (คำนวณจากวันที่ถูกกักขังแทนค่าปรับตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 30 โดยจ่ายตามหมายซึ่งระหว่างพิจารณาและหมายปล่อย)

1.2) ค่ารักษาพยาบาล ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 40,000 บาท (ตามใบเสร็จค่ารักษาลับจริง) แต่ต้องเป็นผลโดยตรงจากการถูกดำเนินคดี

1.3) ค่าฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 50,000 บาท (ตามใบเสร็จค่าฟื้นฟูลับจริง) แต่ต้องเป็นผลจากการถูกดำเนินคดี

1.4) ค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ ให้จ่ายในอัตราค่าจ้างขั้นต่ำในท้องที่จังหวัดที่ประกอบกิจการ ณ วันที่ไม่สามารถประกอบกิจการได้ตามปกติ จ่ายตามค่าแรงขั้นต่ำของจังหวัด โดยจ่ายตามหมายซึ่งจนถึงวันมีหมายปล่อย

1.5) ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำเนินคดี กล่าวคือ ค่าทนายความ ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริง แต่ไม่เกินอัตราที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง และค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 30,000 บาท

2) กรณีเสียชีวิต จะได้รับการช่วยเหลือ จำนวน 4 รายการ ดังนี้

2.1) ค่าทดแทนในกรณีที่จำเลยถึงแก่ความตาย ให้จ่าย 100,000 บาท

2.2) ค่าจัดการงานศพ ให้จ่าย 20,000 บาท

2.3) ค่าขาดอุปการะเลี้ยงดู ให้จ่ายไม่เกิน 40,000 บาท

2.4) ค่าเสียหายอื่น ให้จ่ายตามจำนวนที่คณะกรรมการเห็นสมควรแต่ไม่เกิน 40,000 บาท ทั้งนี้จะต้องเป็นผลโดยตรงจากถูกดำเนินคดีเท่านั้น

สำหรับระยะเวลาการยื่นคำขอทั้งสองกรณีนั้น จะต้องดำเนินการภายใน 1 ปี นับแต่วันที่ศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ถอนฟ้อง เพราะปรากฏหลักฐานว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือวันที่มีคำพิพากษาอันถึงที่สุด ว่าข้อเท็จจริงฟังเป็นยุติว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด แล้วแต่กรณี (มาตรา 22)

2.2.3.3 ขั้นตอนและสถานที่การขอรับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา

- 1) ยื่น/รับคำขอและรวบรวมหลักฐาน โดยจำเลย/ผู้เสียหายสามารถยื่นต่อกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, สำนักงานคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ พื้นที่ 1 - 4, คลินิกยุติธรรมในสำนักงานยุติธรรมจังหวัดและสาขาทั่วประเทศ และเรือนจำหรือทัณฑสถานทั่วประเทศ
- 2) แสวงหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ
- 3) ทำความเห็นเสนอคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการ
- 4) ดำเนินการเบิกจ่ายเงิน
- 5) หากประชาชนไม่พึงพอใจในผลการพิจารณามีสิทธิยื่นอุทธรณ์คณะกรรมการหรือศาลอุทธรณ์ภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบผลคำวินิจฉัย

2.2.3.4 ระบบกลไกการให้ความช่วยเหลือ

- 1) คณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา โดยมีปลัดกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน
- 2) คณะอนุกรรมการ แบ่งออกเป็น
 - 2.1 ส่วนกลาง (กทม.) ได้แก่ คณะอนุกรรมการฯ กทม. 1 - 3, คณะอนุกรรมการกลั่นกรองอุทธรณ์
 - 2.2 ส่วนจังหวัด ได้แก่ คณะอนุกรรมการประจำจังหวัด ทั้ง 76 จังหวัด

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 งานวิจัยจากการเรียบเรียงและประมวลผลจากเวทีเสวนาวิชาการ เรื่อง “กระบวนการยุติธรรมกับความยากจน : ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการยุติธรรมเพื่อคนจน” โดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2546) เป็นการศึกษาถึงความไม่เสมอภาค การเลือกปฏิบัติ และการไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกันระหว่างคนจนกับคนรวย โดยข้อเสนอที่สำคัญของการศึกษา คือการอธิบายถึงความเหลื่อมล้ำ การได้เปรียบเสียเปรียบ และการกลายเป็นผู้ด้อยโอกาสของคนจนเมื่อจำเป็นต้องใช้บริการจากกระบวนการยุติธรรม นำไปสู่ข้อจำกัดในการเข้าถึงความยุติธรรม

2.3.2 งานวิจัยเรื่อง รายงานการประเมินความคุ้มค่าโครงการส่งเสริมการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบการจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว โดยสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เสนอต่อสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรบุคคล สำนักงานศาลยุติธรรม (2561) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อสร้างเครื่องมือประเมินความ

เสี่ยงในการปล่อยตัวชั่วคราวในการคัดแยกกว่าผู้ต้องหาที่ควรปล่อยตัวชั่วคราวควรมีคุณสมบัติใดบ้าง และควรปล่อยตัวชั่วคราวในเงื่อนไขใด แล้วนำไปทดลองใช้จริงในศาล พร้อมกับมีระบบการจัดเก็บข้อมูล เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพของการปล่อยตัวชั่วคราวอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ข้อค้นพบในงานวิจัยดังกล่าว พบว่า การใช้เงินประกันและหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวไม่ใช้การประกันความเสี่ยงที่คงเส้นคงวาและยังเป็นเหตุของความเหลื่อมล้ำ ดังนั้นจึงควรลดการใช้หลักประกันให้เหลือน้อยลงเรื่อย ๆ รวมทั้งการพัฒนากระบวนการสืบเสาะและประเมินความเสี่ยงของการตัดสินปล่อยตัวชั่วคราวจากการวิจัยนี้สร้างจากการใช้แนวคิดทางพฤกษศาสตร์ที่คำนึงถึงปัจจัยทางจิตและทางสังคมเดิมของผู้ต้องหาประกอบกับพฤติกรรมแห่งคดี มาทำนายพฤติกรรมการหลบหนี และการก่อเหตุร้ายแรงซ้ำถ้าได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว โดยมีการใช้ข้อมูลจากสำนวนคดีของผู้ต้องหา จำนวน 1,148 สำนวนคดีที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวในประเทศไทย และยังมีความสอดคล้องกับการปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยการปล่อยตัวชั่วคราว จึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการนำไปขยายผลและพัฒนาาระบบให้มีประสิทธิภาพต่อไป

2.3.3 งานวิจัยเรื่อง กองทุนยุติธรรมเพื่ออำนวยความสะดวกประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน โดย ธัญสุดา ไพบุลย์ (2557) เป็นการศึกษาถึงบทบาทการดำเนินงานของกองทุนยุติธรรม รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาข้อท้าทายหรือข้อจำกัดของกองทุนยุติธรรม และค้นหาหนทางในการแก้ไขปัญหากองทุนยุติธรรม โดยข้อเสนอที่สำคัญของการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ คือการขอให้พัฒนากองทุนยุติธรรมรูปแบบใหม่ ภายใต้ชื่อว่า “กองทุนยุติธรรมเพื่อประชาชน” ซึ่งจะเป็นการช่วยแก้ไขปัญหาด้านกฎหมาย ด้านงบประมาณและการบริหารจัดการ กล่าวคือ เสนอให้จัดตั้งกองทุนยุติธรรมภายใต้พระราชบัญญัติโดยกำหนดให้กองทุนมีสถานะเป็นกองทุนนิติบุคคล กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาให้ชัดเจน กำหนดโครงสร้างของกองทุนให้มีคณะกรรมการพิจารณาเบื้องต้น และจัดตั้งคณะกรรมการพิจารณากลางและระดับจังหวัด รวมทั้งขยายขอบเขตการดำเนินงานให้ครอบคลุมตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำของกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ยังเสนอให้มีการจัดหารายได้เข้ากองทุนฯ ในทางอื่น อาทิ การรับบริจาค การไล่เบียดจากผู้กระทำความผิด ส่วนในด้านการบริหารจัดการ เสนอให้มีการวางแผนยุทธศาสตร์ระยะสั้น ระยะยาว มีการสำรวจความต้องการความช่วยเหลือทางกฎหมายในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อวางแผนการดำเนินงานให้มีทิศทางและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน การปรับระบบกองทุนฯ ให้มีการพิจารณา ในระดับภูมิภาคเพื่อเป็นการกระจายอำนาจ ลดค่าข้อที่ค้างพิจารณาและสามารถช่วยเหลือประชาชนได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น นอกจากนี้เสนอให้มีการจัดจ้างบุคลากรที่มีศักยภาพและมีจำนวนเพียงพอ รวมทั้งให้บุคลากรมีสถานะที่มั่นคงในอาชีพมากขึ้นอีกด้วย

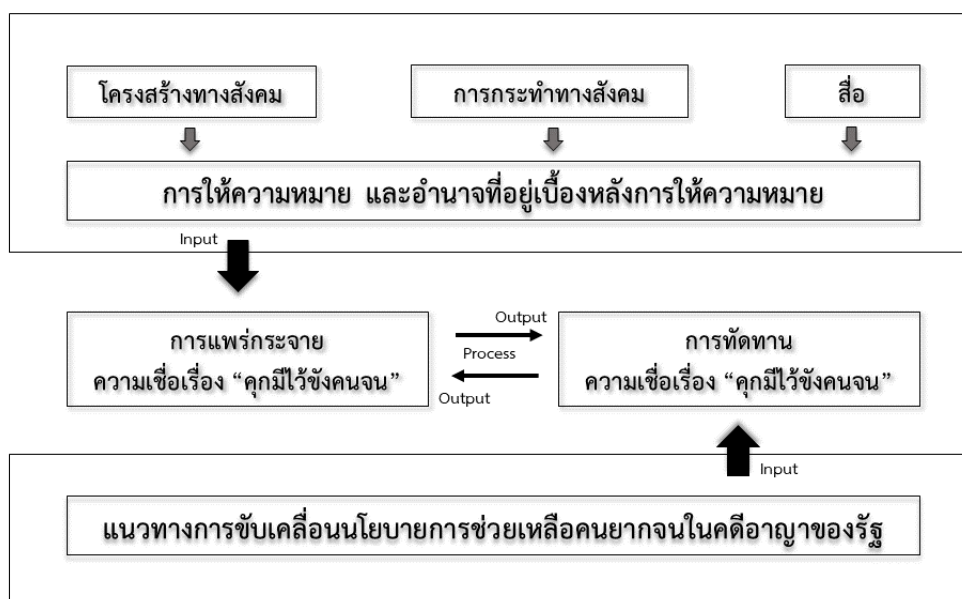
2.3.4 งานวิจัยเรื่อง แนวทางการให้ผู้กระทำผิดหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่าย: กรณีรัฐจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลย

ในคดีอาญา โดยสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เสนอต่อกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม (2553) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎี หลักกฎหมายที่เกี่ยวกับการให้ผู้กระทำความผิดหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่าย ค่าเสียหาย กรณีรัฐจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนหรือค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาของต่างประเทศในระบบสากล รวมทั้งศึกษาแนวทางที่เหมาะสมเกี่ยวกับการให้ผู้กระทำความผิดหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่ายแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญาตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 ตลอดจนเสนอแนะแนวทางมาตรการทางกฎหมายและด้านอื่น ๆ เกี่ยวกับการให้ผู้กระทำความผิดหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่าย ค่าเสียหาย ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 หรือกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องตามความจำเป็น ทั้งนี้ผลการวิจัยพบว่า แม้ตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 เมื่อได้มีการจ่ายค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาแล้วจะไม่มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการรับช่วงสิทธิ หรือไล่เบียดเอาแก่เจ้าหน้าที่ผู้กระทำความผิดหรือเรียกให้หน่วยงานของรัฐร่วมรับผิดชอบโดยตรง แต่ในปัจจุบัน หากเป็นกรณีเจ้าหน้าที่ของรัฐจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงจนเกิดความบกพร่องในหน้าที่ก่อให้เกิดการคุมขังจำเลยผู้บริสุทธิ์ เจ้าหน้าที่ผู้นั้นต้องรับผิดชอบตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539 หากหน่วยงานของรัฐที่เจ้าหน้าที่นั้นสังกัดต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหายเพื่อการละเมิดของเจ้าหน้าที่ หน่วยงานของรัฐที่ได้จ่ายเงินไปสามารถเรียกให้เจ้าหน้าที่ผู้ทำละเมิดชดใช้ค่าสินไหมทดแทนดังกล่าวคืนแก่หน่วยงานของรัฐโดยนำเงินส่งคลังกลับเป็นเงินของรัฐ จึงอาจไม่จำเป็นต้องมีการไล่เบียดในเงินดังกล่าวตามกฎหมายว่าด้วยค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาแต่อย่างใด

2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งโจทย์วิจัยไว้ว่า 1) การแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ชังคนจน” มีการให้ความหมายในลักษณะใด และมีอำนาจใดที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเหล่านั้น และ 2) การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐช่วยลดการทัศนคติความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ชังคนจน” หรือไม่ อย่างไร ซึ่งในการตอบโจทย์วิจัยข้างต้นนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ที่กล่าวถึงการให้ความหมายและอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย อันนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ชังคน

จน” และ กล่าวถึงการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ อันนำไปสู่ความ
 ข้อค้นพบในเรื่องการทัศนคติความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” สรุปตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายช่วยเหลือการจับผิดตัว

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) โดยเริ่มต้นการศึกษาด้วยการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) ซึ่งเป็นเอกสารประเภทงานวิจัยและบทความวิชาการ ทั้งในไทยและต่างประเทศ เพื่อประกอบสร้างองค์ความรู้และหนุนเสริมให้ผู้วิจัยได้เห็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในการสร้างชุดคำถามเพื่อสัมภาษณ์ในลำดับต่อไป จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยพิจารณาจากผู้มีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยกำหนด หรือเรียกได้ว่าเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างการรับรู้ เรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” (นักกฎหมาย และสื่อสารมวลชน) ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา (กลุ่มผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง) ทั้งนี้ เมื่อได้ข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหาข้อมูล (Content Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยตามที่กำหนดไว้ ตลอดจนทำการสังเคราะห์/อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ จากองค์ความรู้ที่ได้รับดังกล่าว มีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.1.1 กลุ่มที่ 1 : ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ได้แก่ นักกฎหมาย และสื่อสารมวลชน

3.1.2 กลุ่มที่ 2 : ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ได้แก่ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ สำนักงานกิจการยุติธรรม และสำนักงานกองทุนยุติธรรม

3.2 เครื่องมือและเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น ว่าผู้วิจัยได้เลือกใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือหลักในการวิจัย เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถซักถามรายละเอียดของประเด็นที่ต้องการศึกษาได้อย่างละเอียดภายใต้ชุดคำถามที่ผู้วิจัยได้จัดทำขึ้น โดยมีแนวคำถามในการสัมภาษณ์ในภาคผนวก

ซึ่งเป็นคำถามแบบลักษณะปลายเปิด (Open end questions) จำแนกออกเป็น 2 ชุดคำถาม (ตามจำนวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ) แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่

- 1) ส่วนที่ 1 : ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์
- 2) ส่วนที่ 2 : ประเด็นการให้ความหมาย เรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”
- 3) ส่วนที่ 3 : ประเด็นแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ

อย่างไรก็ตาม สำหรับเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยนั้น ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) เพื่อนำไปสู่การสร้างชุดคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ จากนั้นผู้วิจัยได้จัดทำหนังสือขออนุญาตและสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์ และนัดหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยก่อนการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงและจดข้อความในขณะสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์เป็นลักษณะแบบตัวต่อตัว มีการสื่อสารโต้ตอบกันทั้งสองฝ่าย (Two-way communication) เพื่อให้การสัมภาษณ์มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในส่วนขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในรูปแบบบันทึกบทสัมภาษณ์ (Interview Transcripts) มาทำความเข้าใจในภาพรวม และดำเนินการตรวจสอบข้อมูล จำแนกจัดระเบียบเป็นหมวดหมู่ เพื่อเรียบเรียงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จากนั้นได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และวิเคราะห์ประเด็น (Thematic analysis) ภายใต้กรอบการศึกษาวิจัย (Conceptual Framework) ที่ได้กำหนดไว้

บทที่ 4

ผลการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย ตลอดจนเพื่อศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการตัดทอนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) โดยเริ่มต้นการศึกษาด้วยการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) เพื่อประกอบสร้างองค์ความรู้และหนุนเสริมให้ผู้วิจัยได้เห็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในการสร้างชุดคำถามเพื่อสัมภาษณ์ จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยพิจารณาจากผู้มีคุณสมบัติตามที่ผู้วิจัยกำหนด แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างการรับรู้ เรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” (ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้แทนนักกฎหมาย, ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท., ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยรัฐทีวี, ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวเดลินิวส์ และผู้สื่อข่าวสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส) ตลอดจนกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา (ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้แทนจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม และผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม) รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 9 ท่าน และจากการสัมภาษณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยขอสรุปผลการศึกษาวิจัย โดยแบ่งลำดับในการนำเสนอเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

- 1) มุมมองต่อประเด็นเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”
- 2) มุมมองต่อแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ

4.1 มุมมองต่อประเด็นเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

จากการสัมภาษณ์ พบว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีมุมมองต่อประเด็นเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ในเรื่องการรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”, ความเชื่อและการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”, การให้นิยามความหมายของคำว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”, องค์ประกอบ (อำนาจ) ที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ตลอดจนแนวทางหรือนโยบายการป้องกันและแก้ไขปัญหา “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผู้วิจัยขอสรุปประเด็น ดังนี้

4.1.1 การรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

ผู้วิจัยพบว่าการรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น ล้วนแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ สถานภาพการทำงาน การคลุกคลีอยู่กับงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข้อมูลข่าวสารที่สื่อมวลชนได้นำเสนอ ทั้งในสื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และสื่อออนไลน์ ดังนี้

“คำว่าคุณมีไว้ซึ่งคนจน ได้ยินมานานมากแล้วตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งมักเห็นคำนี้ในหนังสือพิมพ์ จนกระทั่งเติบโตมาประกอบอาชีพเป็นนักข่าว ก็ได้เห็นหลายเหตุการณ์ที่ดำเนินคดีอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะคดีที่ชาวบ้านไม่มีเส้นสาย และในยุคปัจจุบันปรากฏอย่างแพร่หลายในโซเชียลมีเดีย”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท.)

“เคยได้ยินและรับรู้แตกต่างกันไปในแต่ละบริบทของผู้ถูกกระทำ ซึ่งมองว่าไม่ได้หมายถึงแค่การถูกเอาเปรียบทางสังคมอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการไม่รู้ การเข้าไม่ถึงกฎหมาย การเข้าไม่ถึงเงินประกัน และทั้งหมดคือการเข้าไม่ถึงกระบวนการยุติธรรม”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยรัฐทีวี)

“ได้ยินมาจากเหยื่อในกระบวนการยุติธรรม หรือคนที่ให้ความช่วยเหลือเหยื่อเป็นการใช้สำนวนเพื่อชี้ให้เห็นว่าเหยื่อที่ติดคุกเพราะไม่มีเงินในการประกันตัวหรือสู้คดีได้เท่าที่รู้จักประโยชน์ คำนี้มาจากกลุ่มของเหยื่อที่ต้องการต่อสู้ รู้สึกท้อแท้ น้อยเนื้อต่ำใจว่าไม่มีเงิน ไม่สามารถต่อสู้คดีได้”

CHULALONGKORN UNIVERSITY (ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวเดลินิวส์)

“เคยได้ยินมาตลอด เนื่องจากคำว่าคุณมีไว้ซึ่งคนจนเป็นวาทกรรมที่ถูกใช้กันมาโดยตลอด ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ทุกคนคงทราบดี เพราะว่าคนจนส่วนใหญ่เป็นคนด้อยโอกาสทางการศึกษา เพราะฉะนั้นความเข้าใจด้านกฎหมายจึงน้อย ต่างจากคนรวยสามารถมีเงินจ้างทนายหรือประกันตัวให้สามารถหลุดรอดจากพันธนาการชั้นต้น”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยพีบีเอส)

“เคยได้ยินมาโดยตลอด ได้ยินมาเรื่อย ๆ และยังคงได้ยินกระทั่งถึงทุกวันนี้”

(ผู้แทนนักกฎหมาย)

“เคยได้ยินและคุ้นเคย เนื่องจากเดิมที่เคยทำงานช่วยเหลือคนยากไร้ ช่วยเหลือคนจน ซึ่งอยู่ในส่วนกองทุนยุติธรรม (เป็นหนึ่งในคณะทำงานร่าง พ.ร.บ.กองทุนยุติธรรม) เป็นการช่วยเหลือเยียวยาแก่ประชาชนที่ไม่มีเงิน โดยส่วนใหญ่ไม่มีเงินประกันตัว ไม่มีเงินต่อสู้อัยการ จึงทำให้ต้องติดคุก ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก ถ้าอยากรู้จริง ๆ ว่าคนในคุกหรือจน ต้องไปขอข้อมูลจากกรมราชทัณฑ์ สมัยก่อนพี่เคยทำวิจัยอยู่สองนัย คือ การนำสิทธิมนุษยชนจากต่างประเทศมาพัฒนาไทย วิเคราะห์ผลกระทบเปลี่ยนแปลงโทษประหารชีวิต และมีประเด็นว่าทรมานเรื่องคุกมีไว้ขังคนจน เพราะนำไปสู่การรณรงค์เปลี่ยนแปลงโทษประหารชีวิต ซึ่งถ้าประหารผิดคน ก็เป็นการทำร้ายผู้บริสุทธิ์ พอย้อนมาหาสถิติกลับไม่พบว่าของเราคุกมีไว้ขังคนจนจริงหรือไม่ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงมาจากการประกันตัวที่จะต้องมีความรู้/หลักทรัพย์ ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีเงินมาวาง กองทุนยุติธรรมได้ทำหน้าที่ช่วยเหลือ ตรงนี้เป็นน้ำหนักเหตุผลว่าทำไมคนคิดว่า คุกมีไว้ขังคนจน เพราะไม่มีเงินมาประกันตัว และเงินประกันตัวจะอยู่ในข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2558 และล่าสุดประธานศาลฎีกาก็ได้ตระหนักตรงนี้ ก็ออกฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 ซึ่งศาลมองเห็นในเรื่องนี้ โดยเป็นการเปิดโอกาสให้จำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่กระทำความผิดอาญาเล็กน้อย มีอัตราโทษอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (เดิม 5 ปี) ได้รับอิสรภาพด้วยการปล่อยตัวชั่วคราว โดยไม่ต้องใช้หลักประกัน”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“เคยได้ยินคุกมีไว้ขังคนจน ว่าเป็นวาทกรรมที่มักจะได้ยินข่าวจากสื่อสารมวลชน ได้ยินกันไปมา ซึ่งเป็นวาทกรรมที่เราสื่อสารกันไปมา โดยเป็นการมองในมุมว่าคนรวยมีเงินในการประกันตัว กลับบ้าน หรือเดินทางไปต่างประเทศ แล้วไม่กลับมา แต่ข้อเท็จจริงไม่สามารถทำให้กระจ่างได้ เพราะต้องรวยแค่ไหนถึงรวย มีเงินแค่ไหนถึงจน เป็นภาพจำ เป็นความเชื่อ ไม่มีเงินประกันนอนคุก คนที่เหลื่อๆ อยู่ก็คือคนไม่มีเงิน”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

“เป็นข้อมูลของกระทรวงยุติธรรมเอง ที่เห็นว่าคนที่อยู่ในเรือนจำเอง คนที่เป็นนักโทษ จำนวนมากเป็นคนจน คนมีการศึกษาน้อย และคนที่ไม่มีเงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัวในระหว่างดำเนินคดี”

(ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

จากข้อมูลข้างต้นนั้น สามารถสรุปได้ว่า การรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย และถือเป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางท่านยังกล่าวว่า “...ได้ยินมานานมากแล้วตั้งแต่วัยเด็ก...” ซึ่งการดำรงอยู่ของเรื่องราวดังกล่าวโดยส่วนใหญ่ได้รับการส่งผ่านจาก 3 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่ 1) สื่อมวลชน ซึ่งในอดีตจะรับรู้ผ่านสื่อประเภทหนังสือพิมพ์เป็นหลัก กระทั่งต่อมาได้ยิน/รับรู้ผ่านสื่อประเภทโทรทัศน์และสื่อออนไลน์ 2) ตัวเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมเองที่ร้องเรียนต่อสื่อมวลชน มูลนิธิ และทนายความที่มีชื่อเสียง เนื่องจากเหยื่อไม่สามารถพึ่งพากระบวนการยุติธรรมได้ และ 3) ข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือประชาชน

4.1.2 ความเชื่อและการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

จากการที่ผู้วิจัยได้ถามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่า “ท่านเชื่อหรือไม่กับคำว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” หรือมีข้อคิดเห็นอย่างไร” นั้น กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนถึงประเด็นดังกล่าวที่ค่อนข้างแตกต่างกันออกไป ดังนี้

“เชื่อ เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมในระบบกล่าวหา หากเป็นคดีอาญา เมื่อตกเป็นผู้ต้องหา ต้องประกันตัว ในหลายคดีที่คนจนเป็นผู้ต้องหา มักแพ้ตั้งแต่กระบวนการสอบสวน คือไม่มีเงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัว ทำให้ต้องอยู่ในเรือนจำ ต่างจากคนรวย หรือคนที่มีเส้นสายในวงการต่าง ๆ ที่มีกำลังในการประกันตัว และมีช่องทางที่ไม่ต้องถูกคุมขังระหว่างกระบวนการยุติธรรม”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท.)

“อย่างที่กล่าวไปข้อที่แล้ว คือ เชื่อ เพราะมีความเชื่อมโยงกัน อย่างหลาย ๆ คดี ทำไมคนจนถึงติดคุก ทั้ง ๆ ที่เป็นคดีธรรมดาตามาก เนื่องจากเพราะเข้าไม่ถึง การเข้าไม่ถึงไม่เสมอไปที่กระบวนการยุติธรรมจะไม่ยุติธรรม แต่มันหมายถึงการเข้าไม่ถึงจริง ๆ การไม่มีเงินจ้างทนาย ชาวบ้านบางคนติดคุกไม่รู้ด้วยซ้ำว่าทำไมตัวเองถึงติดคุก เพราะไม่รู้ว่ามีขั้นตอนนี้สามารถประกันตัวได้ หรือในขั้นตอนนี้คุณสามารถขอความช่วยเหลือจากทนายอาสา”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยรัฐทีวี)

“โดยส่วนตัวเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง เนื่องจากคนจนบ้านเราโอกาสในการต่อสู้ ในการเข้าถึงความช่วยเหลือมีน้อย เพราะคนที่ช่วยเขาก็มีทนายความ ถ้าไม่ใช่พี่น้องกัน ก็มีค่าใช้จ่าย และในส่วนทนายอาสา โอกาสในการเข้าถึงอาจจะไม่ทันเวลา เมื่อไม่ทันการณ์ก็ปล่อยเลยตามเลย”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวเดลินิวส์)

“คุณมีไว้ซึ่งคนจน จริง ๆ ไม่ถูกเสียทีเดียว ส่วนตัวคิดว่าคุณมีไว้ซึ่งคนทำความผิด แต่ในกระบวนการต่อสู้ทางกฎหมายนั้นคนจนจะมีโอกาสในการต่อสู้ได้น้อยกว่าคนรวย คนรวยสามารถเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมาย ทนายความ”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยพีบีเอส)

“ในมุมมองของพี่ คุณมีไว้ซึ่งคนจน อาจจะไม่ใช่ว่าไม่มีความจริงอยู่ ก็น่าจะมีส่วน ซึ่งคนที่ไม่มีเงินประกันตัวต่อสู้คดี ไม่รู้ช่องทางความช่วยเหลือ ก็ต้องติดคุกได้ ส่วนใหญ่ในคุก จะเป็นคนจน ถึงแม้ว่าไม่มีสถิติก็ตาม ซึ่งในส่วนของพี่ แม้อาจจะไม่เกี่ยวข้องมาก แต่เท่าที่มีก็พอจะทราบว่าส่วนใหญ่เป็นคนจน ซึ่งมีทั้งเหยื่อและผู้กระทำผิด เป็นคนหาเช้ากินค่ำ ถ้าเก็บรวบรวมก็จะเห็นชัด เพราะเงินเป็นบ่อเกิดที่ทำให้คนไปอยู่ในคุก ในคุกมี 2 ส่วน คืออยู่ก่อนศาลตัดสิน และอยู่หลังศาลตัดสิน”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“เชื่อ ซึ่งก็จริง หากดู ป.วิอาญาเรื่องการประกันตัว มาตรา 108-110 การนำไปใช้ มีเหตุผลที่ต้องขังไว้ มีความเสี่ยง การขังไว้ปิดช่องว่างของความเสี่ยงนั้น หรือความน่าเชื่อถือของหลักประกัน ไม่มีใครรู้ว่าเขาจะหลบหนีหรือไม่หนีจนกระทั่งปล่อยไปแล้ว เรียกตัวกลับมา หรือเขาไม่กลับมา หลบหนีการบังคับใช้กฎหมาย”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

“ถามว่าเชื่อไหม ก็ใช่ เพราะข้อมูลเป็นที่ชัดเจนอยู่แล้วว่าคนที่อยู่ในเรือนจำใน ความควบคุมของกรมราชทัณฑ์ส่วนมากเป็นคนจน”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

จากการให้ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าความเชื่อของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีต่อประเด็น เรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” สามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มที่เชื่อว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” โดยกลุ่มนี้ได้มีการให้เหตุผลประกอบ กล่าวคือ

1.1) เพราะคนจนไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง มีค่าใช้จ่าย คนจนจึงไม่สามารถขอรับบริการได้

1.2) เพราะคนจนไม่มีเงินหรือหลักทรัพย์ในการประกันตัว ซึ่งไม่ว่าจะกระทำผิดหรือไม่ก็ตาม แต่คนจนต้องติดคุก ต่างจากคนรวยที่สามารถใช้เงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัวออกมาต่อสู้คดีได้จนกระทั่งศาลมีคำพิพากษา

1.3) เพราะการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐยังคงยึดหลักการกุมขังมากกว่าการปล่อยตัวชั่วคราว เพื่อปิดช่องว่างความเสี่ยงในการหลบหนีคดี

1.4) เพราะเชื่อว่าผู้ต้องขังในเรือนจำส่วนใหญ่เป็นคนจน แม้ว่าจะไม่มีข้อมูลเชิงสถิติที่ชัดเจนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2) กลุ่มที่ไม่เชื่อว่า “คุกมีไว้ขังคนจน” โดยให้เหตุผลสั้น ๆ อย่างเข้าใจง่ายว่า “คุกต้องมีไว้ขังคนผิด”

3) กลุ่มที่ยังคงลังเลกับการเชื่อว่า “คุกมีไว้ขังคนจน” โดยมองว่าหน่วยงานของรัฐได้มีแนวทางการช่วยเหลืออยู่แล้ว แต่ขึ้นอยู่กับว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะเข้าถึงโอกาสเหล่านั้นหรือไม่อย่างไร

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลการสัมภาษณ์ข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่อง “คุกมีไว้ขังคนจน” ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนแก่ผู้วิจัยจะแตกต่างกันออกไปซึ่งเป็นไปตามเหตุผลประกอบความเชื่อเหล่านั้น ทั้งนี้จากข้อมูลดังกล่าวได้นำไปสู่ความสนใจใคร่รู้ของผู้วิจัยว่า เมื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปนั้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้เผยแพร่หรือแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุกมีไว้ขังคนจน” เหล่านั้นหรือไม่ อย่างไร โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็ได้สะท้อนแก่ผู้วิจัย ดังนี้

“เผยแพร่บ่อยครั้งด้วยการรายงานผ่านสื่อบริษัทข่าว เผยให้เห็นการดำเนินคดีที่เกิดกับคนรวยและคนจน ในบางสื่อบริษัทได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างด้วย”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท.)

“เป็นหน้าที่ของสื่อมวลชนส่วนใหญ่ที่พยายามถ่ายทอดเรื่องราว หรือหาข้อเท็จจริงให้กับบรรดาเหยื่อหรือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากเรื่องราวในลักษณะนี้ หลาย ๆ ช่อง หลาย ๆ สถานีก็ช่วยเหลือกัน อย่างตัวพี่เองก็มีเครือข่าย เวลาเกิดกรณีใดกรณีหนึ่ง เราก็จะคุยกันว่ากรณีนี้น่าสนใจ ไปช่วยไหม และการช่วยเหลือก็ขึ้นอยู่กับองค์กร แต่โดยส่วนใหญ่จะอนุมัติให้ดำเนินการ และแม้ว่าปัจจุบันการทำรายการต่าง ๆ จะยึดโยงกับเรตติ้ง แต่ก็ยังมีนักข่าวที่ยังคงมีความพอใจกับการทำข่าวลักษณะนี้ เพราะสามารถสร้างประโยชน์ได้”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยรัฐทีวี)

“สำหรับสำนักข่าวพี แชนแนลข่าวอาชญากรรมและแผนกข่าวหน้าหนึ่งจะทำงานควบคู่กันไป ส่วนใหญ่จะนำเสนอในภาพรวมของกระบวนการยุติธรรม ทั้งในเชิงข่าวประจำวัน คอลัมน์รับเรื่องร้องเรียนร้องทุกข์ สื่อบริษัทพิเศษ ซึ่งคดีที่มีความถี่มากที่สุดคือคดีคุกมีไว้ขังคนจนและคดีจับแพะ และถ้ามีกรณีที่น่าสนใจก็จะทำหน้าที่ติดตามกับหน่วยงานที่

เกี่ยวข้อง มีพื้นที่เปิดโอกาสให้กับผู้ไม่ได้รับความยุติธรรม ทั้งในชั้นตำรวจ ทนายความ และในชั้นศาล แต่ในชั้นศาลจะติดตามก่อนว่าคำพิจารณาเป็นไปในทิศทางใด เพราะยังห่วงกังวลในการละเมิดศาล”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวเดลินิวส์)

“การเผยแพร่ตรงนี้ถือเป็นสิ่งที่เราพยายามทำและคิดว่าจะทำต่อไปให้ได้ เพื่อให้สังคมได้ตระหนักว่ากฎหมายมีผลบังคับใช้อย่างเท่าเทียมกันทุกคน อย่างรายการแพะเดอะซีรี่ส์ที่เคยทำก็เป็นส่วนหนึ่งในการนำเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้น ซึ่ง 70 เปอร์เซ็นต์ พบว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการยุติธรรมเบื้องต้น ซึ่งเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างเบ็ดเสร็จ โดยรายการแพะเดอะซีรี่ส์เป็นรายการที่พัฒนามาจากสารคดีเชิงข่าว ชื่อว่า “คุกกับแพะ” สัมภาษณ์คนที่ตกเป็นแพะ และได้มีการพัฒนาออกแบบให้มีความทันสมัยขึ้น ด้วยการออกแบบให้ผู้ตกเป็นเหยื่อมีลักษณะดราม่าผสมข้อเท็จจริงและให้ความรู้ไปในตัว ซึ่งเสมือนว่าหากผู้ชมตกเป็นเหยื่อในเหตุการณ์ใกล้เคียงกันสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอย่างไร และในขณะเดียวกันก็เป็นการป้องปรามเจ้าหน้าที่รัฐที่พยายามจะใช้ช่องโหว่ทางกฎหมายมาเป็นข้ออ้างในการหาผลประโยชน์ ซึ่งแพะในรายการนี้มีทั้งบางรายที่กำลังต่อสู้คดีและบางรายคดีจบแล้ว แต่ไม่สามารถหาคนผิดได้ ทำให้แพะต้องติดคุกฟรีหรือเสียเวลาต่อสู้คดีหลายปี เสียเงิน หมดช่องทางทำมาหากินเพราะต้องต่อสู้คดี”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยพีบีเอส)

“องค์กรไม่ได้เผยแพร่ตรง ๆ แต่เคยได้เผยแพร่ผ่านทางกองทุนยุติธรรม สมัยก่อนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเคยเป็นเจ้าภาพดำเนินงานในเรื่องนี้ แต่ตอนนี้ได้โอนภารกิจไปให้สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กองทุนยุติธรรมเป็นการช่วยเหลือประชาชนผู้ยากไร้ ให้ความช่วยเหลือ 4 เรื่อง คือ การช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดี การขอลปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดฯ และการสนับสนุนในการให้ความรู้ทางกฎหมาย เราเผยแพร่ภารกิจกองทุนยุติธรรมไปพร้อมกับการแก้ไขปัญหาเรื่องคุกมิไวัชังคนจน ซึ่งมี VTR หนึ่งที่เราได้จัดทำขึ้น เราได้จุดประกายเริ่มต้นจากวาทกรรมคุกมิไวัชังคนจนเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนได้รับรู้”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“หน่วยงานไม่เคยทำหน้าที่เผยแพร่เป็นหลัก แต่จะทำหน้าที่ในการให้ความรู้ ความเข้าใจด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม เจือปนใจในการปล่อยตัวชั่วคราว สามารถเป็นไปตามกฎหมายใดบ้าง ซึ่งเป็นลักษณะอ้อม ๆ หรือให้ความรู้มากกว่า”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

“กองทุนยุติธรรมตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา เป็นกลไกที่ตั้งเพื่อให้โอกาสคนที่ด้อยโอกาสในการต่อสู้คดีขึ้น ซึ่งไม่ถึงขนาดทำให้มีศักยภาพเทียบเท่ากับคนที่มีความดี แต่อย่างน้อยที่สุดแทนที่จะโดนควบคุมในเรือนจำ ก็มีเงินประกันให้เยี่ยม ประกันตัวออกมา ไม่สูญเสียในการทำมาหากิน และสามารถต่อสู้ในการดำเนินคดี ลดความเหลื่อมล้ำ แตกต่าง”

(ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

“ในฐานะนักกฎหมายโดยส่วนตัวผมให้ความสำคัญกับประเด็นการขังผู้บริสุทธิ์ ซึ่งเลวร้ายกว่าคนจนมากมายนัก และเมื่อมีโอกาสหรือวาระต่าง ๆ ผมนำเสนอตลอดว่า ถ้าผู้บริสุทธิ์ไม่หลุดเข้ามาในกระบวนการยุติธรรมแล้วเราจะก้าวข้ามคุกมีไว้ขังคนจน และหน่วยงานมีความพยายามที่จะให้ความยุติธรรมตามสภาพกฎหมายของประเทศไทยเป็นอยู่ แต่ด้วยสภาพกฎหมายโครงสร้างการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยปัจจุบัน หน่วยงานอัยการไม่สามารถให้ความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง เพราะมีหลากหลายสาเหตุยกตัวอย่างเช่น เวลาประชาชนโดนจับมีการแจ้งข้อกล่าวหา 80 กว่าวัน ข้อหาถูกตั้งโดยตำรวจ พยานหลักฐานก็ถูกตั้งโดยตำรวจ เวลาขังก็ถูกควบคุมโดยข้อกล่าวหาของตำรวจ ไปร้องต่อศาล ศาลก็ให้ขังตามนั้น หากแจ้งข้อหาหนักก็จะโดนขังเยอะ หลากฝาก หากแจ้งข้อหาหนักก็โดนขังน้อย สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ถูกกระทำโดยหน่วยงานเดียว เพราะฉะนั้น กว่าจะส่งสำนวนให้อัยการก็ถูกขัง 80 กว่าวันมาแล้ว และอัยการก็เหลือเวลาแค่วันสองวัน ซึ่งอัยการก็ไม่มีเวลาอ่านสำนวน เขียนมาอย่างไรก็ต้องฟ้องไปอย่างนั้น นี่คือสาเหตุที่คุกมีไว้ขังผู้บริสุทธิ์ ถ้าหน่วยงานตั้งต้นทุจริต คนบริสุทธิ์หรือคนจนที่ถูกดำเนินคดีหรือถูกแจ้งข้อกล่าวหาที่จะถูกสร้างพยานข้อกล่าวหาเท็จ ถูกยึดข้อกล่าวหาเท็จ เมื่อมาถึงอัยการ อัยการไม่มีเวลาตรวจสอบอะไร อ่านแต่กระดาษ ไม่เคยเห็นตัวคน ไม่เคยเห็นพยานหลักฐาน ฟ้องไปตามสำนวนที่ถูกเขียนขึ้น นี่แหละคือประตูเข้า เพราะขาดการตรวจสอบในชั้นรวบรวมพยานหลักฐานทำสำนวน เช่น กรณีบิลลี่ จับแล้ว ถ้าเป็นต่างประเทศ เมื่อไหร่ที่มีการจับเมื่อนั้นจะต้องมีหน่วยงานสำนักงานอัยการเข้าไปมีบทบาท ซึ่งในต่างประเทศอัยการเป็นคนแจ้งข้อกล่าวหา คนจับต้องเป็นคนละคนกัน คนจับจะแจ้งข้อกล่าวหาเหตุสงสัยได้ แต่ถึงเวลาฟ้องอัยการจะเป็นคนแจ้งฐานความผิด ไม่มีกระบวนการแย้งไปมา”

(ผู้แทนนักกฎหมาย)

อย่างไรก็ตามสำหรับประเด็นการเผยแพร่หรือการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุกมีไว้ขังคนจน” นั้น โดยหลัก ๆ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะมองว่าตนเผยแพร่หรือแพร่กระจายความเชื่อดังกล่าวในฐานะบทบาทหรือหน้าที่ของตนเองในการพยายามถ่ายทอดเรื่องราวหรือหาข้อเท็จจริง ซึ่งในบางกรณี

ได้มีการติดตามร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดพื้นที่ให้โอกาสกับผู้ที่ได้รับความเป็นธรรม ตลอดจนเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมให้สามารถชี้แจงและหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ กับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้มีบางส่วนจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ปฏิบัติงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงค่อนข้างที่จะมุ่งเน้นการเผยแพร่หรือแพร่กระจายความเชื่อดังกล่าวในลักษณะของการให้ความรู้ความเข้าใจควบคู่ไปด้วย

4.1.3 การให้นิยามความหมายของคำว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

จากการที่ผู้วิจัยได้ขอให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญนิยามความหมายของคำว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนถึงประเด็นดังกล่าวที่ค่อนข้างแตกต่างกันออกไป ดังนี้

“ถ้าจะจำเพาะความหมายของคำนี้เลย แปลว่าซึ่งคนรวยไม่ได้ หรือซึ่งคนมีอิทธิพลไม่ได้ สะท้อนถึงกระบวนการยุติธรรมมีการเลือกปฏิบัติ กระบวนการยุติธรรมไทยทุกคนไม่ได้เสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย ถ้ามองภาพคุณเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรม จึงสรุปว่า กระบวนการยุติธรรมไทยมีการเลือกปฏิบัติ”

(ผู้แทนนักกฎหมาย)

“คุณมีไว้ซึ่งคนจน นิยามในความเห็นส่วนตัวคือ การเป็นคนจนที่ไม่มีเงินมากพอที่จะสู้ในกระบวนการยุติธรรม และสถานะทางสังคมที่ไม่มีเส้นสาย ทำให้โอกาสเข้าคุกตั้งแต่เริ่มกระบวนการยุติธรรมมีสูงมาก”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท.)

“ถ้ามีเงินอาจไม่ติดคุกเลย และรองลงมาคือความรู้ ความเข้าใจ”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยรัฐทีวี)

“คุณมีไว้ซึ่งคนที่ขาดโอกาสในการต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรม อาจจะไม่ใช่แค่คนจน ทุกคนอาจจะไม่มีโอกาส แต่คนจนเป็นคนส่วนใหญ่ที่ไม่สามารถเข้าถึงโอกาสเหล่านี้ การไม่รู้ การไม่มีเงินในการประกันตัว คุณมีไว้ซึ่งคนจนเกิดจากการต่อสู้อย่างไม่เสมอภาค ไม่เป็นธรรม”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวเดลินิวส์)

“มีนิยามเดียวคือคนจนที่ด้อยโอกาส การไม่รู้ทางกฎหมาย การไม่มีโอกาสเข้าถึงทนายดี ๆ หรือความช่วยเหลือ ทำให้เขาต้องถูกจองจำ”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยพีบีเอส)

“คุณมีไว้ซึ่งคนจน หมายถึง การที่คนกระทำความผิด ซึ่งส่วนใหญ่เขามักจะขาดโอกาส ทรัพย์สิน รายได้เลี้ยงชีพ หรือมีปัจจัยแวดล้อมที่ทำให้เป็นบ่อเกิดหลงไปกระทำความผิด และต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากสังคม และเมื่อกระทำความผิดแล้ว ก็ต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมที่มีค่าใช้จ่าย ทั้งค่าทนายความ และเงินประกันตัว ซึ่งทุกคดีจะมีการวางเป็นหลักทรัพย์ ทำให้คนจนเหล่านั้นไม่อาจจะหาเงินมาทำให้ตัวเองหลุดพ้นจากการถูกจองจำได้ ก็เป็นบ่อเกิดทำให้คนที่ติดคุกเป็นคนจน”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“คุณมีไว้ซึ่งคนจนเป็นวาทกรรม แต่ในความเป็นจริง อาจจะเป็นอีกเรื่องหนึ่งก็ได้ ความจริงมันอาจจะสอดคล้องกับวาทกรรมก็ได้ ไม่มีใครพิสูจน์ได้ถึงขนาดนั้น หากเราจะทำให้วาทกรรมมันหายไป เราต้องมาดูว่าความจริงมันคืออะไร หากความจริงมันสอดคล้องกับวาทกรรมก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ก็ต้องแก้ไขปัญหา ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างของกฎหมายหรือผู้ใช้กฎหมาย”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

“มีสมมุติฐานว่าคนที่อยู่ในเรือนจำส่วนมากเป็นคนจน ซึ่งมาจากการที่เขาไม่มีโอกาสในเรื่องอื่น ๆ เป็นลักษณะของปัญหาสังคม พอเจอปัญหาอย่างหนึ่งไปแก้ด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง และโดนจับ”

(ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

จากการให้ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าโดยส่วนใหญ่ของการให้คำนิยาม “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” จะมุ่งเน้นไปที่ประเด็นการวิพากษ์ต่อกระบวนการยุติธรรมที่มีราคาแพง ทำให้ประชาชนผู้เข้ารับบริการต้องเสียค่าใช้จ่าย เช่น ค่าทนายความ ค่าเดินทาง เงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัว ตลอดจนค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งในบางคดีใช้ระยะเวลาดำเนินการที่ค่อนข้างยาวนาน ส่งผลให้คู่กรณีต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมองว่ากระบวนการยุติธรรมมีการเลือกปฏิบัติ ขาดความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย ตลอดจนมีความซับซ้อน มีแบบแผนพิธีการ ทำให้คนจนหรือแม้กระทั่งคนที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าต้องไปไหน หรือทำอะไร และสิ่งเดียวที่คนจนหรือคนที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมมักจะทำและปรากฏให้เห็นบ่อยครั้ง คือการร้องเรียนต่อสื่อมวลชน มูลนิธิต่าง ๆ และทนายความ ให้ความช่วยเหลือ

นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญยังได้นิยาม “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ที่มองย้อนกลับไปยังประชาชนว่าขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ด้วยเหตุที่กล่าวข้างต้นว่า กระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน และสังคมไทยมองว่าเรื่องกฎหมายเป็นเรื่องไกลตัว เป็นเรื่องของผู้ถูก

ดำเนินคดี จึงไม่จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้แต่อย่างใด และเมื่อคราวต้องประสบพบเจอกับตัว จึงไม่สามารถตั้งรับได้เพราะขาดความรู้ความเข้าใจ อีกทั้งยังมองในมุมของความยากจนซึ่งเป็นปัญหาโครงสร้างของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน และเมื่อช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมีมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำหลายประการ ซึ่งในหลายกรณีของผู้กระทำผิดที่เป็นคนจน จำต้องทำเพื่อปากท้องของตนเองและครอบครัว เช่น คนจนลักขโมยซาลาเปาลูกละ 10 บาท หรือลักขโมยข้าวสารเพื่อการดำรงชีพ เป็นต้น

4.1.4 องค์ประกอบ (อำนาจ) ที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่า ท่านคิดว่ามีองค์ประกอบ (อำนาจ) ไต่บ้างที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้น กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนถึงประเด็นดังกล่าวที่ค่อนข้างแตกต่างกันออกไป ซึ่งบางส่วนได้เชื่อมโยงถึงการนิยามในข้างต้น ดังนี้

“อำนาจในการให้ความหมาย คืออำนาจที่เป็นสาเหตุ ทำให้กระบวนการยุติธรรมไทยมีการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค ซึ่งอำนาจที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคนั้นเกิดขึ้นจากการที่เจ้าหน้าที่รัฐสามารถเลือกปฏิบัติ เลือกที่จะเล่นงานคนได้ คนรวยไม่เล่นงาน เล่นงานเฉพาะคนจน หรือคนที่ไม่มียศถิพอะไร ทั้งนี้การเลือกปฏิบัติมีหลายประเภท ตั้งแต่การดำเนินคดีกับคนรวยอย่างไม่เต็มที่ แบบปาหี่ บิดเบือนทำลายพยานหลักฐาน เคาะรูปคดี อันเกิดจากการขาดระบบตรวจสอบ การทำหน้าที่อย่างตรงไปตรงมา ซึ่งในการดำเนินคดีทุกอย่างจะให้ความสำคัญที่พยานหลักฐาน นำมาซึ่งข้อสรุปว่า กระบวนการยุติธรรมที่เลือกปฏิบัติ ไม่เป็น Rule of Law ขาดระบบตรวจสอบ ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐเลือกจะทำหรือไม่ทำ หรือไม่ให้ความสำคัญได้ ซึ่งเจ้าหน้าที่หมายถึงบรรดาผู้มีอำนาจผู้บังคับใช้กฎหมายทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นตำรวจ อัยการ ผู้พิพากษา ป่าไม้ ศุลกากร นายอำเภอ เป็นต้น ถ้ากลุ่มคนเหล่านี้ บิดเบือนหรือทำลายหลักฐาน หรือสร้างพยานหลักฐานเท็จ ประเทศนั้นไม่เป็น Rule of Law การที่จะทำให้ประเทศนั้นเป็น Rule of Law หรือทุกคนเสมอภาคภายใต้กฎหมาย คนทำผิดไม่ว่าจะรวยหรือจนต้องติดคุก ระบบที่ดีจะนำมาซึ่งการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมไทย ไปถึงจุดนั้นเลย คุณมีไว้ซึ่งคนจนกับการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมไทยมันเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะว่า กระบวนการยุติธรรมที่ไม่ได้มาตรฐานย่อมเกิดเหตุคุณมีไว้ซึ่งคนจนและคนบริสุทธิ์ ซึ่งเลวร้ายกว่า”

(ผู้แทนนักกฎหมาย)

“องค์ประกอบสำคัญที่สุด คือกระบวนการยุติธรรมเอง ที่มักดำเนินการตรงไปตรงมาและเปรียบขนาดกับคนจนหรือคนไม่มีเส้นสาย แต่กับคนรวยหรือคนมีเส้นสาย การดำเนินคดีที่เห็นว่าผิดตามข้อกฎหมายมักดำเนินไปอย่างพินอบพิเทา”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท.)

“องค์ประกอบสำคัญที่สุด คือความเหลื่อมล้ำทางสังคม”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยรัฐทีวี)

“สิ่งที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายมองว่าเป็นความต้องการกระตุกความรู้สึกจากสื่อ จากเหยื่อ จากคนที่ต้องการช่วยเหลือเหยื่อ เพื่อต้องการให้ความหมายเหล่านี้ได้สะท้อนโอกาสในการต่อสู้ และเมื่อใช้คำพูดเหล่านี้ทำให้เขามีเวทีในการได้รับความช่วยเหลือ”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวเดลินิวส์)

“เบื้องหลังการให้ความหมายคือการผลิตซ้ำของสื่อที่เป็นส่วนสำคัญในการตอกย้ำ ฝังลึกอย่างซ้ำ ๆ จนกลายเป็นเรื่องปกติในสังคมหรือเป็นเรื่องที่รับรู้กันโดยทั่วไปในสังคม ซึ่งในช่วงหลัง ๆ มีกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นในสื่อออนไลน์ เช่น การร้องเรียนสื่อ การร้องเรียนทนายดัง ๆ จนเป็นข่าวเกิดขึ้นซ้ำ ๆ”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยพีบีเอส)

“องค์ประกอบสำคัญก็คือความเหลื่อมล้ำระหว่างคนจน-คนรวย ปัจจัยสภาพแวดล้อม/ชุมชน ที่มีส่วนให้เขากระทำความผิด และกระบวนการยุติธรรมก็มีราคาแพง ต้องอาศัยเรื่องเงินประกันตัว ค่าจ้างทนาย ค่าใช้จ่ายในการต่อสู้คดี ซึ่งนโยบายของรัฐควรต้องสอดคล้องกับทุกบริบทที่กล่าวไว้ข้างต้น”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“ภาพจำของคนในกระบวนการยุติธรรมเกิดขึ้นจากองค์ประกอบหลายประการ ผู้มีอำนาจในการใช้อำนาจ ตำรวจ อัยการ ศาล แต่กฎหมายไม่ได้แข็งตัวขนาดนั้น สามารถใช้ดุลยพินิจ แต่สิ่งหนึ่งที่เรื่องมันออกไปแล้วสร้างความจดจำของคนที่ทำให้เกิดความหมาย คือสื่อมวลชน หลายเรื่องกระบวนการยุติธรรมก็มีข้อบกพร่อง 2 ปัจจัย คือผู้บังคับใช้อำนาจและสื่อมวลชน หลาย ๆ กรณีเกิดขึ้นซ้ำ ๆ ถูกทำซ้ำไปเรื่อย ๆ เสนอซ้ำ ๆ ทำให้กลายเป็นภาพจำและกลายเป็นวาทกรรม ซึ่งไม่ใช่เรื่องผิด เพราะหลาย ๆ ข่าว คนจนถูกปล่อยไม่ได้ถูกกระบวนการส่งเสริมให้จดจำ ทำซ้ำ ซึ่งหมิ่นหม่ม สื่อมวลชน/ประชาชนมุ่งในประเด็นการ

ตรวจสอบ การใช้ดุลยพินิจของผู้บังคับใช้กฎหมายโดยชอบหรือมิชอบ คนเชื่อในทางมิชอบมากกว่า ทุกคนพร้อมแฮร์ ทุกคนพร้อมจะเป็นสื่อมวลชนได้ทุกคน”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

“เป็นปัญหาทางสังคมทั่วไป คนที่ด้อยโอกาสไม่มีทางเลือกในชีวิตมากนัก และใช้วิธีการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกต้อง และไม่สามารถหลบหนี ทำผิด โดนจับ และถูกจับเข้าคุก และสื่อเป็นส่วนหนุนเสริมให้ข้อเท็จจริงมีความชัดเจนมากขึ้น ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่คนในสังคมรับรู้กันอยู่ และในอีกความหมายหนึ่งที่คนในสังคมพูดถึง ซึ่งเป็นในทางกลับกัน คือคนรวยไม่ถูกตัดสินให้มีความผิด มีแต่คนจนที่ติดคุก ซึ่งถูกเอาไปใช้ในสื่อต่าง ๆ ซึ่งอาจจะจริงและไม่จริง เนื่องจากศักยภาพในการต่อสู้ต่างกัน ผิดไม่ผิดไม่รู้ แต่ความสามารถในการต่อสู้เป็นไปได้ยาก คนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีกว่าย่อมหาวิธีการต่อสู้ได้มากกว่า เพราะฉะนั้นจุดตั้งต้นมันเสียเปรียบอยู่แล้ว ต่างกัน”

(ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

จากการให้ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้น โดยส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่การเลือกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาคหรือการไม่เป็นไปตามหลักนิติธรรม (Rule of Law) ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่เจ้าหน้าที่รัฐสามารถเลือกปฏิบัติ ตั้งแต่การดำเนินคดีกับคนรวยอย่างไม่เต็มที่ ความพยายามบิดเบือนทำลายพยานหลักฐาน อันเกิดจากการขาดระบบตรวจสอบและการทำหน้าที่อย่างตรงไปตรงมา ซึ่งในการดำเนินคดีทุกอย่างควรให้ความสำคัญที่พยานหลักฐานอย่างชัดเจน อีกทั้งยังมองว่าความเหลื่อมล้ำทางสังคม ตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อม/ชุมชน และความยากจน ซึ่งเป็นทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิดการกระทำผิด อีกทั้งยังเป็นข้อจำกัดในการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม เนื่องจากเมื่อเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมแล้วย่อมมีค่าใช้จ่ายตามมา อย่างน้อย ๆ ก็ค่าเดินทางในแต่ละครั้ง และประเด็นสุดท้ายที่เป็นองค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” คือการผลิตซ้ำของสื่อที่ทำให้เกิดเป็นภาพจำหรือแม้กระทั่งกลายเป็นวาทกรรม โดยการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้นถูกมองว่าได้รับการผลิตจากเหยื่อของกระบวนการยุติธรรม และเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน มวลนิธิ และทนายความชื่อดังต่าง ๆ โดยมีประชาชนเป็นผู้บริโภค จนกระทั่งเมื่อมีปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นซ้ำ ๆ จึงทำให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำและสืบทอดต่อ ๆ กันไป ซึ่งไม่ว่าจะกี่ยุคสมัยก็ยังคงเป็นลักษณะเฉกเช่นดังกล่าวตลอดมา

4.1.5 แนวทางและนโยบายการป้องกันและแก้ไขปัญหา “คুমี้ไว้ขังคนจน”

สำหรับข้อเสนอแนะแนวทางและนโยบายการป้องกันและแก้ไขปัญหา “คুমี้ไว้ขังคนจน” ที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเสนอแก่ผู้วิจัยมีดังนี้

“การป้องกันและแก้ไขปัญหา “คুমี้ไว้ขังคนจน สามารถทำได้โดยการทำให้กระบวนการยุติธรรมไทยเป็นไปตาม Rule of Law คือทุกคนเสมอภาคภายใต้กฎหมาย ต้องมีระบบตรวจสอบในการดำเนินการตั้งแต่แรก หรือห้ามกลั่นแกล้งมิให้พยานหลักฐานสูญหาย ต้องไปตัดทอนตั้งแต่แรก ความจริงคือความจริง พยานหลักฐานมีแค่ไหนก็แค่นั้น ทำลายหรือบิดเบือนไม่ได้ ความจริงจะต้องปรากฏแก่ทุกคนอย่างเสมอภาค อีกทั้งกระบวนการยุติธรรมต้องไม่มีราคาแพง แต่ในทางกลับกันหากหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมให้ความเป็นธรรมไม่ได้ ประชาชนก็ร้องเรียนต่อสื่อมวลชน มูลนิธิ หรือทนายชื่อดัง ถ้าระบบให้ความเป็นธรรมได้ ก็ไม่จำเป็นต้องทำอะไรเลย ถ้าเอาอัยการลงไปดูในชั้นกระบวนการเก็บรวบรวมพยานหลักฐาน แจ้งข้อกล่าวหาตั้งแต่ขั้นต้น เอาหน่วยงานอื่นเข้าไปถ่วงดุลให้เบ็ดเสร็จ กระบวนการยุติธรรมมันจะมีราคาถูกโดยทันทีไม่ต้องวิ่งหาใคร และสุดท้ายกระบวนการยุติธรรมไทยต้องเป็นไปตามมาตรฐานสากล คุณก็จะไม่มีไว้ขังคนจนหรือผู้บริสุทธิ์ แต่ขังทุกคนที่กระทำความผิดและผู้บริสุทธิ์ต้องรอดพ้นทุกคน นั่นคือกระบวนการยุติธรรมไทยที่ต้องการ”

(ผู้แทนนักกฎหมาย)

“สิ่งสำคัญคือต้องเริ่มด้วยต้นทางของกระบวนการยุติธรรมให้ดำเนินคดีทุกคดีภายใต้มาตรฐานเดียวกัน”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทย อสมท.)

“การป้องกันและแก้ไขปัญหานั้นขึ้นอยู่กับ การเข้าถึงของผู้รับบริการ โดยเฉพาะ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินคดีหรือการอำนวยความสะดวกยุติธรรมของรัฐ ซึ่งปัจจุบันมองว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความพยายามในการประชาสัมพันธ์ความรู้ในวงกว้าง รวมทั้งมีการลงพื้นที่ให้ความรู้ในระดับท้องถิ่น/ชุมชน แต่ประชาชนยังมองว่าเป็นเรื่องไกลตัว ครั้นพอโดนกับตัวเองก็ไม่สามารถรับมือได้ จึงคิดว่าทุกคนควรหมั่นสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยรัฐทีวี)

“การป้องกันและแก้ไขปัญหายาอย่างแรกคือทุกคนควรได้รับโอกาสในการรับรู้ถึงสิทธิของการต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรม ส่วนการต่อสู้จะผิดจะถูกก็ว่ากันไปตามพยานหลักฐาน แต่ขั้นต้นทุกคนต้องเข้าถึงโอกาสหรือแนวทางในการได้รับความช่วยเหลือและการดำเนินคดีต้องตรงไปตรงมา มาตรฐานคดีคนจนก็ควรเทียบเท่ากับคดีคนรวย คนรวยมีโอกาสในการประกันตัว คนจนก็ควรเข้าถึงการประกันตัว หรืออาจจะมีช่องทางอื่น ๆ ซึ่งเข้าใจว่าหน่วยงานรัฐย่อมมีรองรับอยู่แล้ว แต่ผู้ต้องหาอาจจะไม่ทราบ และหากเขาไม่ทราบเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องต้องชี้แจงสิทธิ”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวเดลินิวส์)

“การป้องกันและแก้ไขปัญหายา หนึ่งต้องแก้ไขระบบและกระบวนการยุติธรรมเบื้องต้นใหม่ สองภาคประชาชนต้องเข้มแข็ง ประชาชนทั่วไปต้องมีความรู้พื้นฐานทางกฎหมาย รู้สิทธิพื้นฐาน สามกลุ่มภาคประชาสังคมต้องรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ด้อยโอกาส สี่กลุ่มสื่อสารมวลชนต้องสื่อสารออกไปในทิศทางที่เหมาะสมเพื่อการเปลี่ยนแปลงที่ดี เพราะหากมีคำ ๆ นี้อยู่ แสดงให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำทางสังคมไม่ได้รับการแก้ไข”

(ผู้สื่อข่าวสำนักข่าวไทยพีบีเอส)

“ที่ขอแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การแก้ไข เห็นสมควรเพิ่มโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงความยุติธรรม หรือการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับทราบ โดยเฉพาะกองทุนยุติธรรมที่พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว เน้นให้คนเข้ามาใช้บริการกองทุนยุติธรรมให้มากยิ่งขึ้น ขยายให้ความช่วยเหลือในระดับตำบล หมู่บ้าน เดิมที่เราเน้นสำนักงานยุติธรรมจังหวัดต่อไปต้องขยายให้ลงลึกในระดับตำบล/หมู่บ้าน มีช่องทางยื่นคำขอ อีกทั้ง ในส่วนของศาลก็กำลังดำเนินนโยบายประเมินความเสี่ยงเพื่อไม่ต้องใช้เงินประกัน ตามข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกันที่เป็นการเปิดโอกาสให้จำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่กระทำความผิดอาญาเล็กน้อย มีอัตราโทษอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) และโครงการส่งเสริมการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว (Electronic Monitoring : EM) หากเมื่อไม่มั่นใจว่าผู้ต้องหาจะหลบหนีก็ติดกำไลข้อมือเพื่อติดตามได้ตลอด ซึ่งมาตรการทั้งหมดหากใช้ได้ผลและเป็นไปในทิศทางเดียวกันก็จะช่วยลดปัญหาดังกล่าวลงได้ และในส่วนของการป้องกัน เห็นสมควรให้เผยแพร่ความรู้กฎหมายเพื่อไม่ให้ประชาชนกระทำผิด ซึ่งมีกรณีที่ประชาชนกระทำผิดโดยไม่รู้ว่าเป็นความผิด อีกทั้งยังถูกคุกคาม เช่น กรณีคนขับรถเก็บขยะ นำซีดีไปขายจากกองขยะ หรือกรณีที่เด็กทำหน้าการ์ตูนลิขสิทธิ์แล้วถูก

ละเมิดคุกคาม ถูกเอารัดเอาเปรียบ ในส่วนนี้แกนนำ ผู้ใหญ่บ้าน ลี้อสถานีวิทยุชุมชน ต้องช่วยเป็นกระบอกเสียงให้ความรู้แก่ประชาชน และสุดท้ายรัฐควรลดความเหลื่อมล้ำ สร้างรายได้ให้ประชาชนมีงานทำ เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความผิดซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาคือต้นเหตุเลยก็ว่าได้”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

“คุณมีไว้ซึ่งคนจน เป็นเรื่อง 2 เรื่องที่มาบรรจบกันคือตัวบทกฎหมายและผู้บังคับใช้กฎหมาย ตัวกฎหมายได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ให้เป็นไปตามดุลยพินิจ การแก้ไขล่าสุดไม่ต้องเรียกหลักประกัน การแก้ไขปัญหาในเชิงกฎหมาย แก้แล้ว แต่การบังคับใช้เป็นไปตามดุลยพินิจยังต้องใช้ระยะเวลา เนื่องจากการแก้ไขกฎหมายจำเป็นต้องใช้การปรับตัว เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น ถ้าเจ้าหน้าที่เน้นการปล่อยตัวชั่วคราวหรือพยายามหาทางช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แล้วเหตุการณ์ในลักษณะนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ก็จะช่วยในการเปลี่ยนแปลงภาพจำของประชาชนได้”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

“การป้องกันและแก้ไขปัญหา “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” เป็นสิ่งที่หน่วยงานภาครัฐกำลังพยายามดำเนินการอยู่ขณะนี้ ซึ่งสิ่งที่ศาลทำอยู่ก็ถูกต้อง ในขั้นก่อนตัดสิน ในช่วงพิจารณาคดี มีการประเมินความเสี่ยงที่จะหลบหนี ถ้ามีความเสี่ยงน้อย ก็ปล่อยตัวไปหรือติด EM ซึ่งมันไม่เกี่ยวกับเรื่องฐานะแล้ว ต่างจากเดิมที่ให้ความสำคัญเรื่องหลักทรัพย์ แต่ก่อนหลังที่ตัดสินแล้วว่าผิด อันนี้แก้ยาก เพราะมีทั้งทฤษฎีที่มองว่า คนกระทำความผิดมาจากปัจจัยภายนอก ซึ่งนอกเหนือจากตัวผู้กระทำความผิดแล้ว จำเป็นต้องแก้ไขปัญหาลังคม ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ ถ้าแก้ไม่ได้คนที่ต้องโอกาสก็ต้องทำผิดอยู่ดี”

(ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

จากการให้ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเสนอแนะแนวทางและนโยบาย การป้องกันและแก้ไขปัญหาคือ “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้นเป็นการยึดโยงกับค่านิยมและองค์ประกอบหรืออำนาจที่ทำให้เกิดค่านิยมดังกล่าว ซึ่งเป็นการเสนอแนะด้วยการย้อนทวนไปยังสาเหตุของปัญหา เช่น กระบวนการยุติธรรมมีการเลือกปฏิบัติ จึงต้องปรับแก้ด้วยการยึดหลักนิติธรรม (Rule of Law) ซึ่งทุกคนต้องได้รับการเลือกปฏิบัติอย่างเสมอภาคภายใต้กฎหมายเดียวกัน เป็นไปตามมาตรฐานสากล, กระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง จึงควรรณรงค์ให้การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมมีราคาลดลงหรือไม่เก็บค่าธรรมเนียมต่าง ๆ, กระบวนการยุติธรรมมีแบบแผนพิธีการ จึงควรให้ลดความซับซ้อนระเบียบแบบแผนที่สร้างความยุ่งยากแก่การเข้ารับบริการของประชาชน รวมทั้งจัดให้มีการบริการ

แบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One Stop Service) และเพิ่มจุดประชาสัมพันธ์ขั้นตอนการติดต่ออย่างทั่วถึง เพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการ/แนวทางช่วยเหลือในขั้นตอนการดำเนินคดีต่าง ๆ เช่น กองทุนยุติธรรม การปล่อยตัวชั่วคราว และเงินช่วยเหลือต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบแผ่นพับและรูปแบบสื่อออนไลน์ เป็นต้น, และสุดท้ายรัฐควรเร่งแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ปากท้อง สร้างรายได้ ให้ประชาชนมีงานทำ เพื่อนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม/รายได้ อันนำไปสู่ความมั่นคงของชีวิตและเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดกระทำความผิด ลักเล็กขโมยน้อย เป็นต้น

4.2 มุมมองต่อแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ

จากการสัมภาษณ์ พบว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีมุมมองต่อประเด็นแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐที่แตกต่างกันไป โดยในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สอบถามกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ว่า “ท่านทราบหรือไม่ว่าหน่วยงานรัฐมีนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา” ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังกล่าวทุกคนทราบว่าหน่วยงานรัฐมีนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา โดยให้เหตุผลถึงสถานภาพของการเป็นสื่อมวลชนที่จำเป็นต้องทราบข้อมูลเหล่านี้ ดังนี้

“ทราบ เนื่องจากเป็นสื่อมวลชน จึงไม่แปลกที่ทราบ ส่วนใหญ่ทราบจากเหตุการณ์ที่มีประชาชนมาร้องเรียนต่อสื่อ หรือมีทนายความมาขอให้ช่วยเหลือ”

(ผู้แทนสำนักข่าวไทยรัฐทีวี)

“ทราบจากข่าวที่เผยแพร่ โดยเฉพาะกรณีของการเยียวยาแก่จำเลยในคดีอาญา”

(ผู้แทนสำนักข่าวไทย อสมท.)

“ทราบ จากการที่กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพส่งข่าวประชาสัมพันธ์มา และมีบางกรณีที่คนของสำนักข่าวเองก็ได้รับสิทธิ์การช่วยเหลือ แต่ที่เด่น ๆ และเคยนำเสนอข่าว ก็จะเป็นกองทุนยุติธรรม ที่สนับสนุนค่าใช้จ่ายต่าง ๆ รวมทั้งการประกันปล่อยตัวชั่วคราว”

(ผู้แทนสำนักข่าวเดลินิวส์)

“ทางรายการและทีมงานทราบแน่นอน จากการหาข้อมูลทำรายการ โดยเฉพาะโครงการต่าง ๆ ของกระทรวงยุติธรรมที่พยายามลดปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เช่น โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน โครงการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับจำกัดการเดินทาง เป็นต้น”

(ผู้แทนสำนักข่าวไทยพีบีเอส)

อย่างไรก็ตาม จากการสอบถามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญข้างต้นนั้น ยังได้สะท้อนถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาซึ่งมีคร่าว ๆ จำนวน 3 ส่วน ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 โดยในส่วนี้ผู้วิจัยจะหยิบยกถึงจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนนโยบาย, ผลลัพธ์ของนโยบาย ส่งผลต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหา “คุกมีไว้ขังคนจน”, ปัญหาและอุปสรรคของนโยบาย ตลอดจนข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งมาจากทั้งในส่วนของความคิดเห็นว่าข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา

4.2.1 การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ

สำหรับในส่วนของการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นสัมภาษณ์กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้อธิบายผู้วิจัยเบื้องต้นผ่านคำถามที่ว่า “หน่วยงานของท่านมีแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาหรือไม่อย่างไร” พบว่ามีการขับเคลื่อนนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาอย่างน้อย 3 ส่วนสำคัญ โดยผู้วิจัยจะทำการหยิบยกนโยบายหรือแนวทางตามผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้อธิบายแก่ผู้วิจัย ดังนี้

“กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพมีกฎหมาย พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 ซึ่งพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้มีสาระสำคัญจำแนกเป็น 2 ส่วน คือ ผู้เสียหายในคดีอาญา และจำเลยในคดีอาญา หรือเรียกกันในกลุ่มผู้ปฏิบัติงานว่า พ.ร.บ. เล่มสี่สี่ เนื่องจากกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพได้จัดทำเป็นเล่มขนาดเล็กสี่สี่ เพื่อสะดวกแก่การหยิบใช้”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

1) พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559

จากกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้หยิบยกพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 มาอธิบายข้างต้นนั้น พบว่าพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวเป็นพระราชบัญญัติฯ ที่ตราขึ้นตาม

บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งมีหลักการในการให้ความช่วยเหลือจากรัฐแก่บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาของผู้อื่น โดยตนเองไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระทำความผิดนั้นและไม่มีโอกาสได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่น รวมทั้งเป็นการจ่ายค่าทดแทนในกรณีของบุคคลซึ่งตกเป็นจำเลยในคดีอาญาและถูกคุมขังในการพิจารณาคดี หากปรากฏตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดคดีนั้นว่า ข้อเท็จจริงฟังเป็นที่ยุติว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด โดยสาระสำคัญของพระราชบัญญัติฯ จำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ผู้เสียหายในคดีอาญา ซึ่งหมายถึงบุคคลที่ได้รับความเสียหายถึงแก่ชีวิตหรือร่างกายหรือจิตใจเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาของผู้อื่น โดยตนเองไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิด และ 2) จำเลยในคดีอาญา ซึ่งหมายถึงบุคคลซึ่งถูกฟ้องว่าได้กระทำความผิดอาญาและถูกจำคุกในระหว่างพิจารณาคดี ต่อมาได้มีการถอนฟ้องหรือศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ยกฟ้องว่าจำเลยไม่มีความผิดหรือที่เรียกว่า “แพะ” (สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา, 2558) ทั้งนี้ สำหรับในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะในส่วนของการให้ความช่วยเหลือเยียวยาจำเลยในคดีอาญา กล่าวคือ จำเลยที่ได้รับการถอนฟ้องหรือศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ยกฟ้องว่าจำเลยไม่มีความผิดสามารถรับค่าทดแทนและค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นไปตามมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติฯ ประกอบกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และอัตราในการจ่ายค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2546 ข้อ 6 ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

- 1) กรณีทั่วไป (ไม่เสียชีวิต) สามารถรับค่าทดแทนและค่าใช้จ่าย จำนวน 5 รายการ ดังนี้
 - 1.1) ค่าทดแทนจากการถูกคุมขัง จ่ายอัตราวันละ 500 บาท (คำนวณจากวันที่ถูกกักขังแทนค่าปรับตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 30 โดยจ่ายตามหมายซึ่งระหว่างพิจารณาและหมายปล่อย)
 - 1.2) ค่ารักษาพยาบาล ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 40,000 บาท (ตามใบเสร็จค่ารักษาฉบับจริง) แต่ต้องเป็นผลโดยตรงจากการถูกดำเนินคดี
 - 1.3) ค่าฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 50,000 บาท (ตามใบเสร็จค่าฟื้นฟูฉบับจริง) แต่ต้องเป็นผลจากการถูกดำเนินคดี
 - 1.4) ค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ ให้จ่ายในอัตราค่าจ้างขั้นต่ำในท้องที่จังหวัดที่ประกอบกิจการ ณ วันที่ไม่สามารถประกอบกิจการได้ตามปกติ จ่ายตามค่าแรงขั้นต่ำของจังหวัด โดยจ่ายตามหมายซึ่งจนถึงวันมีหมายปล่อย

1.5) ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำเนินคดี กล่าวคือ ค่าทนายความ ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริง แต่ไม่เกินอัตราที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง และค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 30,000 บาท

2) กรณีเสียชีวิต จะได้รับค่าทดแทนและการช่วยเหลือ จำนวน 4 รายการ ดังนี้

2.1) ค่าทดแทนในกรณีที่จำเลยถึงแก่ความตาย ให้จ่าย 100,000 บาท

2.2) ค่าจัดการงานศพ ให้จ่าย 20,000 บาท

2.3) ค่าขาดอุปการะเลี้ยงดู ให้จ่ายไม่เกิน 40,000 บาท

2.4) ค่าเสียหายอื่น ให้จ่ายตามจำนวนที่คณะกรรมการเห็นสมควรแต่ไม่เกิน 40,000 บาท ทั้งนี้จะต้องเป็นผลโดยตรงจากถูกดำเนินคดีเท่านั้น

โดยระยะเวลาการยื่นคำขอทั้งสองกรณีนั้น จะต้องดำเนินการภายใน 1 ปี นับแต่วันที่ศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ถอนฟ้อง เพราะปรากฏหลักฐานว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือวันที่มีคำพิพากษาอันถึงที่สุด ว่าข้อเท็จจริงฟังเป็นยุติว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด แล้วแต่กรณี (มาตรา 22)

ทั้งนี้สำหรับขั้นตอนและสถานที่การขอรับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาสามารถยื่นต่อกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ, สำนักงานคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ พื้นที่ 1 - 4, คลินิกยุติธรรมในสำนักงานยุติธรรมจังหวัดและสาขาทั่วประเทศ และเรือนจำหรือทัณฑสถานทั่วประเทศ ซึ่งจะมีระบบกลไกการให้ความช่วยเหลือผ่านคณะกรรมการพิจารณาค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา (มีปลัดกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน) และคณะกรรมการส่วนกลาง (กทม.) และส่วนจังหวัดทั้ง 76 จังหวัดให้ความช่วยเหลือ โดยมีขั้นตอนดังนี้

CHULALONGKORN UNIVERSITY

1) ยื่น/รับคำขอและรวบรวมหลักฐาน (โดยจำเลย/ผู้เสียหาย)

2) แสวงหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ

3) ทำความเห็นเสนอคณะกรรมการหรือคณะกรรมการ

4) ดำเนินการเบิกจ่ายเงิน

5) หากประชาชนไม่พึงพอใจในผลการพิจารณามีสิทธิยื่นอุทธรณ์

คณะกรรมการหรือศาลอุทธรณ์ภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับทราบผลคำวินิจฉัย

2) การปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกัน

“สำหรับสำนักกิจการยุติธรรมเองแม้ว่าจะไม่ใช่หน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนนโยบายหรือโครงการดังกล่าว แต่เป็นหน่วยงานในการสร้างความตระหนักรู้ในด้านการอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน ซึ่งภายใต้กระทรวงยุติธรรมนั้น มีการขับเคลื่อนนโยบายที่สำคัญ เช่น การปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกัน กองทุนยุติธรรมที่ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน และหากถูกดำเนินคดีโดยไม่ได้เป็นผู้กระทำผิดก็จะมีค่าทดแทนเยียวยาตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2559 อีกด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นนโยบายที่สำคัญในการช่วยเหลือประชาชนโดยเฉพาะคนยากจนที่ตกอยู่ในวังวนของกระบวนการยุติธรรมซึ่งมีค่าใช้จ่ายและอาจจะตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมให้ต้องรับผิดชอบโดยที่ตนเองบริสุทธิ์”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

อย่างไรก็ตามในส่วนของการปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกันหรือเป็นที่รู้จักในนาม “โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน” อันเป็นไปตามข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 โดยเป็นการเปิดโอกาสให้จำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่กระทำความผิดอาญาเล็กน้อย มีอัตราโทษอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) ได้รับอิสรภาพด้วยการปล่อยตัวชั่วคราว โดยไม่ต้องใช้หลักประกัน (ราชกิจจานุเบกษา, 2562) ซึ่งประเด็นที่สำคัญในการพิจารณาปล่อยตัวชั่วคราวนั้นศาลจะพิจารณาจากข้อมูลส่วนตัวและประวัติเกี่ยวกับคดีที่ผ่านมาของผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งข้อมูลส่วนที่สำคัญและจำเป็นในการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของผู้ต้องหาหรือจำเลย และศาลจะตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่เชื่อถือได้และฐานข้อมูลของรัฐ จากนั้นจึงทำการประเมินความเสี่ยงจากการคำนวณทางสถิติและวิเคราะห์ทางพฤตินัยศาสตร์ ออกมาเป็นความเสี่ยงตั้งแต่ต่ำมาก ต่ำ ปานกลาง สูง สูงมาก ซึ่งศาลจะปล่อยผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยกำหนดเงื่อนไขในการกำกับดูแลที่มีความเข้มงวดต่างกันไปตามระดับความเสี่ยง ดังนี้ ความเสี่ยงต่ำศาลอาจให้ปล่อยโดยเพียงให้สาบานตัวว่า จะมาศาลและไม่ทำผิดกฎหมาย หรือให้มารายงานตัวต่อศาลตามวันเวลาที่กำหนด ความเสี่ยงปานกลาง-สูง ศาลอาจให้มารายงานตัวต่อศาล หรือให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Monitoring : EM) หรืออุปกรณ์อื่นใดในการติดตามตัวผู้ต้องหา หรือจำเลย และสุดท้ายความเสี่ยงสูงมาก ศาลอาจให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ หรืออุปกรณ์อื่นใดในการติดตามตัว หรือหากศาลเห็นว่ามีความเสี่ยงสูงมาก ถึงขั้นไม่อาจวางใจว่าหากปล่อยแล้วจะไม่หลบหนีหรือก่อภัยต่อสังคม

ศาลก็จะสั่งให้ชั่งไว้ โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีเงินมาวางประกันจำนวนเท่าใด (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดกาญจนบุรี, 2561 : ออนไลน์) ทั้งนี้การปล่อยตัวชั่วคราวนั้นจะประกอบไปด้วย 3 ประเภท (สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรพิพัฒนศักดิ์ สำนักงานศาลยุติธรรม, 2561) ได้แก่

1) การปล่อยตัวชั่วคราวโดยไม่มีประกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา 111) คือ การปล่อยตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยโดยไม่ต้องทำสัญญาประกันและไม่ต้องมีหลักประกันแต่อย่างใด เพียงแต่ให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยต้องสาบานหรือปฏิญาณตนว่าจะมาตามนัดหรือหมายเรียกของเจ้าพนักงานหรือศาลนั้น ถ้าผู้ต้องหาไม่มาตามนัดหรือตามหมายเรียกก็ไม่ถือว่าผิดสัญญาประกันเนื่องจากการไม่มีการทำสัญญาประกัน

2) การปล่อยตัวชั่วคราวโดยมีประกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 112) คือ การปล่อยตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยชั่วคราวโดยมีผู้ทำสัญญาประกันต่อเจ้าพนักงานหรือศาลว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะมาตามนัดหรือตามหมายเรียกตามเวลาที่กำหนดไว้ ถ้าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มาตามนัดหรือหมายเรียกผู้ประกันจะถูกปรับตามจำนวนเงินที่กำหนดไว้ในสัญญาประกัน (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 119) และหากผู้ทำสัญญาประกันไม่ชำระค่าปรับ ผู้ทำสัญญาประกันจะถูกฟ้องเป็นคดีแพ่งให้ใช้ค่าปรับตามสัญญาประกัน

3) การปล่อยตัวชั่วคราวโดยมีประกันและหลักประกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 112 ประกอบมาตรา 114) คือ การปล่อยตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยชั่วคราวโดยปรากฏว่า (ก) มีประกัน (มีการทำสัญญาประกัน) และ (ข) มีหลักประกัน ได้แก่ มีเงินสดมาวางหรือมีหลักทรัพย์อื่นมาวางหรือมีบุคคลมาเป็นหลักประกันโดยแสดงหลักทรัพย์

อย่างไรก็ตาม จากรายงานการวิจัยเรื่องการนำวิทยาการบริหารความเสี่ยงในเชิงพฤติกรรมศาสตร์มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปล่อยตัวชั่วคราว (สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรพิพัฒนศักดิ์ สำนักงานศาลยุติธรรม, 2561) นั้นได้กล่าวถึงประเด็นของระยะเวลาของการปล่อยตัวชั่วคราว, เงื่อนไขของการปล่อยตัวชั่วคราว, ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราว และขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราว ไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งผู้วิจัยจะหยิบยกประกอบการอธิบาย ดังนี้

1) ระยะเวลาของการปล่อยตัวชั่วคราว

สำหรับระยะเวลาของการปล่อยตัวชั่วคราวนั้นขึ้นอยู่กับพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการหรือศาลแล้วแต่กรณีเป็นผู้กำหนด ซึ่งในทางปฏิบัติเมื่อมีการขอปล่อยตัวชั่วคราวในชั้นศาล ผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อผู้พิพากษาเวรที่รับผิดชอบเรื่องการสั่งประกันในวันนั้น โดยคำร้องดังกล่าวจะได้รับการพิจารณาในวันเดียวกันกับวันที่ยื่นคำร้อง ความรวดเร็วขึ้นอยู่กับการบริหารของแต่ละศาล แต่ไม่เกินวันที่ยื่นคำร้อง หากศาลอนุญาตให้ปล่อย

ตัวชั่วคราวก็จะปล่อยผู้ต้องหาวันนั้น แต่หากไม่อนุญาต ผู้ต้องหาหรือผู้ขอประกันมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อศาลสูงต่อไป ซึ่งใช้เวลาพิจารณาเพียงไม่กี่วันหลังจากนั้น (ธัญญา นุช ตันติกุล, 2557) และการขอให้มีการปล่อยตัวชั่วคราวกระทำได้ตั้งแต่ผู้ต้องหาถูกจับหรือถูกควบคุมตัวและถูกขังตลอดไปจนกว่าคดีนั้นจะถึงที่สุด (เกียรติขจร วันจะสวัสดิ์, 2553)

2) เงื่อนไขของการปล่อยตัวชั่วคราว (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 108)

การพิจารณาอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวต้องทำโดยรวดเร็วและคำนึงถึงปัจจัยที่กฎหมายกำหนดซึ่งพิจารณาจากเงื่อนไข ดังนี้ ความหนักเบาของข้อหา (เช่น อัตราโทษที่กฎหมายบัญญัติในความผิดนั้น ๆ) พยานหลักฐานที่ปรากฏเพียงพอที่จะดำเนินคดีหรือไม่ พฤติการณ์แห่งคดี ความน่าเชื่อถือของผู้ขอประกันและหลักประกัน ผู้ต้องหาหรือจำเลยจะหลบหนีหรือไม่ ความเสียหายหรือภัยอันตรายที่เกิดจากการปล่อยตัวและการร้องคัดค้านของพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการหรือพยานสำคัญ

3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้ปล่อยตัวชั่วคราว

สำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการให้ปล่อยตัวชั่วคราวจะประกอบด้วยพนักงานสอบสวน (ตำรวจ) พนักงานอัยการ และศาล ซึ่งแต่ละกลุ่มมีหน้าที่ ดังนี้

3.1) พนักงานสอบสวน หมายถึง เจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายให้อำนาจและหน้าที่สอบสวน เป็นผู้รวบรวมพยานหลักฐานทุกชนิดเกี่ยวกับความผิดของผู้ต้องหาซึ่งพยานหลักฐานที่รวบรวมนั้นจัดทำขึ้นเพื่อรับทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิดและนำตัวผู้กระทำความผิดมาฟ้องโทษเพื่อทำสำนวนส่งให้พนักงานอัยการส่งฟ้องศาล ทั้งนี้ พนักงานสอบสวนจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราวเมื่อผู้ต้องหาถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาลในชั้นสอบสวน

3.2) พนักงานอัยการ หมายถึง เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล ทำหน้าที่พิจารณากลับกรอกรสำนวนพยานหลักฐานการสอบสวนของพนักงานสอบสวนผู้รับผิดชอบซึ่งหากพนักงานอัยการเห็นว่าควรสั่งฟ้องก็จะออกคำสั่งฟ้องและฟ้องผู้ต้องหาต่อศาล และในกรณีที่พนักงานอัยการมีคำสั่งฟ้องถ้าความผิดนั้นเป็นความผิดซึ่งอาจเปรียบเทียบได้ และถ้าพนักงานอัยการเห็นสมควรอาจสั่งให้พนักงานสอบสวนเปรียบเทียบคดี แต่หากพนักงานอัยการเห็นว่าควรสั่งไม่ฟ้องก็จะออกคำสั่งไม่ฟ้อง หรืออาจสั่งสอบสวนเพิ่มเติมโดยจะสั่งให้พนักงานสอบสวนทำการสอบสวนเพิ่มเติมในประเด็นที่กำหนดจนกว่าจะมีหลักฐานเพียงพอที่จะวินิจฉัยสั่งฟ้องศาลต่อไป ทั้งนี้ พนักงานอัยการนั้นจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราวเมื่อผู้ต้องหาถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาลในชั้นพนักงานอัยการ

3.3) ศาล หมายถึง ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษา ซึ่งมีอำนาจทำการเกี่ยวกับคดีอาญา กล่าวคือ นอกจากศาลจะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการพิจารณาและสืบพยานโดยใช้ดุลพินิจซึ่งนำพยานหลักฐานเพื่อทำคำชี้ขาดให้ยกฟ้องหรือลงโทษในคำพิพากษาคดีอาญาแล้ว ศาลยังมีอำนาจทำการต่าง ๆ เกี่ยวกับคดีอาญาอีกหลายประการ เช่น ออกหมายจับ ชั่ง จำคุก หรือค้นในที่โรหฐาน หาตัวคนหรือสิ่งของ เป็นต้น ทั้งนี้ ศาลนั้นจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราวในกรณีต่อไปนี้

- (1) เมื่อผู้ต้องหาถูกศาลออกหมายจับ
- (2) คดีที่ราษฎรเป็นโจทก์เมื่อศาลประทับฟ้องและได้ตัวจำเลยมาแล้ว
- (3) คดีที่พนักงานอัยการเป็นโจทก์เมื่อได้ยื่นฟ้องต่อศาลแล้ว
- (4) คดีที่อยู่ในระหว่างการอุทธรณ์ที่มีการขังจำเลยไว้ระหว่างพิจารณาโดยที่

คดียังไม่ถึงที่สุด ผู้ต้องหาหรือจำเลยอาจยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อศาลได้

4) ขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราว แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

4.1) ขั้นตอนการยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราว ซึ่งจะประกอบไปด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ชั้นสอบสวน และชั้นศาล ซึ่งในการปล่อยตัวชั่วคราวในชั้นสอบสวนนั้น ผู้ต้องหาจะถูกควบคุมอยู่และยังมิได้ถูกฟ้องต่อศาล ดังนั้น คำร้องขอให้ปล่อยผู้ต้องหาชั่วคราวให้ยื่นต่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการแล้วแต่กรณี แต่ทว่า สำหรับการปล่อยตัวชั่วคราวในชั้นศาลนั้น ผู้ต้องหาหรือจำเลยจะถูกควบคุมหรือขังตามหมายศาล ซึ่งเงื่อนไขการยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวจะแยกออกเป็น 4 กรณี ได้แก่

(1) เมื่อผู้ต้องหายังมิได้ถูกฟ้องต่อศาล ให้ยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อศาลที่ออกหมายจับผู้ต้องหา

(2) เมื่อผู้ต้องหาถูกฟ้องต่อศาลแล้ว ให้ยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้น

(3) เมื่อศาลอ่านคำพิพากษาศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์แล้ว คดีนั้นปรากฏว่ายังมิได้มีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาหรือมีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาแล้ว แต่ยังไม่ได้ส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา ในกรณีเช่นนี้ให้ยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้น

(4) เมื่อศาลอ่านคำพิพากษาศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์แล้ว คดีนั้นปรากฏว่ามีการยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาแล้ว เมื่อศาลส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาแล้ว ในกรณีเช่นนี้ให้ยื่นต่อศาลชั้นต้นที่ชำระคดีนั้นหรือจะยื่นต่อศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาแล้วแต่กรณีก็ได้

4.2) ขั้นตอนการพิจารณาและส่งคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวทั้งในชั้นสอบสวนและชั้นศาล นั้นจะอาศัยหลักเกณฑ์เดียวกัน (ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

มาตรา 107 วรรคหนึ่ง) อย่างไรก็ตาม จะมีข้อแตกต่างอยู่ตรงที่หากเป็นชั้นสอบสวนจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขสำหรับการพิจารณาคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราวในส่วนที่ว่าด้วยการเรียกประกันหรือหลักประกันจะเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 110 วรรคสาม ประกอบกฎกระทรวง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกันหรือหลักประกันการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนผู้ต้องหา พ.ศ. 2549 แต่ถ้าเป็นชั้นศาล เงื่อนไขสำหรับการพิจารณาคำร้องขอให้ปล่อยตัวชั่วคราว ในส่วนที่ว่าด้วยการเรียกประกันหรือหลักประกันจะเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 110 วรรคสาม ประกอบข้อบังคับของประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกันหรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2558 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 (ซึ่งเป็นการปรับขยายคดีที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) ให้ศาลใช้ดุลพินิจอนุญาตให้ปล่อยตัวชั่วคราวได้โดยไม่ต้องมีประกันหากมีเหตุจำเป็นต้องมีประกันให้กำหนดวงเงินไม่เกิน 200,000 บาท (จากเดิม 100,000 บาท) เว้นแต่มีเหตุสมควรที่จะสั่งเป็นอย่างอื่นก็ให้ระบุเหตุนั้นไว้โดยชัดแจ้ง) ทั้งนี้ยังมีข้อบังคับของประธานศาลฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกันหรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว” (Electronic Monitoring : EM) มาปรับใช้อีกด้วย โดยสำนักงานศาลยุติธรรมได้จัดตั้งศูนย์ควบคุมติดตามการปล่อยตัวชั่วคราวและการบังคับตามคำสั่งศาลโดยใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อดำเนินการควบคุม ดูแลระบบและการทำงานของอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์หรืออุปกรณ์อื่นใดและตรวจสอบคุณภาพสัญญาณให้พร้อมใช้งานตลอดเวลา (สำนักงานศาลยุติธรรม, 2561)

3) พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558

“ภารกิจของสำนักงานกองทุนยุติธรรมจะเกี่ยวข้องกับการบกพร่องและเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิมนุษยชน ช่วยเหลือเยียวยาผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา ของกองทุนยุติธรรมจะคล้าย ๆ กัน แต่กองทุนยุติธรรมจะพิจารณาเหตุด้วย กรมคุ้มครองสิทธิฯ ดูแลผล (ศาลยกฟ้อง/แพะขาว) ในตอนที่ไปจับเขามีกะบวนการกลั่นแกล้งหรือไม่ หรือบกพร่องร้ายแรง และในกรณีบุคคลเดียวกันจะได้ทั้งพิจารณาสอบสวนและชั้นพิจารณาคดี ทั้ง 2 ท่อน เป็นการอุดช่องว่างได้ระดับหนึ่ง ท่อนแรกต้องพิสูจน์ให้เห็นว่าถูกกลั่นแกล้ง ไปจับโดยไม่มีอำนาจจับ”

(ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

ตามที่มีผู้วิจัยได้กล่าวไว้ข้างต้นว่าพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 นั้นเป็นการยกระดับจากระเบียบกระทรวงยุติธรรม ว่าด้วยกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2553 ในการกำหนดให้จัดตั้ง “กองทุนยุติธรรม” ที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดี การปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน และการให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน ทั้งนี้การขอรับความช่วยเหลือนั้นจะเป็นค่าจ้างทนายความ ค่าธรรมเนียมศาล ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ประกอบด้วย ค่าที่พัก ค่าเดินทาง เป็นต้น ตลอดจนการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยสำนักงานกองทุนยุติธรรมจะเป็นนายประกันดำเนินการประกันตัวผู้ต้องหาหรือจำเลย อีกทั้งยังให้การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน เช่น การถูกขังเกิน ศาลยกฟ้องเนื่องจากเป็นแพะขาว เป็นต้น (ราชกิจจานุเบกษา, 2558) ทว่าสำหรับขอบเขตในการให้การสนับสนุน กองทุนยุติธรรมสนับสนุนเงินหรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือประชาชน จะประกอบไปด้วย 8 รายการ ดังนี้

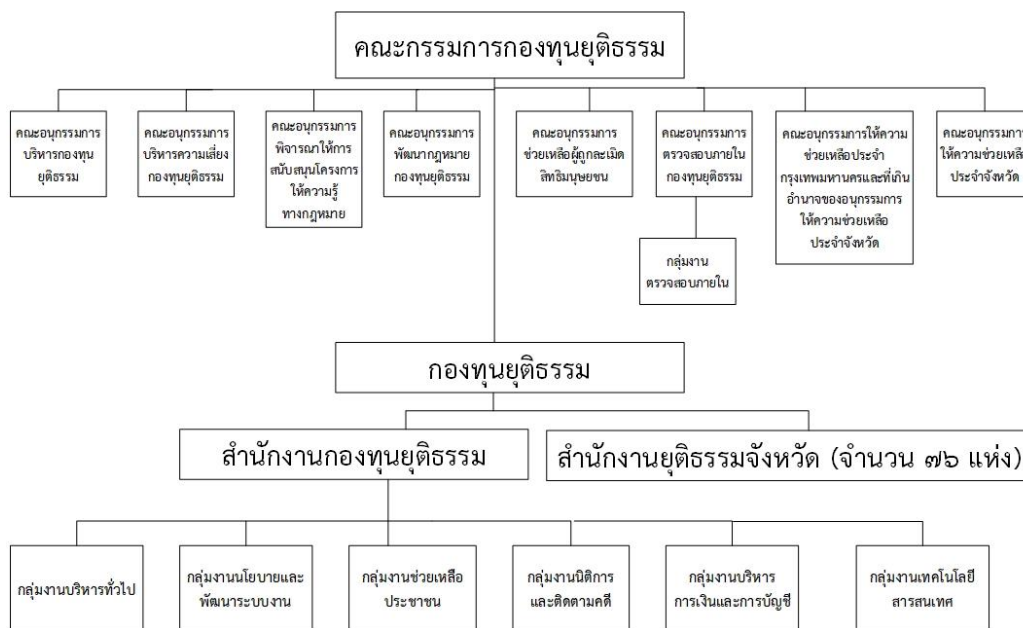
- 1) การประกันการปล่อยตัวชั่วคราว
 - 2) การจ้างทนายความในคดีอาญา แพ่ง ปกครองหรือบังคับคดี
 - 3) ค่าธรรมเนียมขึ้นศาลและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ
 - 4) ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการตรวจพิสูจน์หลักฐานทางนิติวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ
 - 5) ค่าใช้จ่ายอื่นของผู้ขอรับบริการสนับสนุน ได้แก่ ค่าพาหนะเดินทาง ค่าที่พัก และค่าตอบแทนอื่นตามความจำเป็น
 - 6) การคุ้มครองช่วยเหลือให้ได้รับความปลอดภัย
 - 7) ค่าใช้จ่ายอันเนื่องมาจากความเสียหายจากการกระทำความผิดอาญา ปกครอง หรือละเมิดที่กระทบต่อประชาชนหรือกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 10 รายขึ้นไป หรือกระทบต่อความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรม
 - 8) สนับสนุนเงินหรือค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกองทุนยุติธรรม
- ทั้งนี้สำหรับการขอรับบริการกองทุนยุติธรรมสามารถติดต่อได้ที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดทั่วประเทศ หรือสำนักงานกองทุนยุติธรรม โดยจะยื่นคำขอด้วยตนเอง หรือมอบอำนาจให้ผู้อื่นยื่นคำขอแทนก็ได้ โดยขั้นตอนการขอรับบริการกองทุนยุติธรรมนั้น (สำนักงานกองทุนยุติธรรม, 2559 : 18) ประกอบด้วย

- 1) ยื่นคำขอขอรับบริการ

- 2) อธิบายปัญหา ข้อเท็จจริง และหลักฐานให้เจ้าหน้าที่ เพื่อประโยชน์ในการให้ความช่วยเหลือ
- 3) เจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษา ปัญหาข้อพิพาท กฎหมาย การดำเนินคดี และสิทธิหน้าที่ตามกฎหมาย
- 4) เจ้าหน้าที่กลั่นกรองคำขอรับความช่วยเหลือ เพื่อส่งต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงและที่เกี่ยวข้อง หรือมอบเจ้าหน้าที่กองทุนยุติธรรมดำเนินการ
- 5) เจ้าหน้าที่พิจารณาสืบหาข้อเท็จจริง เอกสารหลักฐานเพิ่มเติม เช่น สอบปากคำ ลงพื้นที่ และตรวจสอบความประพฤติ
- 6) คณะกรรมการหรือประธานพิจารณาคำขอและแจ้งผลให้ผู้ขอรับความช่วยเหลือทราบ ภายใน 7 วันหลังจากพิจารณา

อย่างไรก็ตามด้วยโครงสร้างตามพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 ได้กำหนดให้ “สำนักงานกองทุนยุติธรรม” เป็นกลไกการบริหารกองทุนยุติธรรมเพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับงานธุรการให้กับกองทุน และคณะกรรมการกองทุนยุติธรรม โดยคณะกรรมการกองทุนยุติธรรมได้อาศัยอำนาจตามมาตรา 20 แต่งตั้งคณะอนุกรรมการ เพื่อมีอำนาจหน้าที่พิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้ยื่นคำขอในทุกภารกิจของกองทุนทั่วราชอาณาจักร ประกอบมาตรา 21 ให้คณะกรรมการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการให้ความช่วยเหลือประจำจังหวัดขึ้นทุกจังหวัดนอกจากกรุงเทพมหานคร เพื่อมีอำนาจหน้าที่พิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้ยื่นคำขอจากกองทุน เฉพาะกรณีการให้ค่าใช้จ่ายในการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดีและการขอลปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย แต่งตั้งคณะอนุกรรมการต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการกิจของกองทุนยุติธรรมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมาย

นอกจากนี้ ยังได้มีการขยายการพิจารณาคำขอรับความช่วยเหลือลงไปยังระดับจังหวัดสามารถอนุมัติคำร้องได้ในจังหวัดตนเองผ่านศูนย์ยุติธรรมชุมชน/ยุติธรรมจังหวัด และศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ/จังหวัด หรือที่สำนักงานกองทุนยุติธรรมจังหวัด โดยให้คณะกรรมการให้ความช่วยเหลือประจำจังหวัด พิจารณาให้ความช่วยเหลือผู้ยื่นคำขอจากกองทุนยุติธรรม เฉพาะกรณีการให้ค่าใช้จ่ายในการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดีและการขอลปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย ในแต่ละจังหวัด ทำให้การพิจารณาให้ความช่วยเหลือในกรณีดังกล่าวทำได้รวดเร็วขึ้น ไม่ต้องเสนอคำขอความช่วยเหลือมาให้คณะกรรมการซึ่งอยู่ที่ส่วนกลางพิจารณา

ภาพที่ 9 กลไกการบริหารกองทุนยุติธรรม

ที่มา : สำนักงานกองทุนยุติธรรม (มปป. : ออนไลน์)

4.2.2 ผลลัพธ์ของนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาที่ส่งผลต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหา “คูมี้ไว้ข้างคนจน”

1) พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559

สำหรับผลการดำเนินงานจากสถิติการช่วยเหลือทางการเงินแก่จำเลยในคดีอาญา 3 ปีซ้อนหลัง (ปีงบประมาณ 2560 - 2562) มีผู้ยื่นคำขอค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา มีจำนวนทั้งสิ้น 1,715 ราย สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญาได้จ่ายเงินไปแล้ว จำนวน 204 ราย เป็นเงิน 35,009,985 บาท ทว่า สำหรับปีงบประมาณ 2562 นั้น มีผู้ยื่นคำขอ จำนวน 504 ราย โดยเป็นจำเลยในฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดมากที่สุด จำนวน 173 ราย รองลงมาคือฐานความผิดเกี่ยวกับชีวิต 90 ราย และฐานความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน 87 ราย ซึ่งจ่ายเงินไปแล้วจำนวน 88 ราย เป็นเงิน 14,378,157 บาท (กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, 2562 : 61 - 62)

2) โครงการปล่อยตัวชั่วคราวโดยการประเมินความเสี่ยง หรือเป็นที่รู้จักในนาม “โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผลการดำเนินงานในโครงการปล่อยตัวชั่วคราวโดยการประเมินความเสี่ยงจะไม่ปรากฏในภาพรวม แต่หนึ่งในโครงการภายใต้ข้อบังคับดังกล่าวที่อยู่ระหว่างการดำเนินการและขยายผลการปฏิบัติ คือ “โครงการส่งเสริมการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว” (Electronic Monitoring : EM) โดยสำนักงานศาลยุติธรรมได้จัดตั้งศูนย์ควบคุมติดตามการปล่อยตัวชั่วคราวและการบังคับตามคำสั่งศาลโดยใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อดำเนินการควบคุม ดูแลระบบและการทำงานของอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์หรืออุปกรณ์อื่นใดและตรวจสอบคุณภาพสัญญาณให้พร้อมใช้งานตลอดเวลา ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2561 และจากผลการดำเนินงานนับตั้งแต่เริ่มโครงการกระทั่งถึงวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2561 มีศาลที่ร่วมโครงการ 2 กลุ่มศาล คือกลุ่มศาลนำร่อง 23 ศาล และกลุ่มศาลที่มีการขยายเพิ่มเติม 141 ศาล รวมศาลที่เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 164 ศาล มีการสั่งใช้อุปกรณ์ จำนวน 6,267 ครั้ง มีผู้ใช้อุปกรณ์มารายงานตัวต่อศาลตามวันนัดและไม่ปรากฏพฤติการณ์หลบหนีหรือยุ่งเหยิงพยานหลักฐานคิดเป็นร้อยละ 97.48 และมีผู้ใช้อุปกรณ์หลบหนี จำนวน 158 ราย โดยจำแนกคดีตามชั้นการพิจารณาการใช้งานอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ (EM) ในชั้นสอบสวนมีจำนวนคดีมากที่สุด 3,140 คดี ในชั้นพิจารณามีจำนวน 1,420 คดี และในชั้นอุทธรณ์ฎีกามีจำนวน 480 คดี ซึ่งเป็นผู้ต้องหา/จำเลยในความผิดตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษมากที่สุด จำนวน 2,524 คดี และความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ จำนวน 1,442 คดี (สำนักงานศาลยุติธรรม, 2561)

3) พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2551 - 2561 สำนักงานกองทุนยุติธรรมได้รับคำขอความช่วยเหลือ จำนวน 38,816 ราย อนุมัติคำขอ จำนวน 15,760 ราย (29,535 เรื่อง) ไม่อนุมัติคำขอ จำนวน 14,127 ราย (20,150 เรื่อง) ยุติเรื่อง จำนวน 8,391 ราย (11,374 เรื่อง) และอยู่ระหว่างดำเนินการ จำนวน 538 ราย ทั้งนี้ เนื่องจากผลการดำเนินงานกองทุนยุติธรรมในปีงบประมาณ 2562 อยู่ระหว่างการจัดทำข้อมูลรายงาน ผู้เขียนจึงขอหยิบเอาผลการดำเนินงานกองทุนยุติธรรมในปีงบประมาณ 2561 มานำเสนอแทน โดยมีประชาชนเข้ามาขอรับความช่วยเหลือ จำนวน 9,066 ราย จำแนกเป็น พิจารณาอนุมัติ จำนวน 3,092 ราย ไม่อนุมัติ จำนวน 4,004 ราย ยุติเรื่อง จำนวน 1,432 ราย อยู่ระหว่างดำเนินการ จำนวน 538 ราย (อยู่ระหว่างการแสวงหาขอเท็จจริง พยานเอกสาร หลักฐานประกอบการพิจารณา พฤติการณ์ข้อเท็จจริง ทำรายงานความเห็นเจ้าหน้าที่ เสนอผู้บังคับบัญชา 346 ราย และอยู่ระหว่างรอเข้าที่ประชุมพิจารณาอนุ

กรรมการฯ 162 ราย) โดยมีคำขอประเภทการขอลดปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยมากที่สุด จำนวน 4,943 ราย รองลงมาคือ การช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดี 3,961 ราย การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดฯ 100 ราย และการสนับสนุนในการให้ความรู้ทางกฎหมายฯ 62 ราย (สำนักงานกองทุนยุติธรรม, 2561 : 20 - 25)

4.2.3 ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ

1) พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559

สำหรับปัญหาของการบังคับใช้พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนแก่ผู้วิจัยนั้นจะแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการสะท้อนผ่านคณะกรรมการการกฎหมาย การยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน ของสภาผู้แทนราษฎร ตามที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญอธิบาย ดังนี้

1.1) การพิจารณาหลักเกณฑ์ของจำเลยในคดีอาญาที่ได้รับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายตามพระราชบัญญัติฯ

“ที่ผ่านมาได้รับการสะท้อนจากคณะกรรมการการกฎหมาย การยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน ของสภาผู้แทนราษฎร ในกรณีมาตรา 20 ของพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 “บุคคลซึ่งถูกพนักงานอัยการฟ้องต่อศาลว่าได้กระทำความผิดอาญา และถูกจำคุกในระหว่างพิจารณาคดี กระทั่งต่อมาได้มีการถอนฟ้องหรือศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ยกฟ้องว่าจำเลยไม่มีความผิด” ซึ่งมีการวิเคราะห์ถึงแพะขาว และแพะเทา ที่ผ่านมามีแพะเทาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227 “ให้ศาลใช้ดุลพินิจวินิจฉัยซึ่งน้ำหนักพยานหลักฐานทั้งปวง อย่าพิพากษาลงโทษจนกว่าจะแน่ใจว่ามีการกระทำความผิดจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น เมื่อมีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลย” ทางสำนักงานฯ ก็จำเป็นต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เนื่องจากมีเสียงสะท้อน ซึ่งบางกรณีก็ให้ความช่วยเหลือ แต่ทั้งนี้ค่อนข้างแยกยาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคดีอาชญากรรม ถ้าเราเอาเงินไปเยียวยาแล้วไม่ใช่แพะจริง ๆ

ก็จะถูกโจมตีจากกระแสสังคม มีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เราก็พยายามจะแก้ไขปัญหา โดยจะทำการศึกษาวิจัยเชิงลึกอีกครั้ง เพื่อแก้ไขปัญหาคต่อไป

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

สำหรับประเด็นข้างต้นนั้นในส่วนของจำเลยในคดีอาญา หรือเรียกอีกอย่างว่า “จำเลยบริสุทธิ์” หรือ “เหยื่อของกระบวนการยุติธรรม” หรือ “เหยื่อแพะ” ตามพระราชบัญญัติ ค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 โดยจำเลยที่มีสิทธิได้รับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายจากรัฐต้องเป็นผู้ที่ถูก ดำเนินการฟ้องคดีต่อศาลว่าได้เป็นผู้กระทำความผิดอาญาโดยพนักงานอัยการ และถูกคุมขังอยู่ใน ระหว่างการพิจารณาคดีของศาล และศาลสั่งอนุญาตให้ถอนฟ้อง หรือมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าจำเลย ไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิด หรือการกระทำของจำเลยไม่มีความผิด ซึ่งไม่นับรวมถึงผู้ต้องหาที่อยู่ ระหว่างการสอบสวนชั้นพนักงานสอบสวน หากในภายหลังจำเลยได้มีหลักฐานหรือปรากฏหลักฐาน ชัดเจนว่าจำเลยไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิด กล่าวคือ พระราชบัญญัติฯ คำนึงถึงจำเลยบริสุทธิ์ในกรณี ดังกล่าว เป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรม หรือเหยื่อแพะ ระบบนี้เป็นระบบการเยียวยาแก่จำเลย ในคดีอาญาจากแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิของจำเลยผู้ต้องถูกคุมขังหรือลงโทษโดยปราศจากความผิด หรือ ผลจากการดำเนินคดีโดยผิดพลาด (Miscarriage of Justice) จำเลยสามารถขอรับค่าทดแทนและ ค่าใช้จ่ายจากรัฐได้ในกรณีเมื่อถูกพนักงานอัยการฟ้องเป็นจำเลยในคดีอาญา และถูกคุมขังในระหว่าง ที่ศาลพิจารณาคดี และต่อมาหากปรากฏข้อเท็จจริงว่าจำเลยไม่ได้กระทำความผิด และมีการถอนฟ้อง ระหว่างการดำเนินคดี หรือมีคำพิพากษาลงถึงที่สุดให้ยกฟ้องจำเลย โดยข้อเท็จจริงฟังเป็นยุติว่า จำเลยไม่ได้กระทำความผิดเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากผลในการดำเนินคดีมีคำพิพากษาว่า ยก ประโยชน์แห่งความสงสัยให้จำเลย ทั้งนี้ เนื่องจากต่างหาหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของจำเลยไม่ได้ แนวทางการใช้ดุลยพินิจของคณะกรรมการในกรณีเช่นนี้จำเลยไม่สามารถได้รับค่าทดแทนและ ค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด (ภาคิน คำภูผา, 2561 : 168) ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวข้างต้นย่อมไม่รองรับการ ช่วยเหลืออันเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227 ที่ว่า “ให้ศาลใช้ ดุลยพินิจวินิจฉัยชี้ว่าพนักงานอัยการฟ้องจำเลยโดยไม่มีมูลความจริงจนกว่าจะแน่ใจว่ามีการกระทำ ผิดจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น เมื่อมีความสงสัยตามสมควรว่าจำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้จำเลย” โดยทางผู้ให้ข้อมูลสำคัญเห็นว่าเป็นประเด็นที่ซับซ้อน ละเอียดอ่อน จึงจำเป็นต้องศึกษาวิจัย สร้างองค์ความรู้เพิ่มเติม และนำไปสู่การพิจารณาแก้ไขต่อไป

1.2) การพิจารณาปรับขยายระยะเวลาขอรับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายตามพระราชบัญญัติฯ

“ทางคณะกรรมการการการกฎหมาย การยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน ของสภาผู้แทนราษฎรยังได้มีการสะท้อนขอให้พิจารณาปรับขยายระยะเวลาเพื่อความเหมาะสมเนื่องจากบางกรณีค่อนข้างใช้ระยะเวลาพอสมควร ซึ่งทางกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพก็จะนำไปศึกษาต่อไป”

(ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ)

ในกรณีการขอรับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา หรือเหยื่อของกระบวนการยุติธรรม หรือเหยื่อแพะ สามารถยื่นขอรับเงินค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายภายในระยะเวลา 1 ปี นับแต่วันที่ศาลอนุญาตให้ถอนฟ้อง เนื่องจากปรากฏหลักฐานว่าจำเลยไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิด หรือศาลมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่า จำเลยไม่ได้เป็นผู้กระทำความผิด หรือการกระทำของจำเลยไม่มีความผิดนั้น ได้มีเสียงสะท้อนว่าหากเปรียบเทียบกับกรณีดำเนินคดีจนกระทั่งศาลมีคำพิพากษาอันถึงที่สุด โดยส่วนใหญ่ใช้ระยะเวลาค่อนข้างนาน แต่ทำไมกรณียื่นขอรับเงินค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายถึงถูกตีกรอบไว้แค่ภายใน 1 ปี โดยทางผู้ให้ข้อมูลสำคัญเห็นสมควรว่าต้องมีการศึกษาพิจารณาปรับขยายระยะเวลาเพื่อความเหมาะสม เนื่องจากบางกรณีค่อนข้างใช้ระยะเวลาพอสมควร

2) โครงการปล่อยตัวชั่วคราวโดยการประเมินความเสี่ยง “โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน”

สำหรับปัญหาของการขับเคลื่อนโครงการปล่อยตัวชั่วคราวโดยการประเมินความเสี่ยง “โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน” ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนแก่ผู้วิจัยนั้นจะแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

2.1) ดุลยพินิจของเจ้าพนักงานหรือศาลผู้มีอำนาจในการปล่อยตัวชั่วคราว

“ปัจจุบัน แม้ว่าการปล่อยตัวชั่วคราวจะมีหลายประเภท และข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 โดยเป็นการเปิดโอกาสให้จำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่กระทำความผิดอาญาเล็กน้อย มีอัตราโทษอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) ได้รับอิสรภาพด้วยการปล่อยตัวชั่วคราว โดยไม่ต้องใช้หลักประกัน แต่เจ้าพนักงานหรือศาลผู้มีอำนาจในการปล่อยตัวชั่วคราวมักจะปล่อย

ตัวชั่วคราวโดยมีประกันและหลักประกันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจำนวนหลักประกันมักมีราคาสูง ทั้งนี้แม้กฎหมายจะเปิดช่องให้ปล่อยตัวชั่วคราวโดยไม่มีประกันได้ และเจ้าพนักงานอาจปล่อยตัวชั่วคราวโดยกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับที่อยู่ของผู้ถูกปล่อยตัวชั่วคราว หรือกำหนดเงื่อนไขอื่นใดให้ผู้ถูกปล่อยตัวชั่วคราวปฏิบัติเพื่อป้องกันการหลบหนี หรือเพื่อป้องกันภัยอันตราย หรือความเสียหายที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งการตั้งอยู่บนสมมุติฐานแบบเดิมจะส่งผลให้การขับเคลื่อนดังกล่าวเป็นไปได้ยากและเชื่องช้า”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

สำหรับกรณีปัญหาดุลยพินิจของเจ้าพนักงานหรือศาลผู้มิอำนาจในการปล่อยตัวชั่วคราวที่ได้รับการสะท้อนจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น พบว่าหากตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่เจ้าพนักงานหรือศาลผู้มิอำนาจในการปล่อยตัวชั่วคราวมักจะปล่อยตัวชั่วคราวโดยมีประกันและหลักประกันเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากข้อห่วงกังวลว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะหลบหนี/ไม่มารายงานตัวตามกำหนด ย่อมส่งผลให้การขับเคลื่อนดังกล่าวเป็นไปได้ยากและเชื่องช้า ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนอกจากการปรับความรู้ความเข้าใจของเจ้าพนักงานและศาลในการยึดมั่นต่อข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราว ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 แล้วยังจำเป็นต้องเร่งรัดการพัฒนาทดลองใช้ระบบการสืบเสาะและประเมินความเสี่ยงของการปล่อยตัวชั่วคราว ซึ่งได้มีการศึกษาวิจัยโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรบุคคล สำนักงานศาลยุติธรรม (2561) ให้เกิดเป็นรูปธรรมอย่างรวดเร็ววันยิ่งขึ้น

2.2) ปัญหาของอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว

“สำหรับการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว หรือ EM พิจารณาเป็นเรื่องที่ดี ซึ่งเป็นพัฒนาการทางเทคโนโลยีที่สำคัญของกระทรวงยุติธรรม แต่ระยะหลังมีเสียงสะท้อนเกี่ยวกับปัญหาของอุปกรณ์ เช่น สภาพไม่แข็งแรง การชาร์จแบตเตอรี่ค่อนข้างลำบาก อายุการใช้งานอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ไม่ยาวนาน หรือสายรัดใช้งานไม่ได้ แบตเตอรี่เสื่อมเร็ว และหากตัวเครื่องที่ถูกนำกลับมาใช้ใหม่ พบว่ามีปัญหาเก็บไฟไม่ดีเท่าที่ควรและเครื่องส่งสัญญาณไม่ได้”

(ผู้แทนสำนักงานกิจการยุติธรรม)

ในกรณีของปัญหาของอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราวที่ได้รับการสะท้อนจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น จะเป็นประเด็นในเรื่องของสภาพที่ไม่แข็งแรงของอุปกรณ์ ตลอดจนแบตเตอรี่ค่อนข้างเสื่อมเร็ว โดยปัญหาดังกล่าวยังได้รับการศึกษาวิจัยจากสำนักงานศาลยุติธรรม (2561) ที่เห็นว่า ควรมีการปรับปรุงอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ให้มีขนาดเล็กกะทัดรัดและมีคุณภาพมากขึ้น อาจเป็นในรูปแบบนาฬิกาข้อมือหรือเครื่องขนาดเล็กที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยสามารถใช้ชีวิตดำรงชีพเป็นปกติได้ในสังคม ไม่เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดเป็นความอับอายของผู้ต้องหาหรือจำเลย ตลอดจนควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการดังกล่าวอย่างทั่วถึง เนื่องจากปัจจุบันยังมีผู้ต้องหาที่ไม่ทราบว่าตนมีสิทธิในการขอปล่อยตัวชั่วคราวโดยขอติดอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ แทนการประกัน

3) พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558

สำหรับปัญหาของการขับเคลื่อนพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนแก่ผู้วิจัยนั้นจะแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

3.1) ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์และสร้างการรับรู้แก่ประชาชน

“เท่าที่ผ่านมา สำนักงานกองทุนยุติธรรมยังพบปัญหาในเรื่องของการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง ประชาชนบางส่วนไม่ทราบถึงช่องทางการขอความช่วยเหลือทางกฎหมายของกองทุนยุติธรรม ซึ่งตอนนี้ทางกองทุนยุติธรรมมีความพยายามมุ่งเน้นการประชาสัมพันธ์เชิงรุก และปรับปรุงแผนพับประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจง่ายขึ้น”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

สำหรับปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ทราบถึงการดำเนินงานของกองทุนยุติธรรมค่อนข้างมีน้อย และยังไม่ทั่วถึงประชาชนมากนัก ประชาชนไม่ทราบถึงช่องทางการขอความช่วยเหลือทางกฎหมายของกองทุนยุติธรรม และการดำเนินงานของกองทุนยุติธรรมไม่มีมาตรการเชิงรุกในการออกรับคำขอจากประชาชนที่เดือดร้อนหรือไม่ได้รับความเป็นธรรม สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อนคือ กองทุนยุติธรรมจะต้องดำเนินการเชิงรุกในการออกรับคำขอรับบริการเคลื่อนที่ ผ่านการประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ศาล และสำนักงานอัยการ เป็นต้น

3.2) ปัญหาความล่าช้าในกระบวนการทำงานของกองทุนยุติธรรม

“คงปฏิเสธไม่ได้ว่าความล่าช้าของกระบวนการทำงานของกองทุนยุติธรรม เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ประชาชนสะท้อนมาตลอด โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาค สำหรับการแก้ไขที่จะสามารถตอบโจทย์ได้คือการกระจายอำนาจไปยังสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเพิ่มขึ้นในอนาคต ทั้งในส่วนการพิจารณาอนุมัติเงินหรือค่าใช้จ่ายของคณะกรรมการบริหารกองทุนยุติธรรม เป็นต้น”

(ผู้แทนสำนักงานกองทุนยุติธรรม)

สำหรับปัญหาความล่าช้าในกระบวนการทำงานของกองทุนยุติธรรม การดำเนินงานของกองทุนยุติธรรมในส่วนภูมิภาคที่ดำเนินงานภายใต้สำนักงานยุติธรรมจังหวัดซึ่งทำหน้าที่รับคำขอรับการสนับสนุนเงินกองทุนยุติธรรมจากประชาชน แล้วส่งคำขอรับการสนับสนุนเข้ามายังส่วนกลางเพื่อให้คณะกรรมการบริหารกองทุนยุติธรรมพิจารณา เมื่อคณะกรรมการฯ ส่วนกลางพิจารณาแล้วจะส่งผลการพิจารณากลับไปยังสำนักงานยุติธรรมจังหวัดที่รับเรื่องเพื่อดำเนินการตามคำสั่งของคณะกรรมการฯ ส่วนกลางต่อไป ทั้งนี้ในบางกรณีที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดส่งคำขอมารับพิจารณาแล้วปรากฏว่าข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานที่ผู้ขอรับการสนับสนุนไม่ครบถ้วน ทำให้ผู้ขอรับการสนับสนุนต้องส่งพยานหลักฐานมายังส่วนกลางเพิ่มเติมอีกครั้ง ส่งผลให้กระบวนการทำงานมีความล่าช้า ทั้งนี้ สำหรับแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้สะท้อน สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของสัญญาพร พงศ์วัฒนากร (2558) คือการกระจายอำนาจในการพิจารณาอนุมัติเงินหรือค่าใช้จ่ายของคณะกรรมการบริหารกองทุนยุติธรรมไปยังสำนักงานยุติธรรมจังหวัดด้วย ซึ่งจะทำให้เกิดผลดีแก่ประชาชนจะได้ทราบผลการพิจารณาอย่างรวดเร็ว สามารถนำเงินหรือค่าใช้จ่ายจากกองทุนยุติธรรมไปดำเนินการต่อสู้คดีได้อย่างทันท่วงที ส่งผลให้การทำงานของกองทุนยุติธรรมมีความรวดเร็วสอดคล้องกับหลักการกระจายอำนาจ ทำให้มีการพิจารณาที่รวดเร็วเนื่องจากการได้รับข้อมูลข้อเท็จจริงจากในพื้นที่ และการติดต่อประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถกระทำได้อย่างง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น

บทที่ 5

อภิปรายผล สรุปผล และข้อเสนอแนะการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย ตลอดจนเพื่อศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการตัดทอนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) โดยเริ่มต้นการศึกษาด้วยการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) เพื่อประกอบสร้างองค์ความรู้และหนุนเสริมให้ผู้วิจัยได้เห็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในการสร้างชุดคำถามเพื่อสัมภาษณ์ จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ตลอดจนได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์ประเด็นภายใต้กรอบการศึกษาวิจัยที่ได้กำหนดไว้ โดยมีการอภิปรายและสรุปผลการศึกษาซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

5.1 อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาสามารถอภิปรายและสรุปผลการศึกษาซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

5.1.1 ความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย

5.1.1.1 ประเด็นการให้ความหมายและอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย

สำหรับการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” พบว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสองกลุ่มได้อธิบายในมุมมองที่เหมือนกันและต่างกันอยู่บ้าง โดยในมุมมองของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้น ได้ให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” สะท้อน 4 ประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

1) **กระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง** ทำให้ประชาชนผู้เข้ารับบริการต้องเสียค่าใช้จ่าย ได้แก่ ค่าทนายความ ค่าเดินทาง เงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัว ตลอดจนค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งในบางคดีใช้ระยะเวลาดำเนินการที่ค่อนข้างยาวนาน ส่งผลให้คู่กรณีต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังเสียเวลาในการประกอบอาชีพ

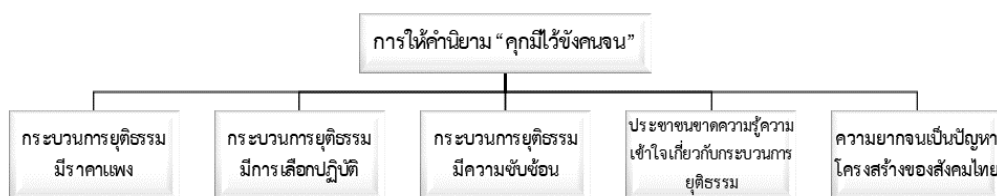
2) **กระบวนการยุติธรรมมีการเลือกปฏิบัติ** ขาดความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นมายาคติที่สะท้อนอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด และจากการสำรวจในงานวิจัยด้านอาชญาวิทยาพบว่า ผู้กระทำผิดประเภทอาชญากรรมพื้นฐานที่ถูกดำเนินคดีในศาลส่วนใหญ่เป็นคนจน ตกงาน หรือไม่มีอาชีพเป็นกรรมกร ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ของการก่ออาชญากรรมจะถูกตีตราว่า คนจนเป็นปัญหาของอาชญากรรมในสังคม

3) **กระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน มีแบบแผนพิธีการ** ทำให้คนจนหรือแม้กระทั่งคนที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าต้องไปไหน หรือทำอะไร และสิ่งเดียวที่คนจนหรือคนที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมมักจะทำและปรากฏให้เห็นบ่อยครั้ง คือการร้องเรียนต่อสื่อมวลชนและมูลนิธิต่าง ๆ ให้ความช่วยเหลือ ซึ่งเมื่อปรากฏภาพเหล่านี้ อยู่บ่อยครั้ง ย่อมส่งผลให้สังคมเชื่อว่า “คุณมีไว้ขังคนจนจริง ๆ”

4) **ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม** ด้วยเหตุที่กล่าวข้างต้นว่า กระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน และสังคมไทยมองว่าเรื่องกฎหมายเป็นเรื่องไกลตัว เป็นเรื่องของผู้ถูกดำเนินคดี จึงไม่จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้แต่อย่างใด และเมื่อคราวต้องประสบพบเจอกับตัว จึงไม่สามารถตั้งรับได้เพราะขาดความรู้ความเข้าใจ

ทว่าในขณะที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา จะมีการอธิบายบางประเด็นที่ซ้อนทับกันกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุณมีไว้ขังคนจน” โดยเฉพาะในประเด็นกระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง ทำให้ประชาชนผู้เข้ารับบริการต้องเสียค่าใช้จ่าย ทั้งค่าทนายความ ค่าเดินทาง เงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัว ตลอดจนค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งตรงนี้เองสะท้อนว่าผู้เกี่ยวข้องกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา รับรู้และเข้าใจสภาพปัญหาดังกล่าว แต่มุมมองที่สำคัญนอกเหนือไปจากที่กล่าวข้างต้น กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ยังมองในประเด็น **ความยากจนว่าเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทย** มาอย่างยาวนาน และเมื่อช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมีมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำหลายประการ ซึ่งในหลายกรณีของผู้กระทำผิดที่เป็นคนจน จำต้องทำเพื่อปากท้องของตนเองและครอบครัว รวมทั้งยังมองว่า “คุณมีไว้ขังคนจน” เป็นวาทกรรมที่ยังไม่มีใครสามารถพิสูจน์หรือหาความจริงอย่างถ่องแท้ อันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทิ้งในส่วนโครงสร้างกฎหมายและผู้บังคับใช้กฎหมาย ตลอดจนยังให้ความหมาย “คุณมีไว้ขังคนจน” ผ่านการตั้งสมมุติฐานว่าคนที่อยู่เรือนจำส่วนใหญ่เป็นคนยากจน ซึ่งมาจากการที่ไม่มีโอกาสในเรื่องอื่น ๆ อันเป็นลักษณะของปัญหาทางสังคมอีกด้วย

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ได้มุ่งเน้นไปที่ 5 ประเด็นใหญ่ ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยจากการเรียบเรียงและประมวลผลจากเวทีเสวนาวิชาการ เรื่อง “กระบวนการยุติธรรมกับความยากจน : ยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการยุติธรรมเพื่อคนจน” โดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2546) ซึ่งแม้ว่ามีบางส่วนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มจะอธิบายแตกต่างกันไป แต่จุดร่วมที่สำคัญของการให้ความหมายของทั้งสองกลุ่ม คือมองว่ากระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง ทำให้ประชาชนผู้เข้ารับบริการต้องเสียค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะค่าทนายความ ค่าเดินทาง เงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัว ตลอดจนค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่ทว่าในส่วนการให้ความหมายที่ถูกเน้นย้ำมากที่สุดจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล นั่นก็คือกระบวนการยุติธรรมมีการเลือกปฏิบัติ ขาดความเสมอภาคภายใต้กฎหมาย คนยากจนขาดโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นธรรม อีกทั้งยังมองว่ากระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน มีแบบแผนพิธีการที่ทำให้คนจนหรือคนที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมไม่เข้าใจ ไม่รู้ว่าต้องไปไหน หรือทำอะไร และสิ่งเดียวที่คนจนหรือคนที่ตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมมักจะทำและปรากฏให้เห็นบ่อยครั้ง คือการร้องเรียนต่อสื่อมวลชนและมูลนิธิต่าง ๆ และนั่นนำมาซึ่งการให้ความหมายในลำดับถัดมา คือมองว่าประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ด้วยเหตุที่กล่าวข้างต้นว่า กระบวนการยุติธรรมมีความซับซ้อน และสังคมไทยมองว่าเรื่องกฎหมายเป็นเรื่องไกลตัว จึงไม่จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้แต่อย่างใด และเมื่อคราวต้องประสบพบเจอกับตัวจึงไม่สามารถตั้งรับได้เพราะขาดความรู้ความเข้าใจ และในขณะที่ประเด็นสุดท้ายของการให้ความหมายคือการเชื่อมโยงถึงปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน トラบไต้ที่ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมีมากขึ้นย่อมส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในหลายประการ ซึ่งในหลายกรณีของผู้กระทำผิดที่เป็นคนจน จำต้องทำเพื่อปากท้องของตนเองและครอบครัว ทว่าเมื่อมีการกระทำความผิดย่อมเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมในที่สุด

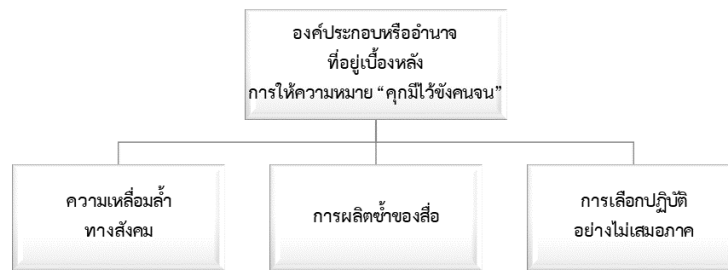
ภาพที่ 10 การให้คำนิยาม “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

อย่างไรก็ตามสำหรับองค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้น สามารถแบ่งออกได้ 3 ประเด็นใหญ่ ๆ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การผลิตซ้ำของสื่อ และการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค โดยใน 2 ประเด็นแรกนั้น (ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และการผลิตซ้ำของสื่อ) เป็นองค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ที่ได้รับการอธิบายจากทั้งสองกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งอธิบายตรงกัน มีเพียงประเด็นสุดท้าย (การเลือกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค) ที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาไม่ได้หยิบยกมาอธิบายว่าเป็นองค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” มีเพียงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งผ่าน/เผยแพร่ หรือสร้างความเข้าใจเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” เท่านั้นยังอธิบายอย่างเชื่อมโยงจากประเด็นการให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ก่อนหน้านี้ ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ดังนี้

1) ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อม/ชุมชน และความยากจนที่มีส่วนให้เกิดการกระทำผิด ทั้งนี้ไม่ว่าภายใต้การนิยามความยากจนจะเป็นไปในลักษณะที่ปรากฏกลุ่มประชากรมีค่าครองชีพต่ำ หรือมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางสภาพสังคม เศรษฐกิจที่แร้นแค้น และ/หรือความยากจนในลักษณะที่เกิดจากการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มประชากรที่มีรายได้ต่างกัน ทั้งสองลักษณะนั้นล้วนนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำในหลาย ๆ ด้าน รวมทั้งด้านการเข้าถึงความยุติธรรมอีกประการหนึ่งด้วย

2) การผลิตซ้ำของสื่อ ที่ทำให้เกิดเป็นภาพจำหรือแม่กระทั่งกลายเป็นวาทกรรม โดยการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้นถูกมองว่าได้รับการผลิตจากเหยื่อของกระบวนการยุติธรรม และเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน มวลนิธิ และทนายความชื่อดังต่าง ๆ โดยมีประชาชนเป็นผู้บริโภค จนกระทั่งเมื่อเมื่อมีปรากฏการณ์เกิดขึ้นซ้ำ ๆ จึงทำให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำและสืบทอดต่อ ๆ กันไป ซึ่งไม่ว่าจะยุคสมัยก็ยังคงเป็นลักษณะเฉกเช่นดังกล่าวตลอดมา

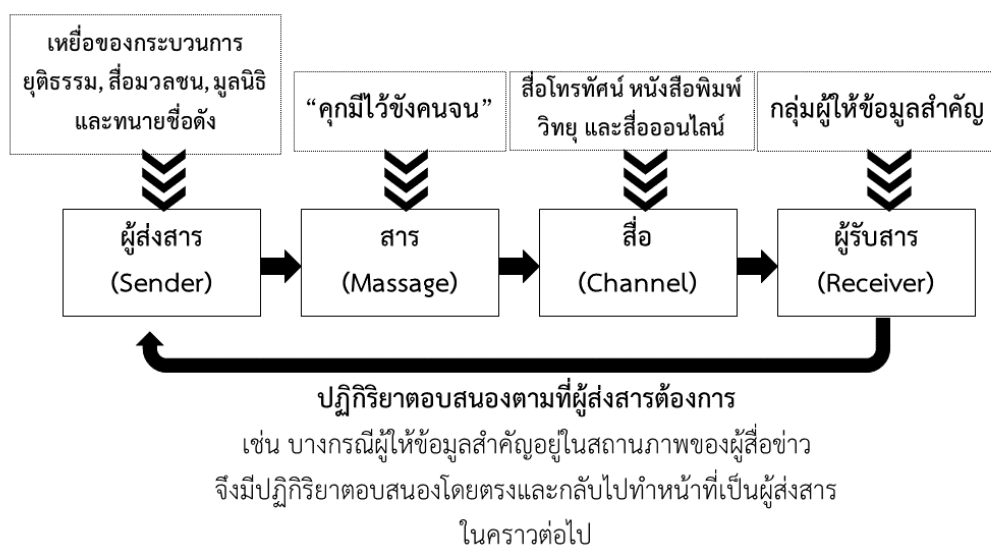
3) การเลือกปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาค หรือการไม่เป็นไปตามหลักนิติธรรม (Rule of Law) ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่เจ้าหน้าที่รัฐสามารถเลือกปฏิบัติ ตั้งแต่การดำเนินคดีกับคนรวยอย่างไม่เต็มที่ ความพยายามบิดเบือนทำลายพยานหลักฐาน อันเกิดจากการขาดระบบตรวจสอบ และการทำหน้าที่อย่างตรงไปตรงมา ซึ่งในการดำเนินคดีทุกอย่างควรให้ความสำคัญที่พยานหลักฐานอย่างชัดเจน

ภาพที่ 11 องค์ประกอบหรืออำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมาย “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

5.1.1.2 ประเด็นการรับรู้หรือได้ยินและการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

การรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้น หากเปรียบเทียบกับองค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสาร การรับรู้หรือการได้ยินนั้นถือเป็นกระบวนการเริ่มต้นขององค์ประกอบดังกล่าว โดยมีเรื่องราว “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” เป็นสาร (Message) อันหมายถึงเรื่องราวที่มีความหมายและแสดงออกโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ โดยสารนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ส่งสารเกิดความคิด และต้องการจะส่งหรือถ่ายทอดความคิดเห็นไปสู่การรับรู้ของผู้อื่น (ผู้รับสาร/Receiver) และในขั้นต้นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังกล่าวถือเป็นผู้รับสารมาจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างหลากหลาย แต่ทว่าระดับความถี่หรือจำนวนครั้งที่ได้ยินส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม การคลุกคลีอยู่กับงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข้อมูลข่าวสารที่สื่อมวลชนนำเสนอ (Media or Channel) ทั้งในสื่อโทรทัศน์ วิทยุ และสื่อออนไลน์ เป็นต้น

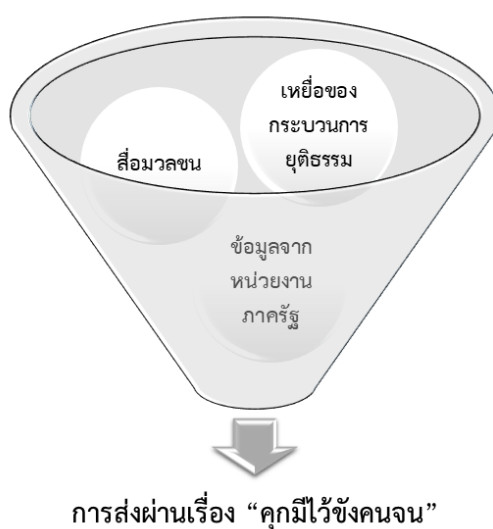
ภาพที่ 12 การรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” เปรียบเทียบกับองค์ประกอบพื้นฐานของกระบวนการสื่อสาร

อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลพบว่า การรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ไม่ใช่เป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย และถือเป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งแม้ว่าการรับรู้หรือได้ยินของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสองกลุ่มนั้นได้แตกต่างกันไปตามแต่ละบริบท แต่จุดร่วมประการหนึ่งที่สำคัญของการรับรู้หรือได้ยินเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” คือ ได้ยินมานานและรับรู้มาอย่างต่อเนื่อง โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้กล่าวว่า “...ได้ยินมานานมากแล้วตั้งแต่วัยเด็ก...” ซึ่งการดำรงอยู่ของเรื่องราวดังกล่าวโดยส่วนใหญ่ได้รับการส่งผ่านจาก 3 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่

1) ส่งผ่านจากเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมเองที่ร้องเรียนต่อสื่อมวลชน เนื่องจากเหยื่อไม่สามารถพึ่งพากระบวนการยุติธรรมหรือเข้าไม่ถึงความยุติธรรม ซึ่งช่องทางการส่งผ่านลักษณะนี้โดยส่วนใหญ่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสื่อมวลชนและนักกฎหมายจะเป็นผู้รับสาร (Receiver)

2) ส่งผ่านจากสื่อมวลชน ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ต่อจากข้อ 1 หรือจากที่เป็นผู้รับสาร (Receiver) เปลี่ยนเป็นผู้ส่งสาร (Sender) โดยในอดีตจะรับรู้ผ่านสื่อประเภทหนังสือพิมพ์เป็นหลัก กระทั่งต่อมาได้ยินหรือรับรู้ผ่านสื่อประเภทโทรทัศน์ วิทยุ และสื่อออนไลน์

3) ส่งผ่านจากข้อมูลจากหน่วยงานรัฐที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานสำคัญ ๆ ในกระทรวงยุติธรรมที่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชน แต่ทว่าด้วยปัญหาและข้อจำกัดบางประการ ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงการอำนวยความสะดวกได้ และข้อมูลเชิงประจักษ์เหล่านั้นได้รับการเผยแพร่หรือส่งผ่านให้รับรู้ในสังคมเป็นวงกว้าง

ภาพที่ 13 การส่งผ่านเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

อย่างไรก็ตามในส่วนประเด็นความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้น จากการอธิบายของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บนฐานความคิดเกี่ยวกับการสร้างความเป็นจริงทางสังคม โดยเชื่อว่าความจริงถูกสร้างขึ้นโดยกระบวนการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม ซึ่งในที่นี้คือการที่มีประชาชนสองกลุ่ม สองสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ กล่าวคือ คนจนกับคนรวย เมื่อเดินทางเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเดียวกัน กลับประสบพบเจอผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน อีกทั้งยังมองว่า การสื่อสารเป็นสิ่งที่ทำให้กระบวนการที่ความจริงทั้งหมดถูกสร้างขึ้นมา ซึ่งเมื่อมองในมิติของการสื่อสารเปรียบเสมือนเป็นการตั้งคำถามว่ามีการสร้างความจริงขึ้นมาอย่างไรจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนมากมาย ดังนั้น สิ่งที่จะถูกวิเคราะห์ในกระบวนการสร้างความเป็นจริงทางสังคมมาจากการปฏิสัมพันธ์กันในสังคมจึงได้แก่ ความคิด ค่านิยม เรื่องเล่า สัญลักษณ์ความหมาย สถาบัน ฯลฯ ที่ใช้ในการสร้างความเป็นจริงในสังคมจนกระทั่งมีข้อมูลหรือตำแหน่งแห่งที่ของความคิดดังกล่าวปรากฏขึ้นอย่างล่องลอยอยู่ ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ทิศทางของการอธิบายของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่าความเชื่อของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีต่อประเด็นเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” สามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มที่เชื่อว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” โดยกลุ่มนี้ได้มีการให้เหตุผลประกอบ กล่าวคือ

1.1) เพราะคนจนไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง มีค่าใช้จ่าย คนจนจึงไม่สามารถขอรับบริการได้

1.2) เพราะคนจนไม่มีเงินหรือหลักทรัพย์ในการประกันตัว ซึ่งไม่ว่าจะกระทำผิดหรือไม่ก็ตาม แต่คนจนต้องติดคุก ต่างจากคนรวยที่สามารถใช้เงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัวออกมาต่อสู้อุบัติได้จนกระทั่งศาลมีคำพิพากษา

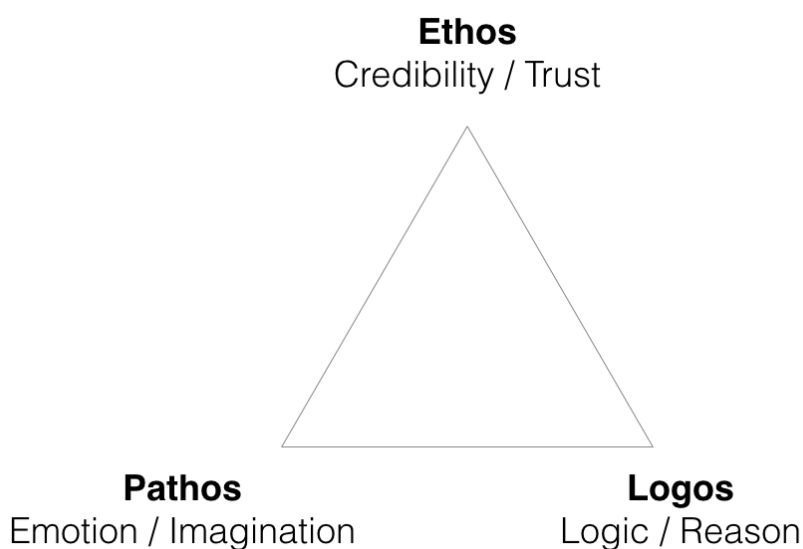
1.3) เพราะการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐยังคงยึดหลักการกุมขังมากกว่าการปล่อยตัวชั่วคราว เพื่อปิดช่องว่างความเสี่ยงในการหลบหนีคดี

1.4) เพราะเชื่อว่าผู้ต้องขังในเรือนจำส่วนใหญ่เป็นคนจน แม้ว่าจะไม่มีข้อมูลเชิงสถิติที่ชัดเจนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2) กลุ่มที่ไม่เชื่อว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” โดยให้เหตุผลสั้น ๆ อย่างเข้าใจง่ายว่า “คุณต้องมีไว้ซึ่งคนผิด”

3) กลุ่มที่ยังคงลังเลกับการเชื่อว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” โดยมองว่าหน่วยงานของรัฐได้มีแนวทางการช่วยเหลืออยู่แล้ว แต่ขึ้นอยู่กับว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยจะเข้าถึงโอกาสเหล่านั้นหรือไม่ อย่างไร

กระนั้นเอง จากข้อมูลข้างต้นที่แสดงถึงความแตกต่างในทัศนคติความเชื่อ เรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจึงเป็นที่น่าสนใจว่าการแพร่กระจายความเชื่อ ดังกล่าวจะเป็นไปในทิศทางอย่างไรต่อไป ซึ่งจากการเก็บข้อมูลต่อยอดจากความใคร่รู้ข้างต้นพบว่าการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” นั้นสอดคล้องกับประเด็นวาทศิลป์ของการเผยแพร่ ที่มองว่าเป็นศิลปะในการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารให้ผู้ฟังประทับใจ ซึ่งในขณะที่เกิดการเผยแพร่จากการปฏิบัติของผู้กระทำและการใช้วาทศิลป์ในการโน้มน้าวนั้น การโน้มน้าวที่มีประสิทธิผลจะต้องมีการหาเหตุผลแบบความสมเหตุสมผล โดยที่ประเภทของการหาเหตุผลต้องประกอบไปด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) Pathos (ความเห็นอกเห็นใจ) หรือการสร้างความรู้สึกให้กับผู้รับสารในระหว่างการสื่อสารนั้น ๆ หรืออารมณ์ร่วมที่ผู้โน้มน้าวต้องมีร่วมกับผู้ที่ถูกโน้มน้าว นัยว่าเขาเป็นใคร เขาคาดหวังอะไร เขาต้องการอะไร และเขาจะมีความรู้สึกต่อเรื่องนี้อย่างไร 2) Logos (ความเป็นเหตุเป็นผล) หรือการที่ข้อมูลและสิ่งที่ผู้โน้มน้าวกำลังนำเสนอเป็นเหตุเป็นผล น่าเชื่อถือ และแสดงความคิดเชิงตรรกะ หรือความสามารถในการคำนวณวิธีการและผลลัพธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และ 3) Ethos (ความน่าเชื่อถือของผู้พูด) หรือการหาเหตุผลที่กระทบต่อความรู้สึกเชิงจริยธรรมและอุดมการณ์ คุณลักษณะหรือความน่าเชื่อถือของผู้พูด เพื่อดูว่าผู้สื่อสารนั้นเป็นคนที่เหมาะสมในการที่พูดหรือนำเสนอเรื่องราวนี้ ๆ หรือไม่

ภาพที่ 14 องค์ประกอบของการโน้มน้าวที่มีประสิทธิผล

ที่มา : Nuttaputch.com (2560 : ออนไลน์)

ทั้งนี้หากพิเคราะห์เทียบเคียงกับการแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ ชังคนจน” จากกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้นดำรงอยู่ใน องค์ประกอบทั้งในฐานะผู้รับสาร (Receiver) และผู้ส่งสาร (Sender) ซึ่งสถานะผู้ส่งสารนั้นเป็น ปฏิบัติตามผู้ส่งสารแรก (เหยื่อของกระบวนการยุติธรรม มูลนิธิ และทนายความ) ต้องการให้ เกิดขึ้น ซึ่งมันจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อกลุ่มผู้ส่งสารแรกมีการใช้องค์ประกอบของการโน้มน้าวที่มี ประสิทธิภาพ สรุปได้จากตารางเทียบเคียง ดังนี้

ลำดับ	องค์ประกอบของการโน้มน้าวที่มี ประสิทธิภาพ	การแพร่กระจายความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ ชังคนจน”
1	Pathos (ความเห็นอกเห็นใจ) หรือ การสร้างความรู้สึกให้กับผู้รับสารใน ระหว่างการสื่อสารนั้น ๆ หรืออารมณ์ ร่วมที่ผู้โน้มน้าวต้องมีร่วมกับผู้ที่ถูก โน้มน้าว นัยว่าเขาเป็นใคร เขา คาดหวังอะไร เขาต้องการอะไร และ เขาจะมีความรู้สึกต่อเรื่องนี้อย่างไร	ผู้ส่งสาร/ผู้โน้มน้าวได้สร้างความรู้สึกให้กับผู้รับ สารโดยการแสดงตัวตนว่าเป็นเหยื่อของ กระบวนการยุติธรรม เป็นคนจน เป็นแพะที่จน ไม่เข้าใจข้อกฎหมาย ไม่ทราบขั้นตอนของการ ดำเนินคดี ตลอดจนสิทธิ์ของตนในการเข้าถึงการ ได้รับความช่วยเหลือ รวมทั้งเรียกร้องความเป็น ธรรมและการช่วยเหลือต่าง ๆ ภายใต้ความรู้สึก สิ้นหวังต่อกระบวนการยุติธรรมไทย
2	Logos (ความเป็นเหตุเป็นผล) หรือ การที่ข้อมูลและสิ่งที่ผู้โน้มน้าวกำลัง นำเสนอนั้นเป็นเหตุเป็นผล น่าเชื่อถือ และแสดงความคิดเชิงตรรกะ หรือ ความสามารถในการคำนวณวิธีการ และผลลัพธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล	ความเป็นเหตุเป็นผล น่าเชื่อถือ และการแสดง ความคิดเชิงตรรกะจะปรากฏขึ้นเมื่อมีการ เปรียบเทียบกับการดำเนินคดีต่อคนรวยที่ แตกต่างกับคนจน กระทั่งเกิดข้อเปรียบเทียบ ข้อครหาและ สามารถชั่งตวงวัดได้ว่า กระบวนการยุติธรรมล้มเหลว และคุณมีไว้ ชัง คนจนจริง ๆ
3	Ethos (ความน่าเชื่อถือของผู้พูด) หรือการหาเหตุผลที่กระทบต่อ ความรู้สึกเชิงจริยธรรมและอุดมการณ์ คุณลักษณะหรือความน่าเชื่อถือของผู้ พูด เพื่อคิดว่าผู้สื่อสารนั้นเป็นคนที่ เหมาะสมในการที่พูดหรือนำเสนอ เรื่องราวนั้น ๆ หรือไม่	สำหรับความน่าเชื่อถือของผู้พูดหรือผู้ส่งสาร (เหยื่อของกระบวนการยุติธรรม มูลนิธิ และ ทนาย ความ) นั้น ยืน อยู่ บน พื้น ฐาน ประสบการณ์ที่ตนเองพบเจอหรือเผชิญอยู่ หรือให้ความช่วยเหลืออยู่

5.1.2 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการทัศนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน”

จากข้อมูลในส่วนของประเด็นที่ผู้วิจัยได้รับการสะท้อนโดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเรื่องความหมาย การให้ความหมาย และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผ่านการแพร่กระจายความเชื่อในสังคมไทย ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น เพื่อนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการทัศนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” ผู้วิจัยจะขอเสนอข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์ในส่วนความเชื่อเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” มาผนวกผูกโยงกับแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐ ตามที่ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาได้สะท้อนแก่ผู้วิจัย กอปรกับการทบทวนในส่วนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้

1) การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการทัศนความเชื่อเรื่อง “คนจนไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมมีราคาแพง มีค่าใช้จ่าย คนจนจึงไม่สามารถขอรับบริการได้” พบว่า การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ในส่วนของพระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม พ.ศ. 2558 หรือเป็นที่รู้จักในนาม “กองทุนยุติธรรม” ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดี การปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน และการให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน ทั้งนี้การขอรับความช่วยเหลือนั้นจะเป็นค่าจ้างทนายความ ค่าธรรมเนียมศาล ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ประกอบด้วย ค่าที่พัก ค่าเดินทาง เป็นต้น ตลอดจนการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยสำนักงานกองทุนยุติธรรมจะเป็นนายประกันดำเนินการประกันตัวผู้ต้องหาหรือจำเลย อีกทั้งยังให้การช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน เช่น การถูกขังเกิน ศาลยกฟ้องเนื่องจากเป็นแพะขาว เป็นต้น นั้นเป็นหนึ่งในการทัศนความเชื่อของรัฐในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งหากย้อนดูผลการดำเนินงานที่ผ่านมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2551 - 2561 สำนักงานกองทุนยุติธรรมได้รับคำขอความช่วยเหลือ จำนวน 38,816 ราย อนุมัติคำขอ จำนวน 15,760 ราย (29,535 เรื่อง) ไม่อนุมัติคำขอ จำนวน 14,127 ราย (20,150 เรื่อง) ยุติเรื่อง จำนวน 8,391 ราย (11,374 เรื่อง) และอยู่ระหว่างดำเนินการ จำนวน 538 ราย ทั้งนี้ในปีงบประมาณ 2562 นั้น กองทุนยุติธรรมได้ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดี จำนวน 4,325 ราย จำแนกเป็น 1) ค่าจ้างทนายความ จำนวน 2,916 ราย คิดเป็นจำนวนเงิน 20,149,348 บาท 2) ค่าฤชาธรรมเนียมศาล จำนวน 1,316 ราย คิดเป็นจำนวนเงิน 6,094,631.50

บาท 3) ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีเกี่ยวกับการพิสูจน์ฯ จำนวน 53 ราย คิดเป็นจำนวนเงิน 297,796 บาท และ 4) ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ค่าพาหนะ ค่าที่พัก จำนวน 40 บาท คิดเป็นจำนวนเงิน 85,967 บาท อีกทั้งกองทุนยุติธรรมยังได้มีการช่วยเหลือผู้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน จำนวน 4 ราย คิดเป็นจำนวนเงิน 73,412 บาท โดยทั้ง 4 ราย เป็นการช่วยเหลือในด้านค่าขาดประโยชน์นำมาหาในระหว่างที่ไม่สามารถประกอบการทำงานได้ตามปกติ และผลการดำเนินงานในส่วนของการให้ความรู้ทางกฎหมาย จำนวน 86 โครงการ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ด้านกฎหมายสามารถนำไปใช้ประโยชน์และรู้ช่องทางการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม

2) การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการทัศนคติในประเด็นความเชื่อว่า “คนจนไม่มีเงินหรือหลักทรัพย์ในการประกันตัว ซึ่งไม่ว่าจะกระทำผิดหรือไม่ก็ตาม แต่คนจนต้องติดคุก ต่างจากคนรวยที่สามารถใช้เงินหรือหลักทรัพย์ประกันตัวออกมาต่อสู้คดีได้จนกระทั่งศาลมีคำพิพากษา” นั้น พบว่า การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ผ่านการปล่อยตัวชั่วคราวแบบไม่มีประกัน หรือเป็นที่รู้จักในนาม “โครงการปล่อยฟรีไม่มีประกัน” อันเป็นไปตามข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 โดยเป็นการเปิดโอกาสให้จำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่กระทำความผิดอาญาเล็กน้อย มีอัตราโทษอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) ได้รับอิสรภาพด้วยการปล่อยตัวชั่วคราว โดยไม่ต้องใช้หลักประกัน ซึ่งประเด็นที่สำคัญในการพิจารณาปล่อยตัวชั่วคราวนั้นศาลจะพิจารณาจากข้อมูลส่วนตัวและประวัติเกี่ยวกับคดีที่ผ่านมาของผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งข้อมูลส่วนที่สำคัญและจำเป็นในการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของผู้ต้องหาหรือจำเลย และศาลจะตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่เชื่อถือได้และฐานข้อมูลของรัฐ จากนั้นจึงทำการประเมินความเสี่ยงจากการคำนวณทางสถิติและวิเคราะห์ทางพฤติกรรมศาสตร์ ออกมาเป็นความเสี่ยง ตั้งแต่ต่ำมาก ต่ำ ปานกลาง สูง สูงมาก ซึ่งศาลจะปล่อยผู้ต้องหาหรือจำเลย โดยกำหนดเงื่อนไขในการกำกับดูแลที่มีความเข้มงวดต่างกันไปตามระดับความเสี่ยง ดังนั้น ความเสี่ยงต่ำศาลอาจให้ปล่อยโดยเพียงให้สาบานตัวว่า จะมาศาลและไม่ทำผิดกฎหมาย หรือให้มารายงานตัวต่อศาลตามวันเวลาที่กำหนด ความเสี่ยงปานกลาง-สูง ศาลอาจให้มารายงานตัวต่อศาล หรือให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Monitoring : EM) หรืออุปกรณ์อื่นใดในการติดตามตัวผู้ต้องหา หรือจำเลย และสุดท้าย ความเสี่ยงสูงมาก ศาลอาจให้ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ หรืออุปกรณ์อื่นใดในการติดตามตัว หรือหากศาลเห็นว่ามีความเสี่ยงสูงมาก ถึงขั้นไม่อาจวางใจว่าหากปล่อยแล้วจะไม่หลบหนีหรือก่อภัยต่อสังคม ศาลก็จะสั่งให้ขังไว้ โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีเงินมาวางประกันจำนวนเท่าใด ถือเป็นหนึ่งในการทัศนคติที่สำคัญของรัฐในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งนี้สำหรับผลการดำเนินงานในโครงการ

ภายใต้ข้อบังคับดังกล่าวที่อยู่ระหว่างการดำเนินการและขยายผลการปฏิบัติ คือ “โครงการส่งเสริมการนำอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยตัวชั่วคราว” (Electronic Monitoring : EM) โดยสำนักงานศาลยุติธรรมได้จัดตั้งศูนย์ควบคุมติดตามการปล่อยตัวชั่วคราวและการบังคับตามคำสั่งศาลโดยใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อดำเนินการควบคุม ดูแลระบบและการทำงานของอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์หรืออุปกรณ์อื่นใดและตรวจสอบคุณภาพสัญญาณให้พร้อมใช้งานตลอดเวลา ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2561 และจากผลการดำเนินงานนับตั้งแต่เริ่มโครงการกระทั่งถึงวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2561 มีศาลที่ร่วมโครงการ 2 กลุ่มศาล คือกลุ่มศาลนำร่อง 23 ศาล และกลุ่มศาลที่มีการขยายเพิ่มเติม 141 ศาล รวมศาลที่เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 164 ศาล มีการสั่งใช้อุปกรณ์ จำนวน 6,267 ครั้ง มีผู้ใช้อุปกรณ์มารายงานตัวต่อศาลตามวันนัดและไม่ปรากฏพฤติการณ์หลบหนีหรือยุ่งเหยิงพยานหลักฐานคิดเป็นร้อยละ 97.48 และมีผู้ใช้อุปกรณ์หลบหนี จำนวน 158 ราย โดยจำแนกคดีตามชั้นการพิจารณาการใช้งานอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ (EM) ในชั้นสอบสวนมีจำนวนคดีมากที่สุด 3,140 คดี ในชั้นพิจารณามีจำนวน 1,420 คดี และในชั้นอุทธรณ์ฎีกามีจำนวน 480 คดี ซึ่งเป็นผู้ต้องหา/จำเลยในความผิดตามพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษมากที่สุด จำนวน 2,524 คดี และความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน จำนวน 1,442 คดี

3) การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการพัฒนาในประเด็นความเชื่อว่า “การบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐยังคงยึดหลักการกุมขังมากกว่าการปล่อยตัวชั่วคราว เพื่อปิดช่องว่างความเสี่ยงในการหลบหนีคดี” พบว่าโดยหลักการแล้ว การขับเคลื่อนการอำนวยความยุติธรรมอย่างเสมอภาคภายใต้ “หลักนิติธรรม” (The Rule of Law) คือการยึดมั่นในหลักการสากล โดยเฉพาะหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด (Presumption of innocence) ซึ่งได้รับการบัญญัติอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540, รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 และรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 ความว่า “ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้” หรือแม้กระทั่งหลักการปฏิบัติต่อผู้ต้องหาตามแนวทางปฏิญญาสากล เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ที่กล่าวถึงการไม่ถูกคุมขังโดยพลการ การได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม และการเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะตัดสิน (Andrew stumer, 2010 : 37 - 43) รวมทั้งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR) ที่กล่าวว่า “บุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวในข้อหาทางอาญา จะต้องถูกนำตัวโดยพลันไปยังศาลหรือเจ้าหน้าที่อื่นที่มี

อำนาจตามกฎหมายที่จะใช้อำนาจทางตุลาการและจะต้องมีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีภายในเวลาอันสมควร หรือได้รับการปล่อยตัวไป...” และยังระบุอีกว่า “บุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือถูกควบคุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายมีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทน” เป็นต้น (United Nations, 1948) ซึ่งหลักการสากลที่กล่าวข้างต้นนั้น ปัจจุบันได้รับการกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ของกระทรวงยุติธรรมที่ว่า “หลักประกันความยุติธรรม ตามมาตรฐานสากล” ภายใต้พันธกิจ 4 ประการ ได้แก่ 1) พัฒนาระบบการให้บริการประชาชนเพื่อให้เข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียม 2) พัฒนาระบบงานยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปตามหลักสากล 3) พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารความยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมายให้มีธรรมาภิบาล และ 4) พัฒนาระบบป้องกันอาชญากรรมเพื่อสร้างความปลอดภัยในสังคม (กระทรวงยุติธรรม, 2560)

4) การขับเคลื่อนนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐต่อการตัดทานในประเด็นความเชื่อว่า “ผู้ต้องขังในเรือนจำส่วนใหญ่เป็นคนจน แม้ว่าจะไม่มีข้อมูลเชิงสถิติที่ชัดเจนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง” นั้น บางความเห็นอาจจะมองว่าด้วยคนจนไม่รู้ข้อมูลกฎหมาย ไม่รู้แนวทางการปฏิบัติ จึงทำให้มีการจับผิดตัวหรือจับแพะ อันเนื่องจากการที่คนจนตกเป็นเหยื่อของกระบวนการยุติธรรมเองนั้น พบว่า พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติฯ ที่ตราขึ้นตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 โดยมีหลักการในการให้ความช่วยเหลือจากรัฐแก่บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดอาญาของผู้อื่น โดยตนเองมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดนั้นและไม่มีโอกาสได้รับการบรรเทาความเสียหายโดยทางอื่น รวมทั้งเป็นการจ่ายค่าทดแทนในกรณีของบุคคลซึ่งตกเป็นจำเลยในคดีอาญาและถูกคุมขังในการพิจารณาคดี หากปรากฏตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดในคดีนั้นว่าข้อเท็จจริงฟังเป็นที่ยุติว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่เป็นความผิด ทั้งนี้จากผลการดำเนินงานตามสถิติการช่วยเหลือทางการเงินแก่จำเลยในคดีอาญา 3 ปีซ้อนหลัง (ปีงบประมาณ 2560 - 2562) ได้มีผู้ยื่นคำขอค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา มีจำนวนทั้งสิ้น 1,715 ราย สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญาได้จ่ายเงินไปแล้ว จำนวน 204 ราย เป็นเงิน 35,009,985 บาท ทว่า สำหรับปีงบประมาณ 2562 นั้น มีผู้ยื่นคำขอจำนวน 504 ราย โดยเป็นจำเลยในฐานความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดมากที่สุด จำนวน 173 ราย รองลงมาคือฐานความผิดเกี่ยวกับชีวิต 90 ราย และฐานความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ 87 ราย ซึ่งจ่ายเงินไปแล้วจำนวน 88 ราย เป็นเงิน 14,378,157 บาท

กล่าวโดยสรุปจากข้อมูลข้างต้นนั้น ผู้วิจัยพบว่าการขับเคลื่อนนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ที่หยิบยกมาข้างต้นนั้น มีความมุ่งหมายในการแก้ไข

ปัญหาการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของคนจน เพื่อให้สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเสมอภาค ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดวิสัยทัศน์องค์กรของกระทรวงยุติธรรมที่ว่า “หลักประกันความยุติธรรมตามมาตรฐานสากล” อันมีพันธกิจทั้ง 4 ประการรองรับ กล่าวคือ 1) พัฒนาระบบการให้บริการประชาชนเพื่อให้เข้าถึงความยุติธรรมอย่างเท่าเทียม 2) พัฒนาระบบงานยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปตามหลักสากล 3) พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารความยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมายให้มีธรรมาภิบาล และ 4) พัฒนาระบบป้องกันอาชญากรรมเพื่อสร้างความปลอดภัยในสังคม (กระทรวงยุติธรรม, 2560) ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการยืนยันว่าการดำรงอยู่ขององค์กรที่ชื่อว่า “กระทรวงยุติธรรม” หรือกระทั่งการอำนวยความสะดวกขององค์การในกระบวนการยุติธรรมจะต้องยึดหลักการสากลและความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย หรือกระทั่งการขับเคลื่อนกองทุนยุติธรรมที่เป็นแหล่งเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนในการดำเนินคดี เช่น ค่าจ้างทนายความ ค่าธรรมเนียมศาล ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ประกอบด้วย ค่าที่พัก ค่าเดินทาง เป็นต้น รวมทั้งยังทำหน้าที่เป็นนายประกันดำเนินการประกันตัวผู้ต้องหาหรือจำเลยอีกด้วย หรือในกรณีที่ตกเป็นจำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาที่กระทำความผิดอาญาเล็กน้อย มีอัตราโทษอย่างสูงไม่เกิน 10 ปี (จากเดิม 5 ปี) ก็ยังสามารถยื่นคำร้องขอปล่อยตัวชั่วคราว โดยไม่ต้องใช้หลักประกัน ตามข้อบังคับประธานศาลฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขเกี่ยวกับการเรียกประกัน หรือหลักประกันในการปล่อยตัวชั่วคราวผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 และกระทั่งท้ายที่สุดหากตกเป็นจำเลยในคดีอาญาและถูกคุมขังในการพิจารณาคดี โดยภายหลังปรากฏตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดในคดีนั้นว่า ข้อเท็จจริงฟังเป็นที่ยุติว่าจำเลยมิได้เป็นผู้กระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยไม่มีความผิด ก็สามารถยื่นคำขอรับค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญาตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2559 โดยมีรายการที่ประกอบด้วย ค่าทดแทนจากการถูกคุมขัง จ่ายอัตราวันละ 500 บาท ค่ารักษาพยาบาล ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 40,000 บาท (ตามใบเสร็จค่ารักษาฉบับจริง) ค่าฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกายและจิตใจ ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 50,000 บาท (ตามใบเสร็จค่าฟื้นฟูฉบับจริง) ค่าขาดประโยชน์ทำมาหาได้ ให้จ่ายในอัตราค่าจ้างขั้นต่ำในท้องที่จังหวัดที่ประกอบกรงาน ณ วันที่ไม่สามารถประกอบกรงานได้ตามปกติ จ่ายตามค่าแรงขั้นต่ำของจังหวัด โดยจ่ายตามหมายขังจนถึงวันมีหมายปล่อย และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำเนินคดี (ค่าทนายความให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริง แต่ไม่เกินอัตราที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง และค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ให้จ่ายเท่าที่จ่ายจริงไม่เกิน 30,000 บาท) เป็นต้น

5.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “คุกมิไว้ซึ่งคนจน” กับนโยบายการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญา ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะจากการศึกษาและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1) การอำนวยความสะดวกธรรมชาติธรรมของขององคาพยพในกระบวนการยุติธรรม ควรมุ่งเน้นการยึดมั่นในวิสัยทัศน์และพันธกิจของกระทรวงยุติธรรม ทั้งหลักการสากลและความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย โดยจะต้องไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ว่าจะกับคนรวยหรือคนจนต้องได้รับการปฏิบัติที่เสมอภาคภายใต้กฎหมายเดียวกัน อันเป็นไปตามหลักนิติธรรม (Rule of Law)

2) เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบังคับใช้กฎหมาย ให้ยึดหลัก Presumption of innocence หรือหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด ตามที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ ตั้งแต่ฉบับ พ.ศ. 2540 กระทั่งฉบับ พ.ศ. 2560 (มาตรา 29 วรรคสอง) ความว่า “ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้” เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้การลดทอนอคติของประชาชนว่า “คนจนผิดเสมอ” หรือ “คุกมิไว้ซึ่งแค่คนจน”

3) การขับเคลื่อนนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือคนยากจนในคดีอาญาของรัฐในทุกภาคส่วน ควรมุ่งเน้นการประชาสัมพันธ์เชิงรุก ตลอดจนนำเสนอผลการดำเนินงานที่ผ่านมาในลักษณะการประชาสัมพันธ์ถึงกรณีศึกษาผู้ที่ประสบความสำเร็จในการขอรับการช่วยเหลือมาแล้ว เพื่อสร้างเจตคติที่ดีจากประชาชนและนำไปสู่การทันทานความเชื่อเรื่อง “คุกมิไว้ซึ่งคนจน” ในสังคมไทย

4) การเข้ารับบริการด้านการอำนวยความสะดวกธรรมชาติธรรมของประชาชน ควรลดแบบแผนพิธีการที่มีความซับซ้อน ลดความยุ่งยาก โดยควรจัดให้มีการบริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One Stop Service) และเพิ่มจุดประชาสัมพันธ์ขั้นตอนการติดต่ออย่างทั่วถึง เพื่อสร้างการรับรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมให้แก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการ/แนวทางช่วยเหลือในขั้นตอนการดำเนินคดีต่าง ๆ เช่น สิทธิในการขอลปล่อยตัวชั่วคราว การขอรับความช่วยเหลือจากกองทุนยุติธรรม และเงินช่วยเหลือต่าง ๆ ที่สามารถยื่นคำขอได้ในแต่ละกรณี ทั้งในรูปแบบผ่านพบและรูปแบบสื่อออนไลน์ เป็นต้น เพื่อให้การเข้าถึงความยุติธรรม (Access to Justice) ซึ่งถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) รัฐบาลควรเร่งรัดแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ปากท้อง และสร้างรายได้ให้ประชาชนมีงานทำ เพื่อนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม/รายได้ อันนำไปสู่ความมั่นคงของชีวิต และขจัดความเหลื่อมล้ำทุกประการ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน ซึ่งเป็นบ่อเกิดของปัญหาด้วยประการทั้งปวง

5.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะให้ผู้ที่สนใจควรศึกษาโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบเชิงปริมาณควบคู่กับเชิงคุณภาพ (Mixed Methods) เพื่อนำข้อมูลเชิงสถิติมาต่อยอด สร้างเข้าใจของที่มาและสภาพปัญหาความยากจนของผู้ต้องขัง ซึ่งปัจจุบันยังขาดงานวิจัยที่รองรับหรือยืนยันอย่างหนักแน่นในเชิงสถิติว่า “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” อีกทั้ง ควรศึกษาโดยขยายกลุ่มประชากรที่หนุนเสริมความเข้าใจต่อมุมมองในประเด็นเรื่อง “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” และแนวทางหรือนโยบายการป้องกันและแก้ไขปัญหา “คุณมีไว้ซึ่งคนจน” เพื่อให้เกิดภาพการขยายขอบข่ายความเข้าใจหรือเป็นการต่อยอดวิจัยในมุมมองดังกล่าวอย่างครบถ้วน รอบด้าน และมีประสิทธิภาพ อันเป็นการพัฒนาการประกอบสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจในด้านอาชญาวิทยาและงานยุติธรรมในสังคมไทยต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

- Andrew Stumer. (2010). *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford and Portland: Hart publishing.
- Fields, G. S. (2001). *Distribution and Development: A New Look at the Developing World*. MIT Press: Cambridge, MA.
- George E. Belch and Michael A. Belch. (1993). *Introduction of Advertising and Promotion* (2nd ed.). Boston, Mass: Richard D. Irwin.
- Lamb, H. a. M. (1992). *Principle of Marketing*. Cincinnati, Ohio: South- Western Publishing.
- Sandy Edward Green Jr. (Oct., 2004). *A Rhetorical Theory of Diffusion* (Vol. 29): Academy of Management.
- UNDP. (2000). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- United Nations. (1948). The Universal Declaration of Human Rights. Retrieved from <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights>
- Vidar Halvorsen. (2004). "It is better that ten guilty persons escape than one innocent suffer.". *Criminal Justice Ethics*, 23(2), 3-13.

ภาษาไทย

- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2553). คำอธิบายหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยการดำเนินคดีในขั้นตอนก่อนการพิจารณา. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์พลสยาม พริ้นติ้ง (ประเทศไทย).
- ไชยันต์ ไชยพร. (2541). ความยุติธรรม: ตอนที่หนึ่ง. รัฐศาสตร์สาร, 2, 57-71.
- กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ. (2562). รายงานประจำปี 2562. Retrieved from http://www.rlpd.go.th/rlpdnew/images/rlpd_11/63/AnnualReport2019.pdf.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2560). สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 3). มหาสารคาม: สำนักพิมพ์อินทนิล.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2541). กระบวนการยุติธรรมบนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ และจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2546). กระบวนการยุติธรรมกับความยากจน : ยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการยุติธรรมเพื่อคนจน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จุฑารัตน์ ลักษณะศิริ และบาทยัน อิมสำราญ. (2550). ภาษากับการสื่อสาร. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2556). ระบบยุติธรรมและยุติธรรมทางเลือก แนวทางวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชวพร ธรรมนิมิตกุล. (2550). การผลิตซ้ำรายการบีบบราเธอร์ในประเทศไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญา นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- ชาย โพธิสิตา. (2562). ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอดิชั่นเพรส โปรดักส์ จำกัด.
- ธนาคารโลกแห่งประเทศไทย. (2563). อัตราความยากจนของประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้นท่ามกลางเศรษฐกิจที่ชะลอตัว. Retrieved from <https://www.worldbank.org/th/news/press-release>
- ธัญญาช ตันติกุล. (2557). อิสรภาพราคาแพงสำหรับคนจน: การปล่อยชั่วคราว สภาพปัญหา และหนทางแก้ไข (ตอนที่ 1). ดุลพาห, 61(3), 151-179.
- น้ำแท้ มีบุญสร้าง. (2554). กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุตรไพศาล.
- ประพิน นุชเปี่ยม. (มปป). การเข้าถึงความยุติธรรมและธรรมาภิบาล. Retrieved from <https://www.stou.ac.th/Schoolnew/polsci/UploadedFile/82427-14.pdf>
- พระราชบัญญัติกองทุนยุติธรรม. (พ.ศ. 2558). (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 132).
- ภาคิน คำภูมา. (2561). การประเมินการนำนโยบายการช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมไปสู่การปฏิบัติ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2560). หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย (134 ตอนที่ 40 ก): ราชกิจจานุเบกษา.
- ราชบัณฑิตยสถาน ฉบับพจนานุกรมเศรษฐศาสตร์. (2552). ความยากจน. Retrieved from <http://www.royin.go.th/?knowledges>
- วสิฎาพร พงศ์วัฒนากร. (2558). ปัญหาการบริหารกองทุนยุติธรรมของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดภายหลังมีการกระจายอำนาจกองทุนยุติธรรมในระดับจังหวัด. (สารนิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

วาริกา นรคิม. (2557). การใช้พื้นที่ทางสังคมของวัดบัวขวัญ จังหวัดนนทบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร,

ศูนย์สื่อสารนานาชาติแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (มปป). การสื่อสาร (Communication).

Retrieved from <http://www.chulapedia.chula.ac.th/index>

สถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรชีวภาพ สำนักงานศาลยุติธรรม. (2561). การนำวิทยาการบริหารความเสี่ยงในเชิงพฤติกรรมศาสตร์มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปล่อยชั่วคราว (รายงานผลการวิจัย).

กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษาวิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน.

ขอนแก่น: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานกองทุนยุติธรรม. (2562). รายงานประจำปี 2562. นนทบุรี: สำนักงานกองทุนยุติธรรม.

สำนักงานช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้เสียหายและจำเลยในคดีอาญา กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ.

(2558). พระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหาย และค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยใน

คดีอาญา พ.ศ. 2544. กรุงเทพฯ: กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ.

สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดกาญจนบุรี. (2561). ศาลจังหวัดกาญจนบุรี เปิดตัวโครงการ ปล่อยฟรี ไม่มีประกัน. Retrieved from

http://thainews.prd.go.th/th/news/print_news/TNPBH6107030010010

สำนักงานศาลยุติธรรม. (2561). รายงานการประเมินความคุ้มค่าโครงการส่งเสริมการนำอุปกรณ์

อิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจสอบหรือจำกัดการเดินทางของบุคคลมาใช้ในการปล่อยชั่วคราว.

Retrieved from <https://emc.coj.go.th/th/content/category>

สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2561). รายงานสถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ในระดับภาคของประเทศไทย. กรุงเทพฯ

สิญาพร พงศ์วัฒนากร. (2558). ปัญหาการบริหารกองทุนยุติธรรมของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดภายหลังมีการกระจายอำนาจกองทุนยุติธรรมในระดับจังหวัด. (สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

สุปัญญี ปลั่งกมล. (2552). การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมการออมของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุภางค์ จันทวานิช. (2562). ทฤษฎีสังคมวิทยา (8). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2541). การสื่อสารกับการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ประสิทธิ์ภัณฑ์ แอนด์พริ้นติ้ง.

อดิเทพ พันธุ์ทอง. (2563). แอนาจารย์ซิส นักปรัชญาชาวซีเชียน เจ้าของคำพูด “กฎหมายเหมือนใยแมง

มูม”. Retrieved from <https://thepeople.co/anacharsis-scythian-philosopher>
อนุสรณ์ ลิมมณี. (2558). รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง : การพิจารณาในเชิงอำนาจ นโยบาย และ
เครือข่ายความสัมพันธ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
อรรรรณ พลันธโนวาท. (2542). การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าว (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. (2547). สื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรม และสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ร้อยโท กฤตานนท์ มะสะนิง
วัน เดือน ปี เกิด	15 มีนาคม พ.ศ. 2534
สถานที่เกิด	จังหวัดนครศรีธรรมราช
วุฒิการศึกษา	ระดับปริญญาตรี หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (ภูมิภาคศึกษา/เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา) สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY